

ett levande landskap

En ekonomisk skogsskötsel förenar sig med god naturvård genom effektiv planläggning och konsekvent genomförd skogsvård. Därigenom når skogsägaren bästa möjliga ekonomiska utbyte och bevarar ett levande landskap.

**HAND I HAND:
SKOGSBRUK OCH NATURVÅRD**

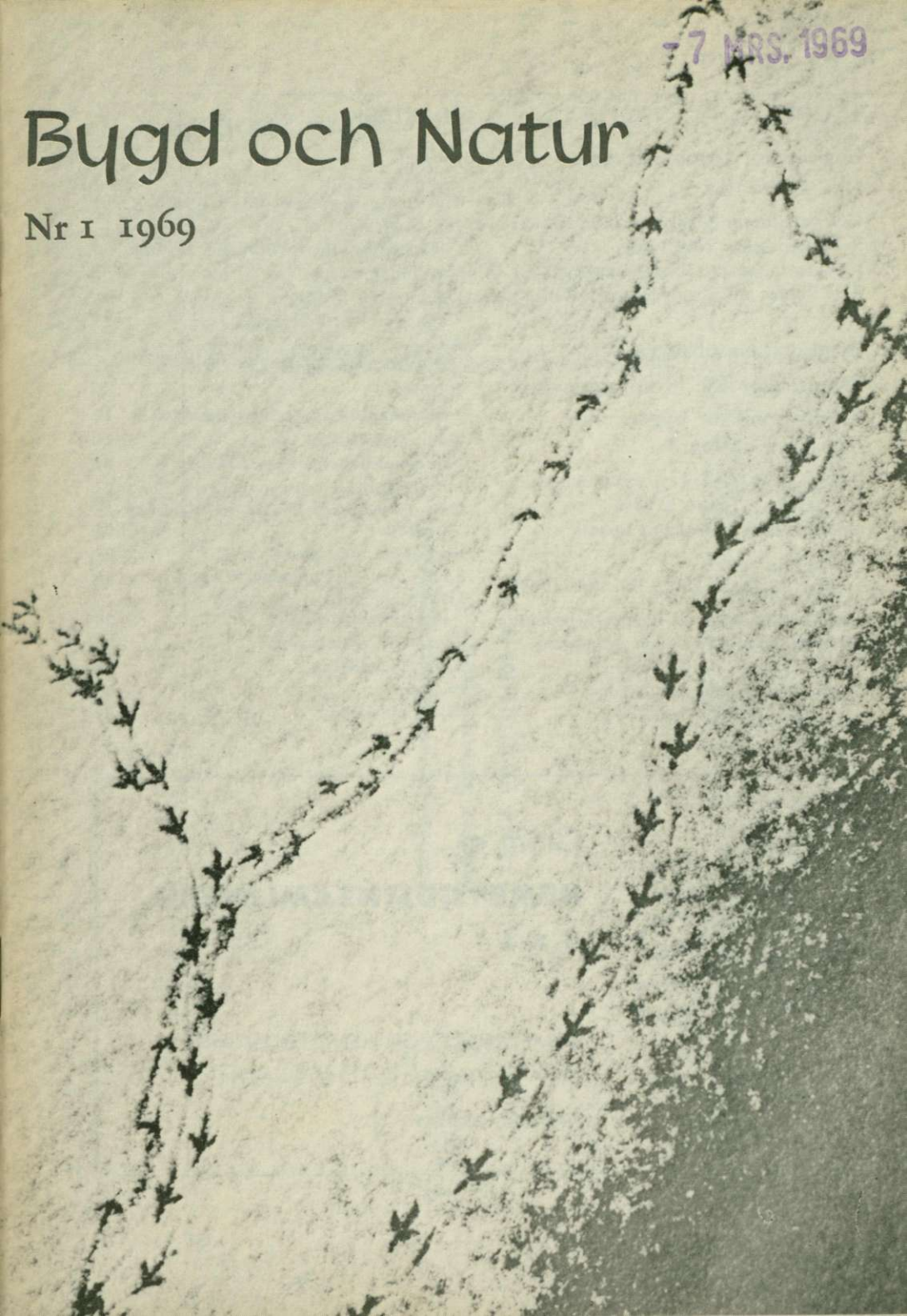

SÖDRA SVERIGES SKOGSÄGARES FÖRBUND

-7 MRS. 1969

Bygd och Natur

Nr 1 1969

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Nr 1. Årg. 50 1969

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 20:— pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mäster Samuelsgatan 3, 111 44 Stockholm

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrån

Fjeliev. 17, 222 36 Lund, Tel. 046-141863

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Innehåll:

Ledare:

Bredda basen 1

Trafikled genom medeltida stadskärna 2

Jan Gauffin

Herrgårdsmiljö i Värmland bevaras 6

Någonting för oss 9

Ödetorp blir fritidshus 10

Sommarmötet till Österlen 11

Att bevara bokskog 12

Vättern en stinkande pöl 14

T. Ekelöf

Svenska fornminnesföreningen 100 år 17

Natur och Miljö 21

Ferdinand Bobergs Svenska bilder 22

Miljöfrågorna i centrum 23

Universitetscirkeln Natur och landskap

fortsätter 24

Samfundet för Sigtuna 25

Bonde med eget allmogemuseum 26

Miljökunskap lika viktig som

sexualundervisningen 28

Pengar till reningsverk 28

Kring Ölandsbron 29

Program 30

Kritik och Debatt 31

Bredda basen!

Samfundet för Hembygdsvård har för sin verksamhet en ganska bred bas: ca 50.000 människor anslutna till hembygdsrörelsen genom ca 500 föreningar, ett stort antal kommuner, kollektivt anslutna, samt några tusen enskilda medlemmar, bildningsorganisationer och företag.

Denna bas behöver breddas. I den omfattande upplysningsverksamhet Samfundet bedriver har det känts som ett starkt behov att få ökade kontakter och kunna nå fram till allt fler kategorier med vår viktiga förkun- nelse.

Samfundets program har med åren alltmer vidgats och dess verksamhet har kommit att bli ett viktigt led i det stora natur- och kulturvårdande arbete som nu under namnet miljövård blivit en angelägen samhälls- uppgift. Här har Samfundet sedan mer än 50 år hävdat metoden: att inte bara *upplysa* utan också *ingripa*.

Vårt kanske viktigaste instrument är denna tidskrift *Bygd och Natur*, där själva namnet ger en paroll. Det är nu ett av de ledande organen för den del av miljövården som sysslar både med kulturvård och tillämpad naturvård, sedda mot bakgrunden av kampen för "en renare värld".

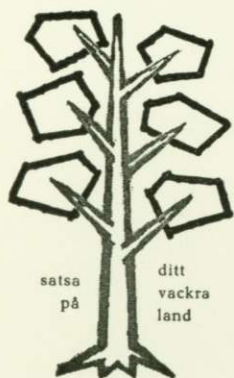
Särskilt årgången 1968 har blivit uppskattad och vi har kunnat glädja oss åt en vacker spontan uppslutning. Men upplagan och därmed skaran av sympatisörer och hjälpare måste öka kraftigt så att verkligheten Bygd och Natur effektivt kan stödja vår propaganda och sprida upplysning till allt fler.

I detta första nummer har vi en särskild bön till våra läsare och medlemmar att hjälpa Samfundet till ökad anslutning. Och vi väddar härmed till alla att under 1969 *bredda basen*.

Ragnar Lassinantti
Landshövding, ordf.

Ivan Svanström
Riksdagsman, v. ordf.

John Nihlén
Fil. dr, verkst. ledamot

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN

3 x 3

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, 111 44 Stockholm

POSTGIRO 90 06 89

Trafikled genom medeltida stadskärna

Många lundabor är chockerade i dag. Anledningen är planerna på ett öst-västligt gatugenombrott, en drygt 40 meter bred centrumled rakt genom den medeltida stadskärnan. Detta är en fråga av riksintresse, som myndigheterna handlagt utan att opinionen förr än nu haft möjlighet att agera.

I själva verket har genombrottet penetrerats inom förvaltningen i åtskilliga år, men det är alltså först nu som planerna lagts fram för gemene man. Resultatet har blivit en rad mycket livliga debatter, där en kompakt opinion motsatt sig förslaget.

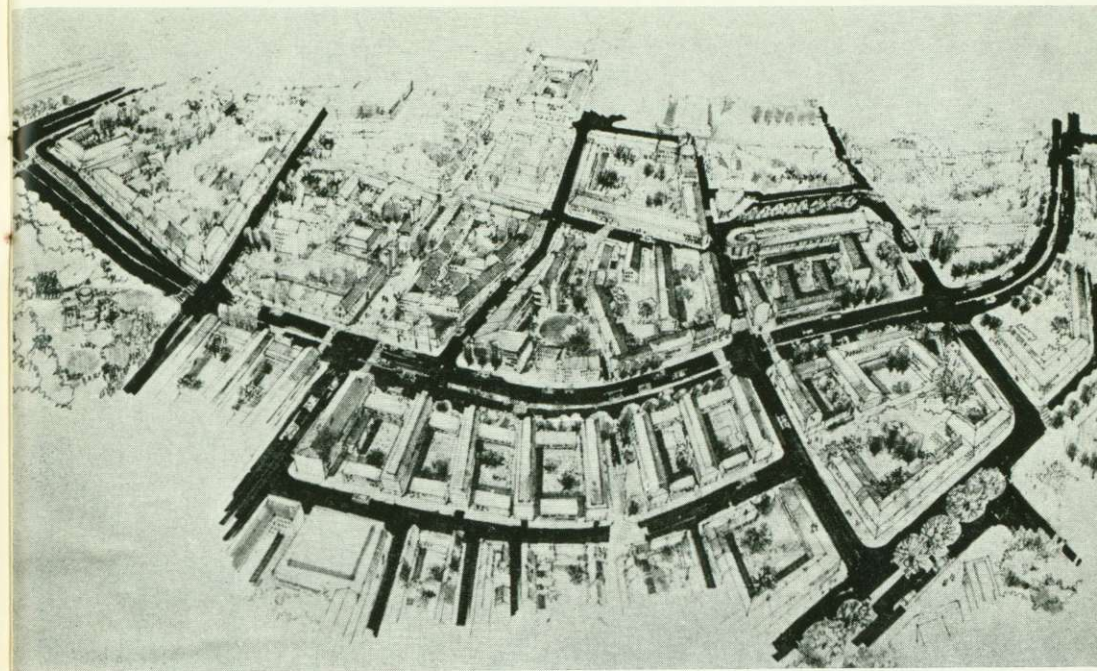
Byggnadsnämnden har presenterat tre förslag beträffande centrumleden. Alternativ A med sträckningen Svanegatan—Lilla Tvärgatan—Dalbyvägen; alternativ B med sträckningen Svanegatan—Stora Tvärgatan—Dalbyvägen; samt alternativ C med sträckningen Svanegatan—Gyllenkroks allé—Södra Esplanaden—Dalbyvägen. Det senare förordat av professor Per Friberg.

Alternativ A och B skär nästan Lund mitt itu. Alternativ C, som i stort sett går ut på en ringled runt centrum, har säkerligen störst sympatier hos allmänheten, medan alternativ B ser ut att ligga bäst till hos stadens myndigheter.

Samfundets yttrande

Samfundet har hos Lunds byggnadsnämnd yttrat sig om centrumleden och uttalat sig mot både alternativ A och B; de skulle få svåra konsekvenser från allmän miljösynpunkt och med tanke på sociala och kulturella värden. Vad det här gäller är att slå vakt omkring och förkovra en stadsmiljö, sällsynt i vårt land, där man lyckats skapa en syntes av tradition och nutidsliv. Ett pietetsfullt bevarande av de stora irrationella värden det här är fråga om och en mjuk anpassning till moderna krav ger åt en stad och en bygd ett perspektiv och en stil som är av oskattbart värde för trivsel och trevnad i miljön, säger Samfundet.

När en stad med tusenårig historia samtidigt är universitetsstad ställs alldeles särskilda krav på vård och anpassning av de minnen i miljön som kan tillåtas leva i ständigt förnyade ramar, säger Samfundet vidare. I Lund har man länge slagit vakt om den gamla stadskärnan och givit industrierna plats i ytterregionen; man har också i Lunds centrum ska-

Segrar alternativ B, klyvs Lund av en drygt 40 meter bred trafikled (i mitten på bilden)

pat förutsättningar att bibehålla och förnya delar av den pittoreska låghusbebyggelsen. Därför har vi här en för modern stadsplanering utomordentligt viktig uppgift. Ett radikalt gatugenombrott i en stadsmiljö av denna typ skulle få mycket olyckliga konsekvenser.

Samfundet efterlyser ett mer genomarbetat förslag beträffande centrumleden, ingående i ett långsiktigt program. En väl utbildad ringgata runt den gamla stadsdelen, efter mönster från många medeltidsstäder på kontinenten, framstår som det enda riktiga.

Lund kommer att ytterligare växa och man måste redan nu räkna med ett Stor-Lund som förr eller senare får brottas med alla de svärbemästrade problem som hör en modern storstad till. Därför bör man redan nu vara på sin vakt mot de stora koncentrationerna till city (parkeringshus, stormarknader etc.) och uppkomsten av trista förorter. Kultur- och affärsliv måste decentraliseras, trafiken dirigeras och hållas under kontroll. Grunden för en sådan utveckling måste skapas redan idag, heter det slutligen i Samfundets yttrande.

Experimentera inte med Lund!

Arkitekt SAR Hans Westman, en av dem som utarbetat Samfundets yttrande, anser att allt som bryter igenom Lunds unika, tusenåriga stadskärna rätteligen borde benämnas "brottet". Nu vill man göra gällande att bebyggelsen inom stadsvallen i söder skulle vara av senare datum, säger arkitekt Westman. Men, fortsätter han, ser man på linjeföringen och strukturen hänger den väl ihop med den övriga kärnan. Har man ett uns av estetiskt seende när man betraktar den gamla lundaplanen finner man att just den mot söder vända ellipsformen gör planen intressant.

I Lund gäller det att sortera bort tungtrafiken och få persontrafiken att stryka tätt intill "stadsmurarna" och låta de färdande se staden ur så vackra vinklar som möjligt. En väl utbildad ringgata möjliggör att alla smågator kan utnyttjas genom en enkelriktning som centrumleder. Vidare bör man beträffande bullerstörningar räkna plus för C-förslaget, fortsätter arkitekt Westman. Han tycker inte heller att trafikexperterna ska överdriva trafiksvårigheterna i den "lilla" staden Lund. En gammal stadsdel ska kännas trång, dessutom kan ännu mycket göras utan ingrepp för att öka kapaciteten genom mera enkelriktningar, mera stoppförbud och mera tidsbegränsningar, som gynnar jämnare belastning.

"Bondförstånd" efterlyses.

Arkitekt Westman slutar sitt inlägg: "Man har i propagandan för genombröten letat fram en stadsplan av Erik Dahlberg visande tre genombrottsgator. Och Erik Dahlberg var ju en skicklig stadsplanerare. Varför genomfördes då ej dessa? Jo, därför att på den tiden fanns ännu skickligare och mera förutseende kommunalmän än honom, som ingrep och förhindrade detta. Har vi kvar något av detta klara 'bondförstånd' hos de styrande i Lund, så är staden ej i fara."

Sedan detta skrivits har opinionsyttringarna, både hos allmänheten och politikerna, tagit en sådan form att man knappast kan undgå att göra en ny utredning. Det är mycket som talar för att byggnadsnämnden lämnar det ödesdigra "genombröttet" och söker en annan och bättre lösning. Det skulle ännu en gång visa, att en starkt underbyggd opinionsbildning kan påverka beslut ända upp i de högsta kommunala organen.

Genomförs alternativ B, försvinner bl.a. den idylliska bebyggelsen vid Stora Tvärgatan

Herrgårdsmiljö i Värmland bevaras

Jan Gauffin

Kör man E18 från Karlstad mot Norge passerar man efter c:a 6 mil Långseruds kyrka. Om man där tittar över sjön Aspen, kan man se en vit gavel högt över sjöns vattenyta. Denna gavel tillhör Övre Kohlsäter, en herrgård i Långseruds socken, Svanskogs kommun i sydvästra Värmland.

Övre Kohlsäter köptes i mitten av 1800-talet av den i Göteborg mycket kände Sven Renström, som överlät gården på sin bror August, i vars släkt den sedan stannat. Det är nu fjärde generationen som äger och brukar de 350 hektaren skog och inägor.

Det troligen mycket vackra envåningshuset från 1600-talet, som var huvudbyggnad, blev på 1800-talet tillbyggt, både på höjden och bredden och fick därigenom den typiska stora salongen med fönster åt tre håll i övre våningen. Denna salong har för övrigt samma utseende i dag som när den första gången möblerades. Kanske är den den sista rena 1800-talssalongen i levande värmländsk herrgårdsmiljö.

Efter att i alla år ha trott, att huset var helt nybyggt och det gamla nedrivet, kunde man sommaren 1967, vid en renovering av köket, konstatera att stommen i det nuvarande huset består av de gamla timmerväggarna från 1600-talet, fortfarande lika friska efter 300 år och med en lukt av renaste töre (tydligt är virket, som växer på Övre Kohlsäter, prima, vilket kanske kan styrkas av att huvudbyggnaden på det i litteraturen välkända Odenstad i grannsocknen Gillberga är byggt av timmer från Övre Kohlsäter). Man fann då nämligen närmast timmret, under lager av tapeter på köksväggarna en tapet, som måste ha satts upp före husets ombyggnad. Således hade det nuvarande köket varit ett tapetserat rum, troligen matrum medan det dåvarande köket var placerat i det vackra bryggghuset, också det från 1600-talet, som står 20–30 meter från huvudbyggnaden.

Kohlsäters herrgård med sina två flyglar

Givetvis finns det all anledning att sakna den gamla huvudbyggnaden, men i stället för att alltför mycket sörja över detta får man glädja sig åt att de bägge 1600-talsflyglarna stå kvar intakta och är bebodda. Dessa ger, tillsammans med huvudbyggnaden och det förut nämnda bryggghuset, åt Övre Kohlsäter en numera ganska sällsynt gårdsinteriör, då ju beträffande så många värmlandsgårdar åtminstone den ena flyge'n vid något tillfälle brunnit ned utan att återuppföras.

Utöver de hittills nämnda husen av äldre datum finns den så kallade snickarstugan, som också är från 1600-talet och i likhet med de övriga byggts av liggande timmer med tak av skiffer.

Vidare finns förutom magasin, ladugård m.m. även tolv torpstugor och mindre bostadshus som, så när som på ett, är uthyrda till sommarnöjen för att kunna hålla dem och tillhörande tomter levande.

De nuvarande ägarna skall, trots hårda bud för lantbrukare, försöka leva av avkastningen från egendomen för att på så sätt bevara gårdens kultur både beträffande byggnader, öppen jord, skog och natur. Så finns

Gamla träd hägnar gården. Den vackra flygeln t.h.

t.ex. på gården ett område där det växer 5 gammalekar med för Värmland ovanliga dimensioner samt dessutom många ekar av klenare dimension och andra ädla lövträd.

Skogen sköts enligt skogsvårdsstyrelsens plan beträffande avverkning, gallring och plantering. Det vilda djurlivet sköts med förståndig viltvård. En viltåker är planerad på en enskilt liggande åker nere vid sjön.

Det verkligt stora problemet i dagens läge är emellertid den öppna jorden, vilken inte får försvinna. Därför tänker man införa betesdjur på hela arealen, dels köttdjur, dels på en utgård får.

Det är ett både ekonomiskt betungande och tidskrävande arbete som de nuvarande ägarna tagit på sig för att bevara en svensk herrgårdsmiljö undan en förstörelse, som för varje år blir allt vanligare med den brist på lönsamhet, som kännetecknar vårt svenska jordbruk.

Någonting för oss

Tyska byar skönhetstävlar under Mainaugrevens ledning

"Unser Dorf vill schöner werden" — vår by ska bli vackrare — är motot för en vart-annat-års-tävling mellan västtyska byar. Den senaste tävlingen hade lockat inte mindre än 4400 av Västtysklands 22000 byar, eller var femte. Endast byar med mindre än 3000 invånare får delta.

Det västtyska lantbruks-, skogs- och livsmedelsministeriet, som står bakom denna tävling, har uppdragit dess genomförande åt Deutsche Gartenbaugesellschaft, vars ordförande är greve Lennart Bernadotte på Mainau, själv välkänd för sina egna insatser på trädgårdsområdet.

I sitt anförande i samband med tävlingens avslutning i Beethovenhalle i Bonn underströk greve Bernadotte att ren luft, rent vatten och ren mark är de väsentliga förutsättningarna för en människovärdig tillvaro. För

Schlitz i Oberhesse. Utsikt över borgarna Vorderburg och Hinterburg

Ödetorp blir fritidshus

”Vi måste i framtiden räkna med en omfattande förskogning i vårt land”, sa professor Kell Åström, Lund, på en konferens i Ronneby. En utspridning av fritidsbostäder i vidsträckta skogsområden blir knappast något hot mot landskapsbilden. Genom att utnyttja små överblivna odlingslotter och halvt igenvuxna ängsmarker skulle den i stället kunna bidra till att bevara något litet av det ljusa, vänliga inslaget i ett mökande landskap.

Professor Åström påpekade också att f.n. omkring 10 000 jordbruksfastigheter läggs ner årligen i vårt land. Ofta är dessa övergivna jordbruk belägna i för fritidsbebyggelse attraktiva områden invid kuster och insjöar. Det har också visat sig att efterfrågan på denna sorts fritidsbostäder är stor; 20 procent av blivande fritidsägare vill överta en äldre byggnad.

Det är därför egendomligt att de stora skogsbolagen river sina ödetorp eller låter dem förfalla. Det är därför hög tid, poängterade professor Åström, att stat och kommun nu griper in för att underlätta att de tillgångar som ännu finns utnyttjas vettigt. I första hand bör en riksomfattande inventering göras av sådan för fritidsboende lämplig glesbebyggelse som redan är övergiven eller kan väntas bli det inom en nära framtid.

människans skull är det nödvändigt att bygga upp och säkra ett sunt bostads- och rekreationslandskap, ett agrar- och industrilandskap. Bakom tävlingens tanke ligger strävan att i den snabba strukturomvandlingen med enkla medel men utan patetiska ord söka hålla dörren öppen för framstegen men likväl bevara det goda i det gamla.

Den år från år ökade anslutningen till tävlingen — mycket tack vare massmedias positiva omdömen om den — har visat att den utgör ett medel för en genomtänkt nyordning av de gamla byarna. Exemplet från de små byarna har också smittat av sig på större samhällen och städer.

Vore inte detta fina initiativ någonting för Sverige att ta upp i någon form? Tyvärr saknar vi ju motsvarighet till de tyska byarna, men man skulle kunna tänka sig en skönhetstävling mellan mindre samhällen eller köpingar t.ex. Eller varför inte låta städernas förorter tävla? Här finns säkert utrymme för många idéer.

Ett fint exempel på en restaurerad byggnad, som var i fara att bli "bortrationaliserad"

Sommarmötet till Österlen

Samfundets årliga sommarmöte kommer i år att förläggas till Österlen i Skåne, 8—10 augusti.

Det blir först tre innehållsrika dagar nere i hjärtat av Österlen med besök bl.a. i Ystad, på Sandhammaren, i det idylliska Simrishamn, Fyledalen, Tomelilla och Brösarp—Haväng.

Man hoppas få med de båda länens hövdingar, Netzén och Petri samt dessutom en rad av Skånes natur- och hembygdsvårdare.

Efter själva mötet sker två alternativa utfärder, en från Ystad till Bornholm och en, "den rullande kursen", västerut till bl.a. Skanör-Falsterbo, Svaneholm och de sydsånska sjöarna.

Utförligt program kommer i nästa häfte av Bygd och Natur.

Att bevara bokskog

För ett par år sedan riktade Samfundet en vädjan till länsstyrelserna i de fem sydligaste länen att om möjligt vidta åtgärder för bokskogens bevarande. Från länsstyrelsen i Kristianstad (naturvårdskonsulent Seved Åkesson) har Samfundet mottagit följande svar:

"Vid vissa inventeringar och planeringar av översiktlig karaktär har man beaktat bokskogen. Länsstyrelsens utredning 'Skyddsvärda naturområden i L län' upptar ett flertal bokskogsområden. Detsamma gäller 'Utvecklingsplan för Ängelholms och Båstads kommunblock' och 'Aktiv naturvård på Söderåsen'.

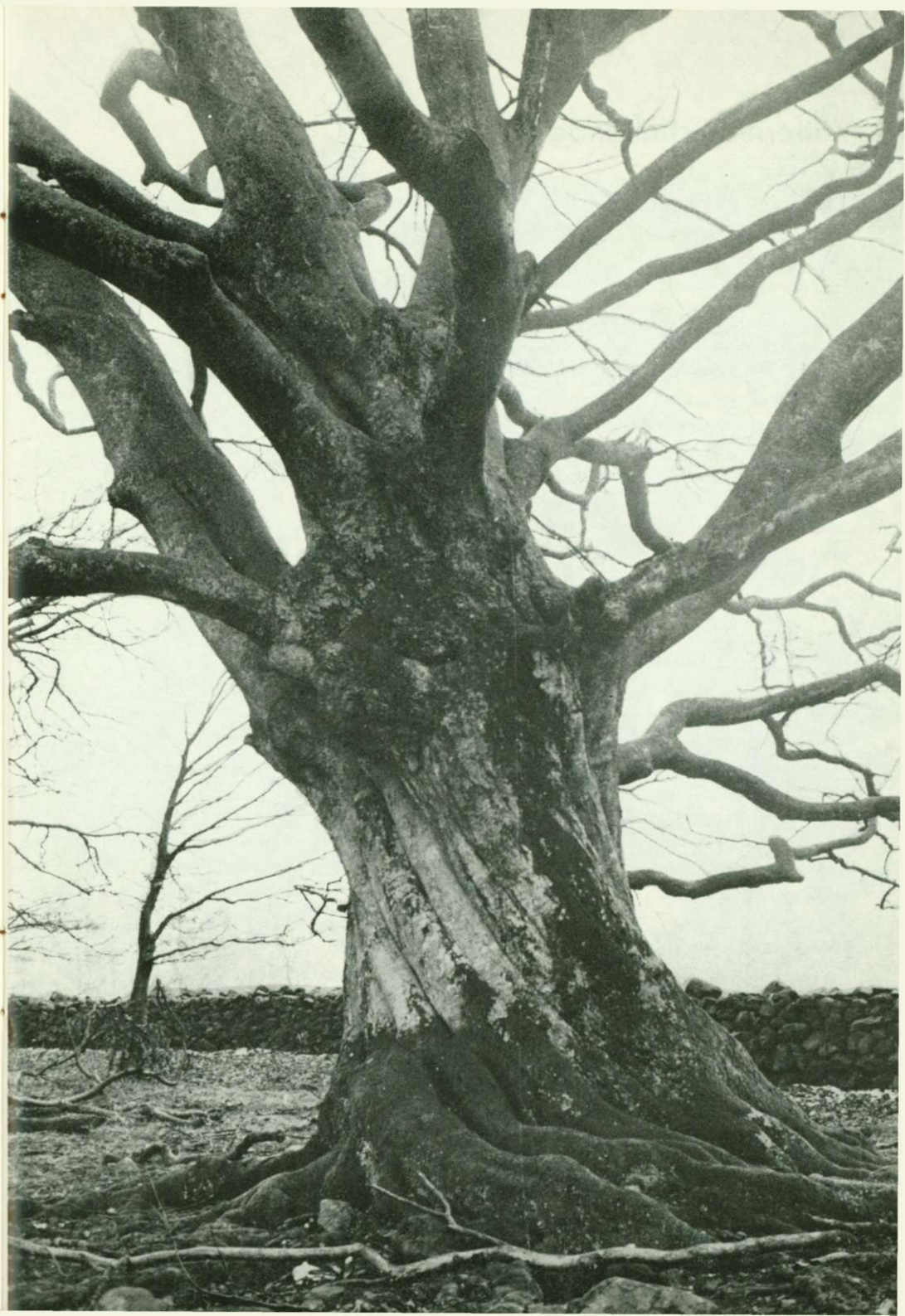
Skogsstyrelsen verkställer f.n. en utredn. med anledning av den av Eder omtalade riksdagsmotionen. Inom ramen för denna utredning har skogsvårdsstyrelsen i samarbete med bl.a. naturvårdsintendenten verkställt en inventering av befintliga bokbestånd av någon omfattning. Denna inventering har redan använts t.ex. av samarbetsnämnder vid uppgörande av översiktsplaner för kommunblock.

Vidare har länsstyrelsen låtit Ekologiska avdelningen vid Botaniska institutionen i Lund göra en utredning av förekommande bokskogstyper inom länet. Denna utredning är färdig och huvudresultaten framgår av en artikel i Skånes Natur 1968.'

Möjligheterna att inom det ekonomiska skogsbrukets ram bevara bokskogen är f.n. begränsade i huvudsak beroende på att tillgången på bokvirke är avsevärt större än efterfrågan. Dessa frågor kommer att belysas närmare av Skogsstyrelsen. Genom användande av naturvårdslagen har man vissa möjligheter att påverka förändringen från bokskog till barrskog. De bästa möjligheterna att bevara bokskogen inom ett område erhålles genom bildande av naturreservat. Detta kommer att ske i den takt som resurser kan ställas till förfogande. Vidare kan länsstyrelsen genom förordnande till skydd för landskapsbilden i viss mån reglera barrskogens utbredning. Sådana förordnanden förberedes f.n. på t.ex. Hallandsåsens och Söderåsens sluttningar.

Länsstyrelsen mottar gärna förslag från Eder på områden där bokskogen om möjligt bör bibehållas."

En bokskogsjätte vid Romeleåsen. Foto: T. Nihlén

Vättern en stinkande pöl

"Vättern håller på att förvandlas till en stinkande avloppspöl." Det budskapet framfördes nyligen på plakat och flygblad av en grupp demonstranter i Huskvarna. Bakom demonstrationen låg Vätterns allmänna fiskarförbund och dess 700 medlemmar.

Demonstrationen var ett inslag i Författarcentrums kulturvecka i Vätternbygden, och ett par tusen flygblad lyckades demonstranterna dela ut i staden. I spetsen för sällskapet, mest ungdomar, vandrade fiskarförbundens ordförande Olle Engström.

"Vi måste få allmänheten att förstå hur oerhört viktig Vättern är både som fritidsområde och vattenreservoar", sa han. Nu håller avloppen på att göra sjön till en dypöl, och dessutom tar militärens skjutande i norr kål på rödingen.

200 ton fosfor i Vättern varje år

Kommittén för Vätterns vattenvård har räknat ut att den totala fosfortillförseln till sjön i dag uppgår till nära 200 ton per år. Den främsta fosforleverantören är det kommunala avloppsvattnet. Med en oförändrad fosformängd per person och år skulle vid enbart en biologisk rening av avloppsvattnet tillförseln år 2000 tangera 300 ton årligen.

Målet är nu att minska fosfortillförseln till 100–150 ton per år. Då måste en 90-procentig fosforreduktion ske vid reningsverket i Jönköping-Huskvarna och Bankeryd-Trångghalla samt en 75-procentig reduktion vid övriga anläggningar.

Rödingen försvinner

Fosforutsläppen medför bl.a. att rödingsbeståndet starkt reduceras. Enligt byrådirektör Curt Wendt i fiskeristyrelsen medför den tilltagande föreningen dels förskjutningar i fiskbeståndets sammansättning, dels

Utsikt över Vättern med Gräna i förgrunden

Är Vättern på väg att dö? – Utsikt över sjön från motorvägen

förstörda lekplatser genom slamavlagringar etc., dels ökad påväxt på näten med sämre fiskeresultat som följd. En försämrad vattenmiljö orsakar en förskjutning i fiskbeståndens sammansättning från mer värdefulla till mindre värdefulla fiskarter.

Svenska fornminnesföreningen 100 år

T Ekelöf

1969 kan Svenska fornminnesföreningen se tillbaka på en 100-årig verksamhet. Den bildades nämligen 1869 och dess första inskrivna ledamot var Artur Hazelius och dess förste ordförande Gunnar Wennerberg.

Det har blåst många vindar sedan dessa båda verkade och inte minst inom den etnologiska forskningen. Det svenska intresset för fornminnen är emellertid äldre än så. Tydligt fanns det redan hos Gusaf Vasas söner, ty de accepterade välvilligt Johannes Magnus *Historia de omnibus Gothorum Sveonumous regibus*, tryckt i Rom 1554, där han söker bevisa, att Sverige har en äldre historia och var förnämligare än andra länder. För att kunna föra den svenska regentlängden tillbaka till Jafet, diktade han ihop en mängd svenska kungar. Det är sålunda denna historia som försett oss med 8 kungar med namnet Erik före Erik den helige och 6 Karlar före Karl Sverkersson. Med stöd av denna kallade sig Erik för den XIV och Karl för den IX.

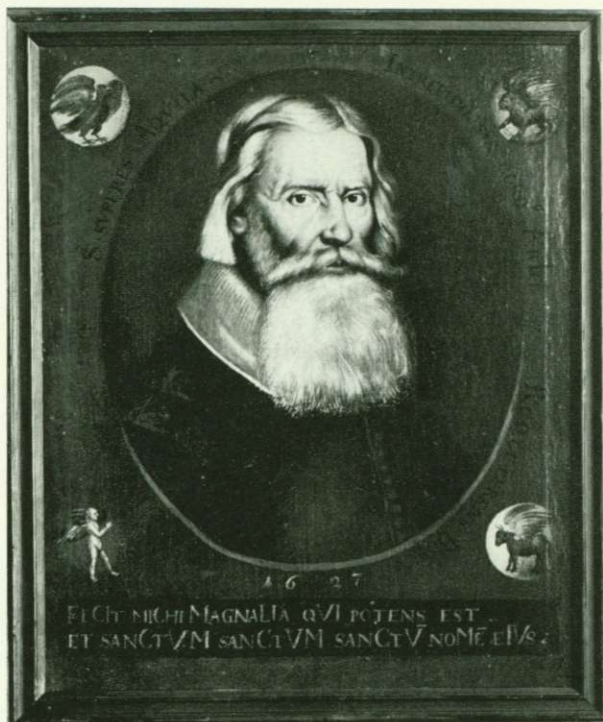
Gustaf II Adolf hade också stort intresse för det förflutna i historien och anmodade i en rundskrivelse kyrkoherdarna att utarbeta en förteckning och beskrivning av fasta fornminnen inom respektive pastorat. Särskilt från Gotland och Norrland föreligger från denna tid betydelsefulla uppteckningar.

*

Ett storslaget monument åt det svenska fornminnesintresset reste Olaus Rudbeckius i sin "Atlantica". Den har spelat en oerhörd roll för svensk mentalitet och återspeglar troget stormaktstidens tänkande. Då det fatiga och folktomma Sverige kämpade sig fram till en plats bland Europas stormakter låg förvisso där bakom en stark tro på svenskens exklusiva egenskaper, på att land och folk var danat för en världshistorisk mission. Den tron motsvarade utmärkt dagens behov. Då efter Karl XII:s krig Sverige anvisades en plats bland de mindre staterna, var "Atlantican" en tröst i nöden. Ett folk med ett så ärorikt ursprung skulle säkert även i framtiden vara mäktigt stora dåd. Mot den bakgrunden får man nog se 1700-talets krig mot den övermäktige ryske grannen.

*

Den av Gustav III instiftade vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien torde på sin tid ha varit ganska behövlig som ett slags regulator för det etnologiska intresset, som den gången inte gällde endast svenska förhållanden utan kanske än mer exotiska.

Johan Bureus, målning J. L. 1627, Gripsholm

Kuriosakabinett fanns litet överallt, särskilt på herrgårdarna, och i dem samlades inte endast flintyxor och familjens gamla medeltidsrustningar, utan huller om buller med svenska föremål påträffades negerfetischer, uppstoppade krokodiler, kinesiska vaser och allt annat utländskt gods mellan himmel och jord.

Fornminnesforskningen i modern betydelse torde ha sin upprinnelse i romantiken. Dess företrädare hos oss, främst Götiska förbundet, var emellertid inte i främsta rummet vetenskapsmän utan diktare och romantiker. Särskilt beträffande vikingatiden lyckades de i vårt land lång tid framöver förvirra begreppen. Även den ofta kritiskt inställda Tegnér rönt inflytande av göterna och hans "Fritiofs saga" ger förvisso en mycket skev bild av seder och tänkesätt under vikingatiden. Därmed är naturligtvis intet sagt om diktverkets litterära betydelse.

Götiska förbundet blev ej heller långlivat och existerade endast under åren 1811–1824. Bland de elva stiftarna var ingen litterärt och vetenskap-

Erik Gustaf Geijer, målning av J. G. Sandberg, Konstakademien, Stockholm

ligt betydande mer än Erik Gustaf Geijer. Så småningom invaldes dock både författare och konstnärer. *

I det föregående nämndes Artur Hazelius. Av moderna etnologer erkännes han knappast som vetenskapsman, men åtnjuter desto större aktning som samlare. Detsamma är fallet med skaparen av Kulturen i Lund, G. Karlin. I strängt vetenskapliga kretsar anser man att vårt land först fått en verklig etnologisk forskning i och med att professor Sigurd Erixon erhöill en professur i ämnet. *

Märkligt nog finns det ännu i dag en hel del kuriosakabinett i vårt land, särskilt på herrgårdarna och det är säkerligen därför som en tidningsnotis med följande innehåll kan dyka upp någon gång ibland:

— Vid restaureringsarbeten på en herrgård i Årdala socken i Södermanland har påträffats ett pergamentdokument som ger upplysning om en

egyptisk mumie som funnits i en krypta i trädgården sedan slutet av förra seklet. Dokumentet har undersökts av experter vid Egyptiska museet i Stockholm, som konstaterat att mumien i livet hetat Inares, varit guldsmed och verkat omkring 1.000 år f.Kr.”

*

Den första grunden till en egentlig fornminnesvård lades redan av Karl IX, vilken år 1592 gav J. Bureus kungligt pass att resa riket runt för att avskriya runstenar. Karl XI:s förmyndarregering lät, huvudsakligen på tillstyrkan av Magnus Gabriel de la Gardie, 1666 utfärda ett ”Placat och Påbudh om Gamble Monumenter och Antiqviteter i Riket”, vilket ännu utgör grunden till lagstiftningen på detta område.

Numera har terminologien om fornminnen något ändrats. Äldre föremål kallas kulturminnen och med fornminnen avses nu endast sådana minnen från förhistorisk tid.

✱

Förra århundradets förkärlek för att som ovan nämnts samla de mest skiftande föremål ger en samtida krönikör belägg för. Uppgiften finns återgiven i Henrik Schücks ”Ur gamla papper”. Han nämner författaren Johan Gabriel Carléns kuriosakabinett (1814–1875) som tillika var hans arbetsrum. Under en stor glaskupa fanns nämligen en halvt multnad människoskalle täckt av en nästan multnad peruk. Carlén som var en högst originell person, visade alltid den besökande på denna relik, förklarande att det var *Carl Mikael Bellmans huvudskål!*

När värmeledning skulle dras in i Klara kyrka i Stockholm år 1853, ödelades en mängd gravar, och de dödas ben kastades huller om buller i en gemensam grop. Bland dessa gravar var även Bellmans och hans skulle befanns ha hamnat ett stycke från graven, Carlén tog då hand om den.

Sedan Carlén avlidit, lät emellertid hans hustru återföra skallen till Klara kyrkogård och nedgräva den intill den vård som Svenska Akademien rest till den store skaldens och kompositörens minne.

*

Först med 1700-talet började insamlandet av uppgifter om allmogens materiella och andliga liv. Den stora vägröjaren var Carl von Linné som desslikes var den förste som intresserade sig för natur- och landskapsvård.

1800-talets storartade verksamhet för folkminnen begynner med romantikernas arbete för stärkande av hembygdskänslan. Deras beundran för lantlivet och folket omfattade i första hand allmogens diktning och musik men även naturen. Ett nytt uppslag inom allmogeforskningen blev Richard Dybecks uppteckningar fr.o.m. 1830-talets början och sedan ända

NATUR och Miljö

Natur och Miljö, den konsulterande byrå för landskapsvård och miljöplanering, som bildades av Samfundet 1964, kommer under detta år att ombildas till en självständig stiftelse. Den kommer att till sig knyta en rad av landets främsta landskapsvårdare och miljöplanerare. Dess uppgift blir i första hand rådgivande och upplysande men den kommer också att stå för projektering i vissa betydelsefulla landskapsarbeten.

Bygd och Natur upplåter ett särskilt utrymme under ovanstående rubrik, där viktiga arbeten redovisas och aktuella problem dryftas.

Debattforum

Nedbuskningens problem

Nedbuskningen och skogsinvasionen i fäbodlandskapet är förvisso ett högst allvarligt problem i dag, skriver forstmästare Ulf Ribers. Dessbättre finns numera i en del fall möjligheter att komma till rätta med dessa problem. Skogsvårdsstyrelserna utför nu ett omfattande landskapsvårdande arbete, ofta med arbetslösa (mentalsjuka, alkoholskadade m.fl.) och med anslag av statliga medel.

Samfundets fäbodkommitté har haft kontakt med Statens Naturvårdsverk angående större insatser till förmån för fäbodväsandet, men tyvärr har man de första åren efter verkets tillkomst varit tvungen att i första hand ägna sig åt södra Sverige, eftersom igenväxningen går snabbare där. Vi skall dock på nytt ta upp frågan om landskapsvården vid fäbodarna med Naturvårdsverket.

I årsboken HÄLSINGERUNOR 1968 har Ribers skrivit en artikel ”Fäbodlandskapets utseende och vård”, som är värd att läsa.

in på 1870-talet. Såväl den andliga som materiella kulturen fick sin tidskrift i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1871, två år efter föreningens start. Intresset övergick så småningom att omfatta natur- och landskapsvård vilka ämnen numera fått ett riksomfattande intresse, kanske för att det numera anses vara en av våra allra viktigaste faktorer. Men det är förstas en annan historia som avsevärt skiljer sig från fornminnesintresset.

Klosterkyrkan i Varnhem. Kolteckning av Ferdinand Boberg

Ferdinand Bobergs Svenska bilder

Förnäm gåva till Samfundets värvare

Samfundet är idag i tillfälle att till sina medlemsvärvare utdela en förnäm gåva: till alla som anskaffar minst två nya medlemmar utdelas en reproduktion av Ferdinand Bobergs svenska bilder (se särskild anmälningssedel i detta nr av Bygd och Natur).

Boberg är känd som en av våra förnämsta "avtecknare" efter Erik Dahlberg. Under många år, sedan han avslutat sin arkitektverksamhet, for han runt i landet och tecknade av slott och herresäten, torp och bondgårdar, kyrkor och fornminnen. Under de senaste åren, då han kom i kontakt med Samfundet,

väcktes hans intresse också för det svenska landskapet; man minns särskilt hans fina blyertsteckningar från exempelvis Brösarps backar.

Av sina kolteckningar, till svenska bilder, som bekostades av ett särskilt konsortium med nuvarande kungen i spetsen, utfördes en liten upplaga väl gjorda reproduktioner. En stor del av dessa ställdes till Samfundets förfogande, och det är av dem vi nu kan utdela våra priser.

För dagen avbildar vi en av hans typiska kolteckningar från Varnhems klosterkyrka.

Miljöfrågorna i centrum

Samfundet har under det gångna året deltagit i flera debatter om miljöförstörelsen, bl.a. i Hälsingborg, Eslöv och i Arlöv. På alla platserna medverkade Malmö stadsteater, liksom fil. dr John Nihlén och docent Hans Palmstierna genom sin utmärkta stillfilm "Plundring—förgiftning".

I Arlöv diskuterades dessa viktiga frågor den 28 november med inlägg av kommunalmän, industriledare, naturvårdare och representanter för den stora allmänheten.

Debatten i Arlöv kretsade i stor utsträckning kring de lokala miljöfrågorna. Bl.a. diskuterades den generalplan för det nya Burlöv — en annan av Malmös förorter — som nu håller på att arbetas fram, varvid luft- och vattenvård,

natur- och kulturvård, slamfrågor och andra viktiga frågor togs upp.

Man kom också in på skyddet av miljön kring Burlövs gamla by, en idyll lite vid sidan av de stora trafikstråken. Ett värdefullt inslag i denna miljö är den halmtäckta prästgården från 1700-talet alldeles intill kyrkan. Prästgården rymmer nu Bara härads hembygdsmuseum och har rika samlingar rörande traktens allmoge- och prästgårdskultur.

De gamla halmtaken på Burlövs prästgård har nyligen lagts om

Universitetscirkeln Natur och landskap fortsätter

Universitetscirkeln i detta ämne fortsätter nu sin andra årskurs på ABF i Malmö med fil. dr John Nihlén som ledare. Ämnet är miljö-, natur- och landskapsfrågor. Kursen räknar ca 20 deltagare representerande bl.a. kommuner, industri, jordbruk och naturvårdsinstanser.

"Naturen är en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas", fastslås i den nu gällande naturvårdslagens första paragraf. Studiet och vården av vår natur har blivit ett samhällsintresse, och huvuduppgiften för dagens landskapsvård är att forma den miljö —

stadslandskapet, industrilandskapet, fritidslandskapet — som nu växer fram.

På universitetskursen behandlas dessa väsentliga frågor från en rad synpunkter. Studieplanen tar t.ex. upp sådant som den sociala naturvärden; hotet mot vår miljö i form av föroreningar i luft, vatten och mark; kraftverkslandskapet (med belysning av de ingrepp som atomkraftverk och konventionella vattenkraftverk för med sig); olika industriers inverkan på landskapet och hur denna inverkan ska kunna begränsas och anpassas; jord- och skogs-

Kursen "Natur och landskap" öppnas av fil. dr J. Nihlén. Infälld en av föreläsarna naturvårdsintendent Rune Frisén

Samfundet för Sigtuna

"Att bevara Sigtunas unika kulturmiljö är viktigt för oss som bor här men det är också en riksangelägenhet", heter det i ett cirkulär som skickats ut i Sigtuna. Meningen med skrivelsen är att man ska pejla intresset för "Samfundet för Sigtuna", en ideell organisation där Sigtunas invånare och myndigheter ska samarbeta för att behålla och utveckla en levande miljö i de gamla stadsdelarna.

Det är inte bara fråga om att underhålla gamla byggnader utan också ge dem en ny funktion. Men det kostar pengar. Medlemmarna i den tilltänkta stiftelsen ska bidra till en grundfond och dessutom räknar man med att få bidrag ur enskilda fonder och från sammanslutningar.

Mer om Sigtuna i nästa nummer.

bruket och deras förhållande till naturvärden; det äldre kulturlandskapet och hur det ska vårdas; problemet landstad; fritiden och de nya krav den ställer på naturen; miljöplaneringen i Örestadsregionen; byggnadskultur och planering.

Kurslitteratur är bl.a. Hans Palmstiernas "Svält-plundring-förgiftning", John Nihléns "Landskapsvård", Lorentz Bolins "Ekonomi och skönhet i landskapet", Sten Selanders "Det levande landskapet i Sverige", Rolf Edbergs "Spillran av ett moln" samt Georg Borgströms böcker.

15 milj. om året till naturvård

I cirkelarbetet ingår även diskussioner, grupparbete med arbetsuppgifter samt exkursioner till Lomma, reningsverket i Malmö, Sibbarp, Limhamn, Kulladal och andra orter där de problem man tagit upp kan studeras på platsen.

Som gästföreläsare har man bl.a. engagerat landshövding Gösta Netzen, lektor Lorentz Bolin, intendent Håkan Hallander, arkitekt SAR Ebbe Borg, stadsombudsman Hj. Lindström och f. kommunalordf. Gust. Paulsson.

Länets naturvårdsintendent Rune Frisén gav en intressant orientering om sina arbetsuppgifter. Bl.a. redogjorde han för den pågående inventeringen av skyddsvärda objekt inom sitt område. I mitten av 70-talet beräknas hela landet vara slutinventerat. Vad som sedan ska skyddas blir främst en ekonomisk fråga. Men naturvärden har i dag mer pengar än någonsin att röra sig med: för närvarande 15 miljoner kronor om året för inträngsersättningar och inköp. Intendent Frisén ansåg det vidare värdefullt att naturvärden sedan 1967 får vara med redan vid den regionala, kommunala planläggningen.

Bonde med eget allmogemuseum

Ett eget allmogemuseum har lantbrukaren Holger Kilsgård i Kila, Berghem, Västergötland, alldeles inpå den egna gårdens knutar. Det är inrymt i ett vackert 1700-talshus med gräs på taket och små fönster. Intill detta hus ligger en präktig 1600-talsladugård, och troligen

kommer ytterligare äldre hus att föras till detta privata "Skansen".

1700-talsstugan är från Herrljunga-trakten, medan fähuset hämtats från Förlanda i Halland. Det är inte lätt att hitta ladugårdar av så gammal typ, säger ägaren.

I sin 1700-talsstuga i Kila, Berghem, har Holger Kilsgård värdefulla gamla ting, hopbragta under många års trägen samlarmöda

Gräset spirar på taket till den låga boning från en annan tid som flyttades till Kila. Ek-virket i 1600-talsladugården intill är väl bevarat

Holger Kilsgårds samling av gamla allmogeföremål, som ryms i byggnaderna, upptar över tusen nummer, däribland åtskilliga redskap både för ute- och innebruk. I ladan står en handdragen tröska från början av 1800-talet och flera äldre praktfordon. Vidare finner man en autentisk björnsax och en hel del husgerådssaker: kannor, ljusstakar och sällsynta möbler.

Det har tagit många år att samla ihop allt detta, och nu ska de olika sakerna katalogiseras. Ägaren är angelägen om

att det rika kulturarvet bevaras åt nya generationer, och därför planerar han att bilda någon form av stiftelse.

Intresset för den gamla kulturen och miljön väcktes tidigt hos Holger Kilsgård. Nutidsmänniskan har för bråttom att skära av banden med det som förra generationer slitit med, tycker han. Ett fasthållande vid traditionen behöver inte innebära utvecklingsfientlighet. Tvärtom — man kan begagna sig av den moderna tekniken och samtidigt hämta styrka från det som varit.

Miljökunskap lika viktig som sexualundervisningen

Industriella vatten- och luftvårdsfrågor var temat för en stor konferens som hölls i dec. 1968 i Stockholm. Anordnare var Institutet för vatten- och luftvårdsforskning (Sveriges Industriförbund). I föreläsningar och diskussioner behandlades en rad aktuella problem på området.

”Varje nyexaminerad civilingenjör måste bli miljövänlig ner i förlängda mårmen — miljövårdskunskap borde komma ett steg före t.o.m. sexualkunskapen på skolschemat.” Så sa direktör Axel Ive-roth i Industriförbundet bl.a. på konfe-rensens. F.ö. framhölls industrins vilja att satsa på miljövårdspåneringen från flera håll. Frågan är bara hur man ska få fram alla miljövårdare, vem som ska utbilda dem och hur kostnaderna ska fördelas.

Fil lic Arne Jernelöv, Svenska Petro-leuminstitutet, skildrade metoder för be-handling av ”övergödslade” sjöar ge-nom kemisk fosfatutflöning. Doc. Sven Björk, limnologiska institutionen i Lund, redogjorde för den sjöundersökning som ingår i naturvårdsverkets utredning

om Hornborgasjöns framtid. En vatten-ståndshöjning som kan återställa sjön måste föregås av en röjning av bladvass och sälgbuskar på de delvis torrlagda bottenytorna, framhölls det.

Byråchef Göran Persson i naturvårds-verket talade om den nya lag till skydd mot miljöfarlig verksamhet som väntas träda i kraft i juli. Han nämnde bl.a. att en ytterligare sänkning av svavelhalten i eldningsolja förbereds.

Vidare redogjorde docent Erik Eriks-son, meteorologiska institutionen i Stockholm, för nya rön angående sva-veldioxidhalten i nederbörden, som på längre sikt kan medföra minskad skogs-produktion i södra och mellersta Sve-rige.

Pengar till reningsverk

Anslagen till miljövården har g'ädjande nog ökat från år till år. Ett anmärknings-värt inslag i årets statsverksproposition utgör det anslag, som jordbruksminis-tern begär skall gå ut som stöd åt in-dustrin till vatten- och luftvårdande åtgärder. Bidraget har tänkts som en sti-mulans att anskaffa reningsanordning-ar av olika slag. Det skall i främsta rum-met utgå till redan befintliga industrier och det skall täcka 25 procent av före-

tagens kostnader för reningsanläggning-ar av antytt slag. Det är meningen att anslaget skall utgå med 50 miljoner kro-nor om året under fem år, alltså totalt 250 miljoner kronor. Med den föreslag-na konstruktionen av hjälpen skulle det-ta alltså innebära, att staten befrämjar nya reningsanläggningar till en kostnad av en miljard kronor under en femårs-period. Det är inte så illa.

Kring Ölandsbron

Kurs på Capellagården 18–20 april 1969

Det öländska landskapet har intill vår tid förändrats stegvis och under stora omkastningar. Människans arbete och företagsamhet har dock satt sina tydli-ga spår i landskapets byggnader, växt-lighet och topografi: färdvägar, det gam-la jordbrukets erfarenhetsmässigt fram-vuxna naturliga bruksmetoder, lövtäckt o.s.v., bebyggelsens enkla (naturtrogna vedertagna) material de små enkla hu-sen.

I nutid sker förändringar i helt annan takt och omfattning. Öland har liksom landet i övrigt, under påverkan av ex-panderande industri, kommunikation, rationaliserat jordbruk, stor efterfrågan på fritidsbebyggelse, ändrade bostads-behov och vanor, genomgått avsevärda förändringar. Dessa problem har man på senare år sökt möta med ett plan-mässigt tänkande och hushållande med medlen inom alla områden. Hur mycket tål landskapet innan det förlorar sin särart.

När så den planerade Ölandsbron kommer med som faktor i samman-hanget kompliceras frågan än mer. Vad kommer denna att medföra för ett land-

skap som redan i nuläget är svårt be-lastad ur exploateringssynpunkt och blir det än mer bron förutan. Naturligt-vis är avsikten med bron att berika ön positivt och kommer att göra det. — Iso-leringen brytes, näringslivet förnygras, turismen ökar o.s.v. Men frågan är som alltid: Vad får man betala för alla des-sa vinster och hur skall man möta pro-blemen och vad har hittills gjorts och vad fattas utan att vi idag inser vad som fattas.

För att i någon mån belysa dessa pro-blem anordnar Samfundet för Hembyds-vård i samarbete med ABF och stiftel-sen Capellagården en kurskonferens på Capellagården på Öland fredagen den 18/4 — söndagen den 20/4.

Avsikten är att med sakkunnig hjälp orientera om några av de stora problem som man kommer att möta på Öland och i Kalmarsundsregionen som följd av brobyggandet.

Endast genom allsidig information och diskussion kan man nå en sådan avvägning mellan olika intressen att tek-nikens nya yttringar fungerar på ett vik-tigt sätt och landskapet överlever.

Fredagen den 18 april

- 8.30 Frukost med samling.
9.15 Kursen öppnas av riksdagsman Ivan Svanström, Gamleby.
9.30 "Öland som hemvist för livsgestaltande arbete", professor Carl Malmsten, Capellagården.
10.30 "Ölands historia", fil. dr Bertil Palm, Stora Rör.
11.30 Lunch.
12.30 "Natur och Miljö", fil. dr John Nihlén, Lund.
13.30 "Naturvård", naturvårdsintendent Arnold Samuelsson, Kalmar.
15.00 Kaffe.
15.30 "Ölandsbron som kommunikationsled", vägdirektör Ove Alm, Kalmar.
16.30 "Den nya profilen i landskapet", landskapsarkitekt Carl Olov Orback, Stockholm.
17.30 Middag.
19.00 Rundvandring på Capella, samkväm, prof. Carl Malmsten/ rektor Ingemar Peterson, Capellagården.

Lördagen den 19 april

- 8.30 Frukost.
9.00 "Brons inverkan på Ölandsplaneringen", länsarkitekt Sten Risberg, Kalmar.

Brons inverkan på bebyggelsen", stadsarkitekten i Torslunda kommun Sven Boysen, Kalmar.

- 11.00 Lunch.
12.00 "Synpunkter på Ölands kulturliv", i samband med utfärd i buss, fil. dr Bertil Palm, Stora Rör.
17.30 Middag.
19.00 Samkväm med filmföreläsning "Bygga i landskapet", arkitekt Jerk Alton, Örebro.

Söndagen den 20 april

- 8.30 Frukost.
9.00 Hur påverkar Ölandsbron:
1. "Näringslivet" disponent Lage Themner, Degerhamn, övering. Hugo Lund, Kalmar.
2. "Turismen", turistintendent Bertil Sjöberg, Borgholm.
3. "Landskapet", fil. dr Bertil Palm, Stora Rör och naturvårdsintendent Arnold Samuelsson, Kalmar.
11.30 Lunch.
12.30 "Sammanfattning o. diskussion", under ledning av landssekreterare Gösta Hanning, Kalmar.
15.00 Avslutning. Kaffe.

Anmälan kan ske till ABF i Kalmar före den 10 april 1969.
Programmet är ännu preliminärt.

KRITIK och Debatt

Hembygdsrörelsen

har hittills arbetat mest i det tysta, skriver Halland Nyheter, ofta allt för tyst. Men på sikt kan den uträtta långt mer för en positiv samhällsutveckling än vad t.ex. dagens olika militanta protestaktioner förmår, menar tidningen.

Det är kanske just i kampen mot den allmänna rotlösheten och nivelleringen i samhället, som hembygdsrörelsen har sin måhända främsta uppgift. Det krävs trygga och lyckliga människor för att kunna skapa ett välordnat samhälle, säger HN.

Värö, Vindelälven och naturvården

När Skogsägarna i Växjö för fem år sedan offentliggjorde sina planer på en massafabrik i Värö på Västkusten inleddes en kampanj mot projektet som torde sakna motsvarighet ifråga om intensitet, ihärdighet och ovederhäftighet, skriver Perspektiv i nr 3/68.

Värö hade kunnat bilda upptakten till en djupgående debatt med miljöfrågan ställd i relation till andra intressen, fortsätter tidningen. Där fanns till hands nästan alla beståndsdelar som ingår i helheten modern samhällsplanering. Frågor om naturvård, rekreationsmiljö, turistindustri skulle balanseras mot bl.a. faktorer som rörde samhälls- och företagsekonomi, arbetsmarknadspolitik, tätortsbildning och glesbygdsproblem.

I den offentliga kampanjen mot fabriken dränktes emellertid analyserna på dessa områden — som dock i sak kom att bli avgörande — av ett ensidigt skall från förmenta naturvårdsintressen. Inte minst massmedia bidrog till att kväva en allsidig diskussion.

I verkligheten visar det sig att Väröfabriken inte bara har starka samhälls-ekonomiska motiv utan också ger ringa anledning till klander från miljösynpunkt, fortsätter tidningen.

Det sätt på vilket naturvårdens namn missbrukades i Värödebatten kan vara en av förklaringarna till den skepsis som från många håll mött dem som motsätter sig en exploatering av Vindelälven. Det är dock väsentliga skillnader mellan Värö och Vindelälven.

Värö gäller tillvaratagandet av en naturtillgång, skogen, som för överskådlig tid är en hörnsten i vår ekonomi. Vindelälven betyder produktion av kraft enligt en metod som är på avskrivning. Värö ger arbete åt personer i tusental i bygd där undersysselsättningen redan är kännbar. Vindelälven kan ge några hundra man arbete under några få år. I Värö berörs ett litet och för rekreationsändamål mindre attraktivt stycke natur. Vindelälven är landets sista oreglerade älv.

Det är olyckligt men symtomatiskt för vår nymornade ambition i fråga om miljövården att Värö och Vindelälven kopplats ihop i debatten, skriver Nya

Perspektiv till sist. Vi måste slå vakt om naturen, rädda våra nedsmutsade vatten och klara luftvården. Men samtidigt måste vi främja förutsättningarna för bebyggelse och näringsliv. Detta går aldrig om olika kategorier, t.ex. naturvårdare och tekniker, bara pratar förbi varandra. En fördjupad miljödebatt där både ekonomiska och humanitära hänsyn tas börjar bli på tiden.

Olof Palme:

Miljöförstöringen — en moralfråga

I ett radioframförande i serien "Människan i morgon" berörde statsrådet Olof Palme bl.a. miljöförstöringen. Vetenskapsmän reagerar ibland med otålighet mot den långa demokratiska processen och ropar på den kunnige och upplyste experten, sa hr Palme.

"Det är en romantisk tanke. Men forskarna står inte höjda över tumultet. Det är inga taktiska politiker som släppt ut kvicksilver i våra sjöar. På nästan varje industri som låtit kvicksilver följa

med avloppsvattnet finns högt kvalificerade vetenskapsmän. Kunskapen räcker alltså inte. Det måste finnas en moral som grund för handlandet."

Skönhet och teknik i Din miljö

var titeln på de utställningar och den miljökonferens som öppnades i Malmö den 18 januari 1969. Utställningarna bestod av Samfundets "Vår tid formar landskapet" och Svenska Naturskyddsföreningens "Land att vårda" öppnades av landshövding Gösta Netzen och var mycket väl besökta redan första dagen.

Även konferensen, bakom vilken stod utom Samfundet, ABF och Stadsbiblioteket, var mycket väl besökt och bjöd bl.a. på anföranden av landshövdingen, dr John Nihlén och arkitekt Ivo Waldhörn samt en paneldebatt med inlägg av kanslichef Hj. Lindström, direktör W. Wredenfors och arkitekt SAR Ebbe Borg.

Ett utförligt referat kommer att lämnas i nästa häfte av Bygd och Natur.

ett levande landskap

En ekonomisk skogsskötsel förenar sig med god naturvård genom effektiv planläggning och konsekvent genomförd skogsvård. Därigenom når skogsägaren bästa möjliga ekonomiska utbyte och bevarar ett levande landskap.

**HAND I HAND:
SKOGSBRUK OCH NATURVÅRD**

SÖDRA SVERIGES SKOGSÄGARES FÖRBUND

"För mig framstår denna bok som en av årets absolut väsentligaste, och den bör inte fattas på något biblioteks hyllor — lika litet som på våra samhällsplanerares av olika art och ansvar."

(Jan-Öjvind Swahn
i Biblioteksbladet)

John Nihlén LANDSKAPSVÅRD

Vår tid formar landskapet

Medverkande:

Jerk Alton, Lorentz Bolin, Rune Frisén, Aly Goldkuhl, Jakob Jakobsson, Erik Lundberg, Carl Olov Orback, Henning Segerros, Mårten Sjöbeck.

Bo Skärman i Handelstidningen:

"Att efter alla dessa år av aktivt arbete kunna fira Samfundets halvsekeljubileum med ett så pass betydande verk som *Landskapsvård, vår tid formar landskapet* vittnar om en mer än vanlig andlig spänst . . . Det är dock få förunnat att få göra en sådan insats."

Gösta Walin (Sveriges Natur):

"Den form av praktisk landskapsvård som Samfundet utövat är mycket viktig och bör inte komma i skymundan . . . Jag hoppas att den tillämpade landskapsvården skall få all den framgång och uppmärksamhet som den förtjänar."

Thorbjörn Fälldin (Fårskötsel):

"Ett utmärkt bidrag till den debatt, som ständigt måste pågå, och rekommenderas var och en, som är intresserad av hithörande frågor."

Skånska Dagbladet: "En ypperlig orientering."

Viola-Trädgårdsvärlden:

"Ett viktigt inlägg i den aktuella debatten om naturvårdens uppgifter."

LT:s förlag i samarbete med Samfundet för Hembygdsvård

Kan rekvireras från Samfundet, Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

Bredda basen!

Undertecknad anmäler härmed följande nya medlemmar i SfH.
Avgiften kr 20:— kan uttagas per postförskott.
(Tidskrift och årsbok Bygd och Natur erhålles utan kostnad för medlemmen.)

Namn

Adress

Postadress

Namn

Adress

Postadress

Medlem anskaffad genom (texta!):

Var god sänd mig konstbilagan ur "Svenska bilder" av Ferdinand Boberg (detta gäller om två nya medlemmar anskaffats).

Frankeras ej

SfH betalar

portot

Svarsförsändelse

Tillstånd nr 414

103 80 Stockholm 7

Samfundet för Hembygdsvärd
Mäster Samuelsgatan 3
111 44 STOCKHOLM 7

26 APR. 1969

Bygd och Natur

Nr 2 1969

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Nr 2. Årg. 50 1969

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 20:— pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mäster Samuelsgatan 3, 111 44 Stockholm

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrå

Fjeliev. 17, 222 36 Lund, Tel. 046-141863

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Innehåll:

Ledare

Två möten — två kraftcentra . . . 33

Ivo Waldhör

Morgondagens stadslandskap . . . 34

Skönhet och ekonomi 42

Har vi råd att behålla Sigtuna . . . 45

Program för sommarmöte på Österlen 46

Landskapets anpassning 51

Studiefärd till Bornholm 51

Häckrendammen 54

Mälarens lortflöde stoppas 56

Samfundets riksstämma till Göteborg . 58

Kritik och Debatt 59

Litteratur 60

Samfundets verksamhetsberättelse
för år 1968 61

Breda basen 64

Två möten — två kraftcentra

Samfundet har i år två möten av stor betydelse ur olika synpunkter. För första gången hålles riksstämma och förtroenderåd utanför Stockholm, nämligen i *Göteborg*, där Göteborgs hembygdsförbund står som värd (den 11/5). Sommarmötet är förlagt till *Österlen* i Skåne (den 8—10/8), en gammal kulturbygd, där hembygdsrörelsen i sin mest allsidiga form har djup förankring sedan sekelskiftet.

De två mötesplatserna representerar två olika sidor av vår rörelse. I Göteborg har begreppet "staden som hembygd" blivit verklighet genom den starka förankring hembygdsförbundet fått i de kommunala stadsdelsföreningarna, i den levande kulturvården, i vakthållningen kring egenart, skönhet och framåtanda. Hembygdsarbetet i Göteborg är ett försök till samverkan mellan alla goda krafter, som vill bygga vidare utan att tappa kontakten med det levande förflutna. Som opinionsbildare och vakthållare har detta förbund och dess medlemmar varit till utomordentlig nytta.

Österlen har en av landets äldsta hembygdsföreningar med säte i Simrishamn och med ett verksamhetsområde, som innesluter en stor del av sydöstra Skåne. Där har kulturvården varit ett huvudintresse men tidigt, redan strax efter sekelskiftet, slog man vakt kring de värden landskapet bjöd i de märkliga strandområdena kring Sandhammaren, Stenshuvud och Haväng. Det har varit — och är — en framsynt hembygdsvård, där fornvård och aktuell byggnadskultur, naturvård och allmän upplysning bildat grundvalarna.

Göteborg och Österlen utgör två — av många — kraftcentra; två grenar på hembygdsrörelsens djuprotade träd. Deltagarna i stämma och sommarmöte har här mycket att se och höra. I dag behövs kraftcentra av denna typ mer än någonsin.

J. N.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN

3 x 3

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, 111 44 Stockholm

POSTGIRO 90 06 89

Omslagsbilden: Geijersgården, Ransäter, Värmland.

Morgondagens stadslandskap

Värna den enskildes rättigheter i mångfalden

Ivo Waldhör

Ivo Waldhör är en av de unga stadsplanearkitekterna, som tänker annorlunda. På Samfundets konferens "Skönhet och ekonomi i vår miljö" hävdade han, att vi måste se den aktuella urbaniseringsprocessen som en möjlig orsak till en nationell krissituation.

I denna artikel framhålls att vi ännu inte förmått skapa en ny stad som motsvarar den gamla (medeltida) stadens utbud i människovänlig kommunikation.

Vi måste, säger han, lära oss tro på möjligheten att värna om den enskildes rättigheter inom mångfalden.

Morgondagens stadslandskap kommer att påverkas av dagens storstad, och inom dagens storstad finns många moment som kommer att bli orsak till kommande felutvecklingar.

Alla stadsbildningar som befinner sig inom en storstads verkningsområde är beroende av dennas utvecklingsmönster, så t.ex. kommer Lunds utveckling att bestämmas av Malmös o.s.v. Storstaden har blivit till en näringsbildande faktor och äger alla förutsättningar att bli ännu större. Dess verkningsområde förändras i takt med utbyggnaden av nya kommunikationssystem. Storstaden kommer inte att dö, men dess utveckling kan styras.

Storstadens landskap har blivit till den andra naturen och är en spegling av vår förmåga. Storstaden ändrar ständigt sitt omfång; till synes

Ivo Waldhör är tyrolare, född i den gamla österrikska provinsen Sydtirol 1931. Han fick sin arkitektutbildning i Wien och kom till Sverige 1956. Den framtida stadsplaneringen är hans specialitet och han har med kunskap och inlevelse fört fram stimulerande idéer om "den nya staden" och dess människovänligare utformning. Det har framförallt skett i föreläsningar (han är lärare på Tekniska högskolan i Lund), artiklar, utställningar och debatter. Han utgör ett friskt och välbehövligt inslag i dagens miljödebatt – som bl.a. denna uppsats visar.

Den perifera bebyggelsen har ännu ej funnit sin form. Förorten blir tråkig och själlös. — Foto: T. Nihlén.

omättlig väller den fram över landskapet, och här ute blir följderna av dess växande egenskap mest påtagliga och fogar sig idag väl till bilden av en civilisations långt utvecklade förmåga till allmän naturförstörelse. Vi kan anta att effekten av denna framfart snart blir så pass påtaglig att ett allmänt medvetande förmår stoppa denna negativa utveckling. Det kan ge upphov till farlig optimism, som kan fördröja att en insikt om behov av storstadens nykonception växer fram i tid.

Vi ser redan idag hur lätt det kan vara att skyla över plandefekter av socialpsykologisk art med hjälp av planbeteckningar såsom grönområde, park och strövområde. Det förefaller anmärkningsvärt med vilken iver somliga planagerande tror på "det grönas" magiska hälsoeffekt, när vi ändå vet att exempelvis en lägenhet med utmärkt inredningsstandard och stor hållfastighet i konstruktionen mycket väl kan vara en livshotande miljö, oavsett hur mycken grönska som finns utanför. Om man i London skulle besluta sig för att ersätta Hyde parks gräsmatta med en sådan av

Skärholmen, en av Stockholms förorter, har med rätta kritiserats för sin trista planlösning. — Foto: Pressens Bild.

plast så skulle det förmodligen betyda mindre för hela stadsorganismen än om man skulle avskaffa den funktion Hyde park allmänt är känd för. Vi har idag parkområden i många av våra storstäder vars enda påtagliga funktion säges vara den att förbättra syrehalten i luften. Om så verkligen är fallet tjänar de som artificiell lunga och upprätthåller en förövrigt livshotande miljö. Mycket tyder på att luftföroreningsproblemen är av sådan dimension att en park mer eller mindre i storstaden inte betyder något.

Jag anser det vara betydligt lättare (och här ligger en fara) att rena ett förstört vattendrag, att värna om ett grönområde, än att undvika en hotande karaktärsmisbildning eller bota en befintlig sådan hos det ständigt växande antalet människor som bor inom våra städers i huvudsak perifera områden.

Storstaden är en livsmiljö som sätter oss alla på prov. Här kommer vi att ha det besvärligt med bevisföringen om människans förmåga att

styra utvecklingen. Storstadsmiljöns elakartade utveckling mot alltmera apolitiska miljöbildningar har gått för långt; vi måste nu ta alla våra resurser i anspråk. Det kommer att bli av största vikt att socialpedagogiken får den mest centrala befogenhet inom den kommande planläggningen av stadsmiljön. Jag säger socialpedagogik därför att vad vi behöver idag är påverkan och inte beskrivning.

Om vi vill göra något emot den enorma felutvecklingen, storstadens aktuella bild förmedlar, så måste vi inleda en allmän och intensiv läroprocess. Vi behöver miljöexperiment i stor skala. Då kan vi också forcera studier av sociologiskt art genom att tillhandahålla alternativa mätobjekt till dem vi redan har. Vi behöver alternativ till den stadsplaneteknik som tydligen inte kan annat än segregera sammanhörande livsyttningar och för övrigt använder sig av en simpel additionsteknik. Vi behöver äntligen skapa den nya staden som gör skäl för namnet.

Ett ofta hört argument är det, att vi inte får bortse från ekonomi, att saker inte får kosta mer än det vi har råd till. Begreppet ekonomi förefaller i vissa sammanhang vara lika elastiskt som ett gummiband, och ändå finns det delområden av vår aktivitet där vi redan har lärt oss tolka begreppet mycket radikalt. Ett slående exempel förefaller mig vara försvaret.

Vi behöver se urbaniseringsprocessen och dess aktuella planläggning som en möjlig orsak till en nationell krissituation, indicier som tyder på detta är talrika och påtagliga.

Vi behöver en gemensam målsättning och en sådan kan inte växa fram utan agitation (agitation = experiment) som syftar till att ändra allmänhetens inställning till storstaden, en inställning som idag präglas av resignation. Storstaden uppfattas som något som följer en lagbundenhet lik en naturkraft. Dess ständigt växande organism har tydligen en paralyserande effekt. Vi kan ändra på detta genom att öka allmänhetens förmåga till kritisk vaksamhet och till att omsätta den i handling. Kritik är bunden till kunskap och innebär värdering. Planering är resultatet av värdering; kritisk förmåga kan främjas av miljö eller försvåras. Stadsplaneringen resulterar oundvikligen i realisering av miljöstrukturer, fast materia.

Om vi utgår ifrån att stadsplanering är kongurent med samhällspolitik måste begreppet "stadsliv" tolkas i överensstämmelse med samhällsutvecklingens progressiva målsättning. Stadsplaneringens långsiktiga målsättning är den, att skapa förutsättningar som främjar utvecklingen i human demokratisk riktning, den framtida stadsstrukturen måste alltså vara användbar för att realisera denna utopi. Stadsplaneringens arbetsfält är totalmiljön, eftersom stadsmiljöns livskvalitet influerar vårt sätt att kunna identifiera oss med naturen. Den nödvändiga balansen i de

två miljöernas "kvalitet" förutsätter medvetande att se dessa två problem oskiljaktligt sammanflätade.

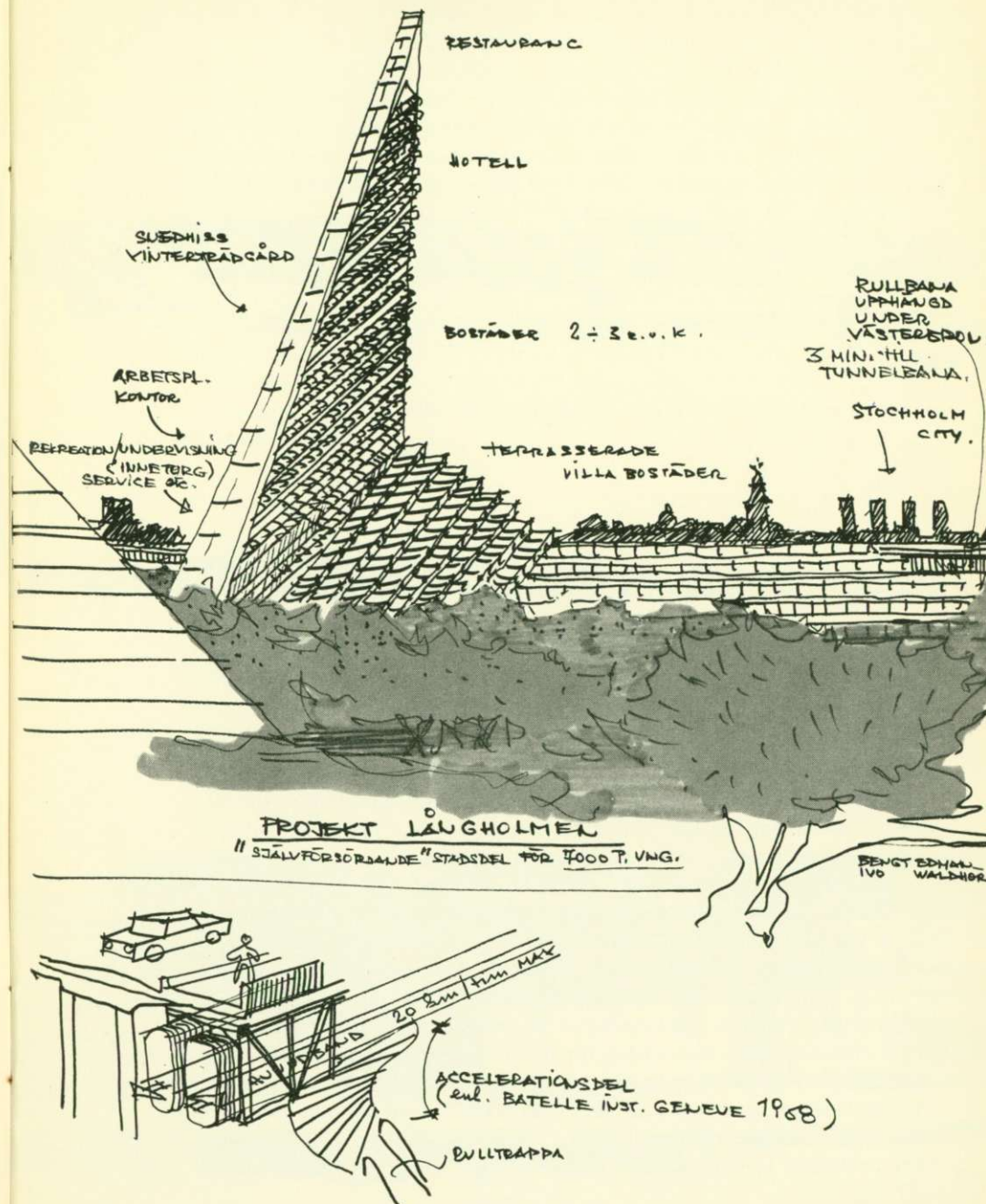
Stadsmiljöns väsentligaste erbjudanden till den enskilde invånaren är av kommunikativ art. Stadsmiljön är i sin natur politisk genom att den återspeglar individernas möjligheter till ömsesidig kommunikation. En apolitisk miljö är en sådan som omöjliggör fysisk påtaglighet, alltså affektbetonat kontaktutbyte. Från varandra åtskiljda livsyttningar, segregation i funktionsområden (bo-arbete-rekreation etc.) resulterar i apolitiska miljöer. Om en bostadsenhet exempelvis omges av grönska eller en gallerförsedd betongkonstruktion gör i vissa fall ingen skillnad, isoleringsceller är på grund av dess bristfälliga kommunikativa erbjudanden apolitiska, apedagogiska miljöer.

Den internationellt märkbara rådvillheten inför urbaniseringen kan förklaras på många olika sätt. I Sverige spelar antagligen det faktum en roll, att urbaniseringen här är av ungt datum. Vi måste beakta att vi saknar stora befolkningsgrupper som under flera generationer har bott i städer. Vi saknar generellt stadsvana. Därför är vår inställning till staden som livsform fortfarande inte särskild nyancerad. I detta ligger antagligen förklaringen till att vår förmåga till analys av varandras beteendemönster ofta förefaller vara rudimentärt utvecklad. I en sådan situation, där flera svårgripbara faktorer samspelar, verkar det vara förståeligt att våra stadsbors förmåga till kritisk vaksamhet för närvarande tydligast uppenbarar sig inom stadsdelar, där brytningen med ett bättre förflutet känns som mest påtagligt. Annars vore det väl riktigare om kritiken formerade sig i våra periferistäder, som i regel saknar det mesta av stadens idealbild. Vi måste börja med det snaraste och vi kan börja med att införliva i politikens språkbruk begreppet stadspolitik genom att äntligen komplettera vår i och för sig berömvärda aktivitet som vi kallar social bostadspolitik. Vi måste sluta med att tala om förorter när vi talar om boplatser för hundratusentals människor, om sovstäder, om

Bild av Ivo Waldhørs och Bengt Edmans tävlingsförslag till bebyggelse av Långholmen i Stockholm.

Kommentar: Ca 7000 människor boende i något som liknar ett "hotell". Invånarna "äger" inte bostaden men de förfogar över den. Anläggningen drives enligt ett system, som härledes från vårt sätt att klara omkostnader och underhåll för sjukhus, autostrador etc.

Vad Stockholm behöver är enligt vår mening: "bostäder" inom staden och "stad" inom dess bostadsområden. Tävlningen uppfattade vi som en chans att göra något åt det första av dessa två väsentliga krav. Stockholms invånare förfogar över ung. 100 m² grönyta. Roms invånare har endast 2 m² grönyta.

Förortsbebyggelse utanför Malmö. — Foto: T. Nihlén.

servicehus, om individer som "pendlar" fram och tillbaka, mellan "bo-stad" och "arbetsstad" etc.

Vi måste bygga staden som gör skäl för namnet, vi kommer då inte längre att tala om kiosker, köpknutar och varuhus som kristallisationspunkter för de många stadsmänniskornas livsbehov.

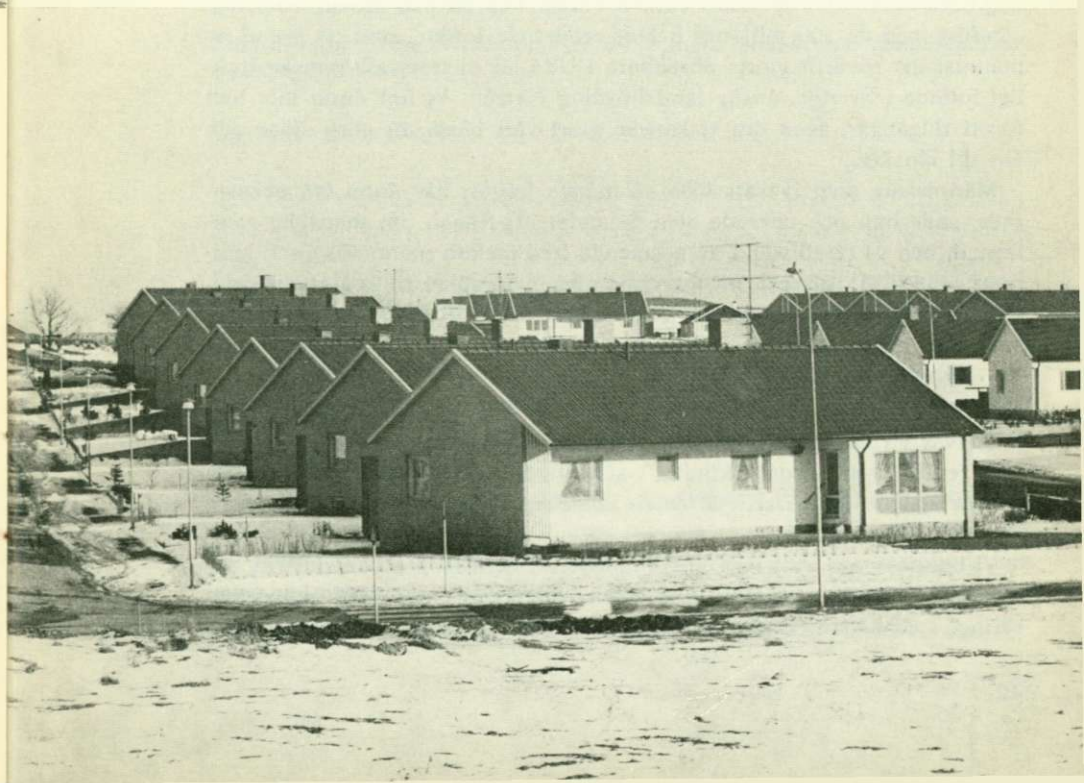
Vi har tills idag inte förmått skapa en ny stad som motsvarar den gamla stadens utbud i människovänlig kommunikation. Med gammal stad menar jag den medeltida. Vi har misslyckats kanske därför att vi ännu inte riktigt tror på möjligheten att värna om den enskildes s.k. rättigheter inom mångfalden. Indiciet för att så kan vara fallet ser jag i de ofta mycket primitiva ordningsregler vi omger oss med. Trafiken t.ex. något som måste ses som utslag för den enskildes handlingsfrihet, upprätthålles med hjälp av polisiära åtgärder, och dess planläggning följer ofta värderingar som inte kan betecknas vara i överensstämmelse med åsikten att trafik är kommunikation i överensstämmelse med begreppet "den enskildes kontaktbehov". Vi driver mot framtidslösningar av de

mellanmänniskliga relationer där artificiella kontaktmekanismer spelar en allt större roll. Det är bekvämare så därför att det erbjuder chansen till flykt från en oroande verklighet. När vi talar om stadsplaneringens politiska dimension så syftar vi ofta till politiska handlingsmönster av de maktägande intressekonstellationerna. Det är av avgörande betydelse för vår framtid att vi ser problemet som svårare än så. Stadsplaneringens politiska dimension ligger i det faktum att stadsmiljö främjar eller förhindrar uppkomsten av människovärdig miljö genom att "stad" erbjuder alla förutsättningar till en pedagogisk miljö, grundförutsättning till medvetande om allmängiltiga frågor.

Vi måste börja med att se alla nybyggnationer som utföres med hjälp av allmänhetens medel som predestinerade till åsyftade experiment, om det så skulle betyda att vi slutar ett tag med försöken att bygga bort bostadskön, sålänge vi inte har bättre att erbjuda.

Att bygga en stad utan att egentligen tro på livsidén den representerar, är oanständigt.

Storstadens ytterområden ger ofta ett monotont intryck. — Foto: T. Nihlén.

Skönhet och ekonomi

Från Samfundets konferens och utställning

Skönhet och ekonomi i landskapet var titeln på Samfundets stora konferens i Malmö den 18 januari. Den ackompanjerades och illustrerades av utställningen "Vår tid formar landskapet" som hade utökats och renoverats och därtill fått följe med Svenska Naturskyddsföreningens vandringsutställning "Land att vårda". Arrangör var utom Samfundet och Natur och Miljö, Stadsbiblioteket och ABF.

Både utställning och konferens blev en stor framgång, inte minst för Samfundet som här visade resultat från sin verksamhet och samtidigt slog ett slag för en allsidig miljövård.

Några korta citat från den välbesökta konferensen. Landshövding Gösta Netzén, som öppnade både utställning och konferens, yttrade bl.a.:

Det sägs att det bibliska Eden låg mellan Eufrat och Tigris. Det är i dag bara öken. Där ser man bara beduiner och en och annan arkeolog. Jämfört med de 100 miljoner hektar eroderade jordar, som på grund av människans rovdraft gjorts obrukbara i USA, är vi trots allt ganska lyckligt lottade i Sverige, ansåg landshövding Netzén. Vi har ännu inte helt förött tillgångar, även om vi kanske gjort vårt bästa att göra sjöar och åar till kloaker.

Människan, som lyckats lösa så många frågor, har ännu två obesvarade, sade han och citerade Sten Selander: 1) frågan om mänsklig samlevnad, och 2) ett tillstånd av bestående fred mellan människan och hennes egen miljö. Att man nu, på olika nivåer, försöker tillfredsställa komponenten miljö betraktade han som en stor tillgång.

"... då var insjö var en källa"

Fil. dr John Nihlén valde Harry Martinsons ord "det var den tid då var insjö var en källa" och Anders Frostensons dröm om "stora områden med renhet, tystnad och skönhet", som utgångspunkt för sitt inlägg.

Han ägnade det särskilt åt delen landskapsvård, som han ansåg blivit försummad:

Vi befinner oss i ett läge med omotiverad fiendskap mot industrin, sade han. Vi måste vara realister och inse att vi går emot ökad industrialisering. I ett sådant skede kan ej de landskapsgestaltande krafterna tåla.

Landshövding Gösta Netzén öppnar, fil. dr John Nihlén visar Samfundets utställning i Malmö.

Landskapsvård är försök att på olika fronter medverka till god landskapsbildning, till konstnärlig och teknisk formgivning vilket kräver kunskande och samarbete med bl.a. industrin. Landskapsvården har inte lämnats det utrymme i forskning och praktik som är motiverad.

Vi måste ofta slå av kraven på skönhet i traditionell mening, fortsatte han, och vänja oss vid en ny skönhetsuppfattning i släptåg på industrins utbredning.

Morgondagens landskap kommer att påverkas av dagens storstad och inom dagens storstad finns många moment som kommer att bli orsak till kommande felutvecklingar, framhöll arkitekt SAR Ivo Waldhör. Alla stadsbildningar som befinner sig inom en storstads verkningsområde följer dennas utvecklingsmönster.

Storstadens landskap har blivit den andra naturen — in i minsta detalj gjord av oss själva — en spegling av våra förmågor. Till synes omättlig väller den fram över landskapet och vi kan anta att effekterna av denna framfart snart blir så påtagliga att ett allmänt medvetande förmår stoppa denna negativa utveckling.

Vi har tills i dag inte förmått skapa en ny stad som motsvarar den gamla stadens utbud i människovänlighet. Vi har misslyckats kanske därför att vi ännu inte riktigt tror på möjligheten att värna om den enskildes s.k. rättigheter inom mångfalden. Vi måste se begreppen samhällsplanering och stadsplanering som ett.

Brist på förståelse

Förste talare efter inledningsanförandena blev dir. Walter Wredenfors vid Skånska Cement, som ansåg att motsatsförhållandet mellan storindustri och "idyll" speglar brist på förståelse för det reella läget.

Kanske 10 procent av landets befolkning har sin utkomst från modernärningen. Resten får den från handel, industri, hantverk. Vi är nog samfällt av den meningen att vi inte vill göra avkall på det goda som vi ändå har. Då kan vi inte heller göra avkall på den artificiella apparat som gett oss förutsättningarna att få det goda.

Han betecknade bilden av industriledaren som en "uteslutande profithungrig människa med på sin höjd miljöintresse för rabatterna kring huvudkontoret" som en vrågbild. Industrin har över sig tillsynsmyndigheter och är underkastad ett "koncessionstvång" under vilket den får arbeta.

I debatten deltog vidare kanslichef Hjalmar Lindström och arkitekt SAR Ebbe Borg.

En rad demonstrationer och kurser hölls i samband med utställningen, som också gav upphov till en rad enskilda arbetsuppgifter vid flera skolor.

Utställningen fortsätter nu sin vandring genom södra Sverige. Den visas just nu i Åstorp och går sedan till Perstorp, Landskrona, Staffanstorps och Ystad, dit den kommer lagom till Samfundets sammarmöte.

Har vi råd att behålla Sigtuna

Samfundet har till stadsfullmäktige i Sigtuna inlämnat följande skrivelse:

Förslaget att införliva Sigtuna med Märsta, varigenom Sigtuna skulle upphöra att existera som självständig kommun, måste av olika skäl inge allvarliga betänkligheter. Man får inte glömma, att Sigtuna är en av landets äldsta städer och att dess traditioner och unika miljö är värden av stor betydelse även i vår tid.

Vi finner det självklart att större kommunala enheter skapas för att underlätta den service på olika områden som nu kräves av medborgarna. Men denna koncentration bör ej göras för schablonmässig, den bör ta hänsyn till speciella förhållanden och ge möjlighet till individuell utformning i regionerna.

Sigtuna är enligt Samfundets mening ett specialfall. Ofta har små kommuner stora svårigheter på grund av alla de åtaganden som numer måste göras. Men om de nya åliggandena kan bemästras bör de gamla enheterna kunna bibehållas.

Många människor har sökt sig till Sigtuna på grund av dess läge, dess fina kulturmiljö och dess lättillgängliga serviceinrättningar. Det spelar alltså stor roll, att både Stockholm och Uppsala med dess kulturella och merkantila möjligheter ligger på bekvämt reseavstånd.

Därest de flesta servicefunktioner skulle flyttas till Märsta försvinner ett av de viktigaste incitamenten för bosättning i Sigtuna. En stor åderlåtning skulle ske och staden kunde lätt förvandlas till en sovstad utan eget liv. Enligt vår mening är det en fråga av rikskaraktär att det ärevördiga Sigtuna bevaras till eftervärlden inte som en själlös sovstad — som vi har alltför många av i vårt land — eller till något slags dött fri-luftsmuseum åt andra kommuner utan bevaras som en självständig, levande enhet både materiellt, kulturellt och miljömässigt.

Stadens framtida existens får inte bero på kortsiktiga företagsekonomiska intressen, det kan lätt uppfattas som bristande vilja från de makt-havandes sida. Vårt land har råd att behålla Sigtuna som en självständig stad även om vissa subventioner skulle bli nödvändiga.

Program

för Samfundet för Hembygdsvårds sammarmöte på Österlen
den 8–10 augusti 1969 med efterföljande studieresa till Bornholm

Mötesledare: Intendenterna Nils Olsson, Ystad och Gustaf Åberg, Simrishamn.
Som ciceroner medföljer dessutom under större delen av mötet bl.a.
fil. dr John Nihlén och naturvårdsintendent Seved Åkesson.

Mötesbyrå: Turistbyrån, S:t Knuts torg. Föreståndare fru Majken Törnblad.
Tel. 0411/108 00.

Inkvartering sker genom Turistbyrån, Ystad (se bilagda anmälningskort).

Fredagen den 8 augusti

Kl. 10.00

Mötet öppnas i Knutssalen i Gamla Rådhuset av landshövdingarna Gösta Netzén och Ragnar Lassinantti. Samfundets beskyddare, Hans Majestät Konungen har lovat delta. Docent Ingvar Holm berättar om Österlen. Platserna bör vara intagna kl. 9.50.

Kl. 12.15

Bussar avgår från Stortorget (vid Gamla Rådhuset) till Ystads Saltsjöbad.

Kl. 12.30

Lunch på inbjudan av Ystads stad. Vid färden till och från Saltsjöbaden passeras en del av Sandskogen, planerad i början av 1800-talet på ett halvmilslångt flygsandsfält. Stadens stora fritidsområde med härliga badstränder, idrottsplats, vandrarhem, hotell, tältplats och en omfattande fritidsbebyggelse.

Kl. 13.45

Återfärd till Ystad (fritt färdstätt).

Kl. 14.00

Besök på Konstmuseet, som demonstreras av intendent Nils Olsson. I detta kvarter (mellan S:t Knuts torg och Tobaksgatan) ligger utom Konstmuseet (med förnämliga samlingar, delvis av skånsk konst) Charlotte Berlins mu-

seum (ett orubbat borgarhem från mitten av 1800-talet), Skånska dragonregementets museum, stadsbiblioteket och Riegården.

Kl. 15.30

Rundvandring i staden.

Ystad var en stad av betydelse redan omkring 1200, då Mariakyrkan började byggas och i samma sekel grundades här ett franciskanerkloster. Lika som andra skånska kuststäder profiterade Ystad av medeltidens rika sillfiske men hade också den fördelen att den låg vid sydkustens enda naturliga hamn. När fisket sinade tillkom istället export av oxar och andra lantbruksprodukter, och på 1500-talet kunde staden räknas till de tre största städerna i Skåne. Mariakyrkans epitafier vittnar om det välstånd som rådde innan 1600-talets krig kom med sina svåra hemsökelse. Under 1700-talet repade sig Ystad och blev en välbärgad småstad, tidvis näst Malmö den största i Skåne. Välmågan fortsatte ett gott stycke fram på 1800-talet och 1830 grundades här Sveriges första enskilda bank: Skånska privatbanken.

Järnvägarnas tidevarv blev mindre lyckosamt, ty de stora genomfartslederna gick staden förbi och tysklandstrafiken flyttades 1897 till Trelleborg. Först med bilismens genombrott började staden

gå framåt igen, men därtill bidrog också den ställning som turistort som Ystad har nått.

Ystad är nu handelscentrum för hela sydöstra Skåne och sjöfarten från den stora hamnen är livlig. Inom industrin är det största företaget AB Persöner (storindustri i förädling av alla slags avfallsprodukter) med dotterbolaget Ystad-Metall, Ystamaskiner tillverkar lantbruksmaskiner, AB Athena gör kontorsmöbler. Inom livsmedelsindustrin märks Scans slakterier, AB Kockens kryddor, m.fl. Ystad har dagliga färjeförbindelser med Rönne på Bornholm och Swinoujcie i Polen.

Stadsplanen visar tydligt var det gamla Ystad är beläget: dess oregelbundna plan skiljer sig klart från 1800-talets strikta rutnät. På äkta medeltidsvis leder alla huvudgator samman till rådhus, kyrka och torg.

Korsvirkeshusen är ännu många nog att ge en föreställning om hur här såg ut när pittoreskt buktande gator och gränder kantades av långa vid långa, där korsvirkets stolpar "löshult" och "snedstyvor" bildade geometriska mönster omkring ljus puts och mörkrött tegel, och ovanför de patinerade tegeltaken reser sig Mariakyrkans gröna barocktorn, där väktarens lur ropar ut nattens timmar.

Ingen skånsk stad har bevarat så mycket av äldre bebyggelse som Ystad. Från medeltiden härrör gamla latinskolan, Brahehuset, Pilgrändshuset och rådhuskällaren, från 1500-talet Borgmästarehuset, Skomakarelagets hus och en del av Kemnerska gården, från 1600-talet Lichtonska huset, Jens Jacobsens hus och "Änglahuset", från 1700-talet de flesta av husen i korsvirkeshuset Birger och från 1800-talet Riegården, Nya Rådhuset och Hagermanska huset. Korsvirkeshusens antal är ca 300, ehu-

ru många är överkalkade. Åtskilliga gårdsinteriörer är sevärda.

Kl. 19.00

Middag på Hotell Continental du Sud.

Lördagen den 9 augusti

Kl. 9.00

Avfärd med bussar (från Busstorget) kustvägen österut till Kåseberga, där författaren fil. dr Anders Österling läser sin stora dikt Ales stenar. Ev. medverkan av danska lurblåsare. Kåseberga är ett gammalt fiskeläge på kusten med ett vackert läge under det 42 m höga Kåse huvud med en storslagen utsikt över Österlen och havet (vid klart väder kan man se Bornholm). Här ligger landets största skeppssättning med en längd av 67 m.

Färden går vidare till Sandhammaren, ett sällsynt vackert dynlandskap, som trots sommarbebyggelsen på vissa punkter har bibehållit mycket av sin storslagna vildhet. Kusten var här i gamla tider en av de mest fruktade i hela Östersjön. Livräddningsstationen vid Kåseberga betjänar ännu detta område. Resan fortsätter kustvägen genom de gamla fiskelägena Skillinge och Brantevik. Kort uppehåll göres vid Horsahallen, strax söder om Simrishamn för att bese de märkliga ristningarna i fast häll från äldre bronsåldern. Obs. att stenbrottet har fått gå hotande nära.

Kl. 13.00

Lunch på Hotell Svea i Simrishamn på inbjudan av Simrishamns stad. Orientering om Österlen av direktör Gösta Ehrnberg. Besök på Österlens museum, som demonstreras av dess intendent Gustaf Åberg. Rundvandring i staden under ledning av dir. Ehrnberg och intendent Åberg.

Simrishamn uppkom sannolikt som hamnplats för medeltidsstaden Tuma-

thorp, belägen högre upp vid Tommarpsån, som ursprungligen torde ha hetat Simbr. Hamnplatsen överflyglade småningom sin moderstad och hade på 1300-talet fått stadsrätt, varför den betalade skatt till Gladsax kungsgård, ehuru premontraterserklostret i Tommarp ännu 1378 hade dess Nikolaikyrra som prebende. De främsta näringarna var hantverk o. handel samt fiske av torsk, lax, sill och tobis. Sin bästa tid tycks staden ha haft under 1600-talets förra hälft. Då Skåne blev svenskt hade staden blott 34 utfattiga borgare, som ej kunde gälda någon skatt, och först 1675 fick den rätt till inrikeshandel.

På senare tid har staden gått raskt framåt och bl.a. haft betydande rederirörelse. Handeln är livlig och fisket av sill, lax och ål tillhör ostkustens mest givande. Bland industrierna märks läderfabrik, konserv- och plastindustrier och varv. God hamn.

Österlens enda stad är i centrum en idyll med låga hus och stora gamla köpmansgårdar, och stadsbilden torde vara en av de bäst bibehållna i Sydsverige. Många trädgårdar är bevarade från 1700-talet. Stora Norregatan med sina låga hus med tegeltak, i fogarna prydda med vita kanter (på murarespråket skällning) utgör ett sällsynt enhetligt gammaldags stadsparti. Bäst bibehållna av de gamla köpmanshusen är Kockska gården (Storgatan) och Bergengrenska gården (vid Stortorget).

Vid Stortorget ligger också rådhuset från 1867, stadshuset (efter ritningar av arkitekt Hans Westman) och kyrkan (S:t Nikolai) omnämnd första gången 1161. Björkegrenska gården ligger strax väster om torget. Längre västerut vid Storgatan inrymmer i dess gamla sädesmagasin Hafreborg Österlens museum med arkeologiska och kulturhistoriska samlingar från den intressanta gamla bygden i

Albo, Ingelstads och Järrestads härad samt Simrishamns stad.

Kl. 17.00

Återresan sker över Glimmingehus (demonstration av borgen och borgmuseet) och Hannas lilla vackra kyrka (ren romansk stil). Vidare över Bollerup (en väl restaurerad borg närmast befreundad med Glimmingehus).

Kl. 19.00

Middag på Hotell Continental du Sud.

Söndagen den 10 augusti

Kl. 9.00

Morgonandakt i Klosterkyrkan, Ystad.

Kl. 10.00

Avfärd med bussar (Busstorget) över Krageholm och Krageholmssjön (en av de vackraste sydsåkanska sjöarna) och Högestad till Fyledalen.

Fyledalen är en av Skånes skönaste och mest intressanta dalar, i stora delar råder byggnadsförbud och vissa geologiska lager (den märkliga kalktuffen t.ex.) är fridlysta.

Dalen är ett geologiskt mycket intressant område, bl.a. förekommer här järnmalm i sedimentära lager, vilket är unikt i vårt land där järnmalmen annars uppträder tillsammans med urberget.

Krageholm är känt sedan 1300-talet och innehades på 1600-talet bl.a. av ätten Krabbe.

1704 inköptes godset av Karl XII:s mäktige minister, greve Carl Piper, vars änka, den rika och myndiga Christina Törnflycht, höll hov på slottet, då hon ej vistades på Kristinehov eller någon av sina egendomar uppe i landet. Linné talar i sin "Skånska resa" om den furstliga prakt, som uppfyllde Krageholms salar. Godset gick därefter i arv inom ätterna Piper och Brahe, och sedan den siste greve Brahe år 1930 avlidit, har det återgått till ätten Piper.

Gösta Netzen. Malmö.

Bengt Petri, Kristianstad.

VID sommarmötet i år medverkar inte mindre än tre landshövdingar, på denna sida avbildade på skidor.

Det är Samfundets ordförande Ragnar Lassinantti, som nu far den långa vägen från Luleå till Ystad.

Vidare Gösta Netzen, som i sin egenkap av landshövding i Malmöhus hälsar deltagarna välkomna.

Och det är till sist Bengt Petri, landshövding i grannlänet, som ju också beröres av resan. Han kommer dessutom att ur Konungens hand motta tecknet på hedersledamotskapet i Samfundet.

Går allt efter beräkning blir det en lysande församling som samlas i den vackra Knutssalen i Gamla rådhuset i Ystad.

Ragnar Lassinantti, Luleå.

Kl. 13.00

Lunch på Stora Hotellet i Tomelilla.

Efter lunchen besöks bl.a. Tomelilla konsthall och Byagården.

Tomelilla, Österlens enda köping på gränsen mellan slätten och risbygden.

Såsom stadssamhälle är Tomelilla av sent datum. I sin helhet uppbyggt efter tillkomsten av Ystad—Eslövs järnväg 1866, blev det köping 1921. Det omnämnes första gången 1437 som Tommarps Lilla, till skillnad från Tumathorp eller Tommarp, men redan på 1600-talet användes nuvarande namnform.

Byagården, den sista av gårdarna i gamla Tomelilla, inköpt 1926 till museum: en kringbyggd korsvirkesgård, typisk för skånskt 1800-tal. Vacker park med utsikt över Ullstorpsåns tjusiga dalgång. Konsthallen, kombinerad med stadsbiblioteket, är den svenska landsbygdens första konstmuseum med målningar av bl.a. Nils Forsberg, Gustaf Rydberg, Anders Trulsson, Fredrik Hill, prins Eugen, skulpturer av Milles, Möllerberg, Ivar Johansson.

Kl. 14.30

Färden går vidare från Tomelilla över Tranås-Eljaröd till *Brösarp*.

Vid Brösarp är man inne på området med vidsträckta sandbackar ("den östskånska heden"), som nu till en del är fridlyst. Nere vid kusten ligger Haväng vid Värkeåns utlopp i Östersjön med ett ståtligt kuperat landskap, intressant flora och värdefulla fornlämningar (bautstenar, stendös, domarring). Vid stranden har gjorts talrika bärnstensfynd.

På vägen söderut längs kusten passeras *Ravlanda medeltidskyrka*.

Vidare passeras Kivik och Tångdala (en fyrlängad korsvirkesgård som gått i samma släkt sedan 1500-talet), Rörum och Vik (ett idylliskt fiskeläge, omgivet

av stora fruktodlingar). På de gräsbevuxna dynerna ligger Simrishamns golfbana. Nära vägen ligger den gamla Tjörnedala gård (kulturminnesmärke, väl restaurerat), vars blommande marker beskrevs redan av Linné. — Över Simrishamn går hemvägen stora vägen över Borrbj och Löderup till Ystad.

Kl. 19.00

Avslutningsmiddag på Hotell Continental du Sud.

Studiefärd till Bornholm se sidan 51.

KOSTNADER

Anmälningstiden utgår den 1 juni 1969. Mötesavgift kr. 40:—, erlägges samtidigt med denna anmälan (postgiro nr 8136). I nedanstående måltidspriser ingår måltidsdryck och serveringsavgift.

Fred. 8/8: Middag på Hotell Continental kr. 18:—.

Lörd. 9/8: Utfärd med buss kr. 10:—.

Middag på Hotell Continental kr. 18:—.

Sönd. 10/8: Utfärd med buss kr. 12:—.

Lunch på Stora Hotellet, Tomelilla kr.

15:—.

Middag på Hotell Continental kr.

20:— (smörgäsbord med småvarmt, måltidsdryck, service).

Månd. 11/8: Utfärd till Bornholm (båtfärd, två måltider, bussresa).

Anmälan sker på bilagda kort.

Hotell Continental i Ystad arrangerar under mötesdagarna frukost i hotellets matsal från kl. 8. Frukosten består av kaffe eller the och smör, bröd, marmelad, ost, korv. Pris inkl. servis kr. 5:—.

RUMSBESTÄLLNINGAR

Rum beställes genom Turistbyrå, Ystad (se bif. kort). Obs! Samfundets exp. mottager icke några beställningar.

RESERABATT

SJ lämnar 25 % rabatt på tur och retur-biljetter. Blanketter beställes hos Samfundet.

Obs. ändringar i programmet förbehålles.

Landskapets anpassning

En riktig formgivning av landskapet kräver bl.a. en allsidig planering av landskapet. Och denna i sin tur en grundlig inventering. Det är i detta fall tyskarna kommit så långt.

Men även hos oss är man på väg. Målet är en riksplanering som skall ge de allmänna linjerna för utvecklingen. En ny byggnadslag är under utarbetande.

Ett viktigt problem i detta sammanhang är markdisponering av mark i samband med jordbrukets omläggning och den allmänna urbaniseringen.

Agronom Bertil Lilliehöök behandlade några av dess problem på Samfundets landskapskonferens 1968. Han har utvecklat sina intressanta synpunkter i ett diskussionsinlägg som i dagens läge är av stort värde:

Vi står mitt uppe i den största jordrevolutionen i vår historia, säger Bertil Lilliehöök. Om några årtionden, omkr. år 2.000 har vi som tätortsbor helt anpassat landskapet efter våra behov och förutsättningar.

Vi har tre storstäder. Städer som dock, efter dåtida internationella mått

är rena "småköpingar": Mälarregionen med Stockholm som centrum, Örestad runt Malmö samt Västkuststad med Göteborg som tyngdpunkt. Ytvidden av dessa städer bestäms av de lokala snabbkommunikationerna.

Det finns ett 10-tal expansionscentra: Norrköping/Linköping, Vätternregionen

Studiefärd till Bornholm

I direkt anslutning till sommarmötet anordnas den 11 augusti en studieresa till Bornholm.

Avresan sker från Ystad på morgonen och hemkomst sker samma dag på kvällen. En måltid ätes ombord, där också en kort översikt lämnas om Bornholm, dess historia och natur. Rundresan på ön utgår från Rönne och därifrån går färden runt ön med besök vid Almindingsens skogsområde, Svaneke fiskeläge med sina sillrökerier, Österlars med sin rundkyrka, Gudhjem och Allinge.

Som färdledare medföljer bl.a. intendent Nils Olsson i Ystad, och naturvårdsintendent Seved Åkesson.

I priset för denna resa ingår båtfärd, lunch, bussfärden, inträdesbiljetter och liknande. Kostnaden blir kr 50:—.

Herefordkor som håller stränderna rena vid Karlslund, Norsholm, Östergötland.
Foto: Kurt Jönsson.

(Jönköping), Västgötaregionen (Borås/Skövde), Bergslagsregionen (Örebro), Vänerregionen (Karlstad) samt skogsindustriregionen (Sundsvall). De kompletteras av ytterligare några, bl.a. norr ut efter kusten.

Glesbygdens totala avfolkning hävs genom ett antal skyddade serviceorter. De får ett befolkningsunderlag på ett par tusen personer. Det är tillräckligt för att nödortfiktigt bära skola, affärer, post m.m. för de människor som måste bo där. För jordbruk, skogsbruk och turism m.m.

Öar i skogshav

Åkrarna och betesmarkerna, som nu omfattar ca 8 procent av landets yta, har minskat till närmare hälften. Skogsplanteringar ersätter deras gamla växtlighet. Landskapsbildningen blir uppluftad mellan befolkningsområdena, som ligger likt upplysta öar i ett stort skogshav.

Uppdelningen blir:

Vi har ett *stadslandskap*. Det representerar de städer och andra tätorter dit människorna sökt sig för att finna utkomst, känna stadens välfärd med teat-

rar, skolor, biografier, affärer och annan service. Men där de även utsätts för trängsel, luftföroreningar och en stressande tillvaro.

I anslutning till stadslandskapet ligger *närlandskapet*. Det utnyttjas av tätortens människor för att tillfredsställa deras behov av fri vistelse i natur. Närlandskapet fungerar även som reservmark, en jordbank som lätt kan odlas upp om så behövs.

Bortom tar *produktionslandskapet* vid med industriåkrar på ca 2 miljoner hektar effektiv mark samt 23 miljoner hektar träproduktionsskogar. Här ligger jordbruket som ger oss kött, mjölk, ägg, grönsaker, spannmål m.m.

Längst bort börjar *fjärrlandskapet* att breda ut sig med ca 15 miljoner hektar ödemark. Här möter vi fjäll, skyddsskogar, avlägsna sjöar och stränder. Ett landskap med fria vidder, oändliga perspektiv...

De åkrar och fält, som i dag ligger närmast de framtida stororterna, har inte planterats igen med skog. De ingår i närlandskapet, hålls öppna och bevaras i naturligt skick genom extensiv betesdrift.

Det vill säga på samma sätt som vårt gamla kulturlandskap en gång skapades.

Levande gräsklippare

För att hålla marken öppen har vi en rörlig kreatursstyrka på ca 200.000 kött nöt (biffkor). Dessa sänds efter ett visst

cirkulationssystem ut som levande gräsklippare.

Under vintern vistas djuren på särskilda vintercentraler, inom områden där det finns god tillgång till grovfoder. De sköts där enligt modernt lös-driftsystem.

På våren körs de ut till närlandskapet, där de betar fritt. På så sätt gör de marken vänlig och tillgänglig för städernas människomassor under deras fritid.

Detta system löser även problemet med en i dag befarad köttbrist, och ger dessutom en beredskapsreserv av kött.

Kreaturens underhåller samtidigt den jordbank som snabbt kan anlitas för nyodling eller intensifierad betesdrift när världens verkligt stora livsmedelsbrist infinner sig.

Historiskt landskap

För att ha 200.000 nötkreatur betande i våra tätorters närhet behövs det ungefär 5.000 mil stängsel. Kostnaden för dessa blir dock inte mer än hälften av vad det går på att med skog plantera igen de ca 1,5 miljoner hektar mark som väntas utgå ur jordbruksproduktionen.

Den enskilde, framtidens jordbrukare, kan göra mycket litet vid underhållet av det gamla "historiska landskapet" som betesvägen uppstår genom det dominerande tätortslivet inför år 2.000.

Skötseln av närlandskapet läggs under särskilda markvårdsbolag. De tillhandahåller mot abonnemang levande gräsklippning. Genom köttnöten som sänds ut för sin miljövårdande uppgift.

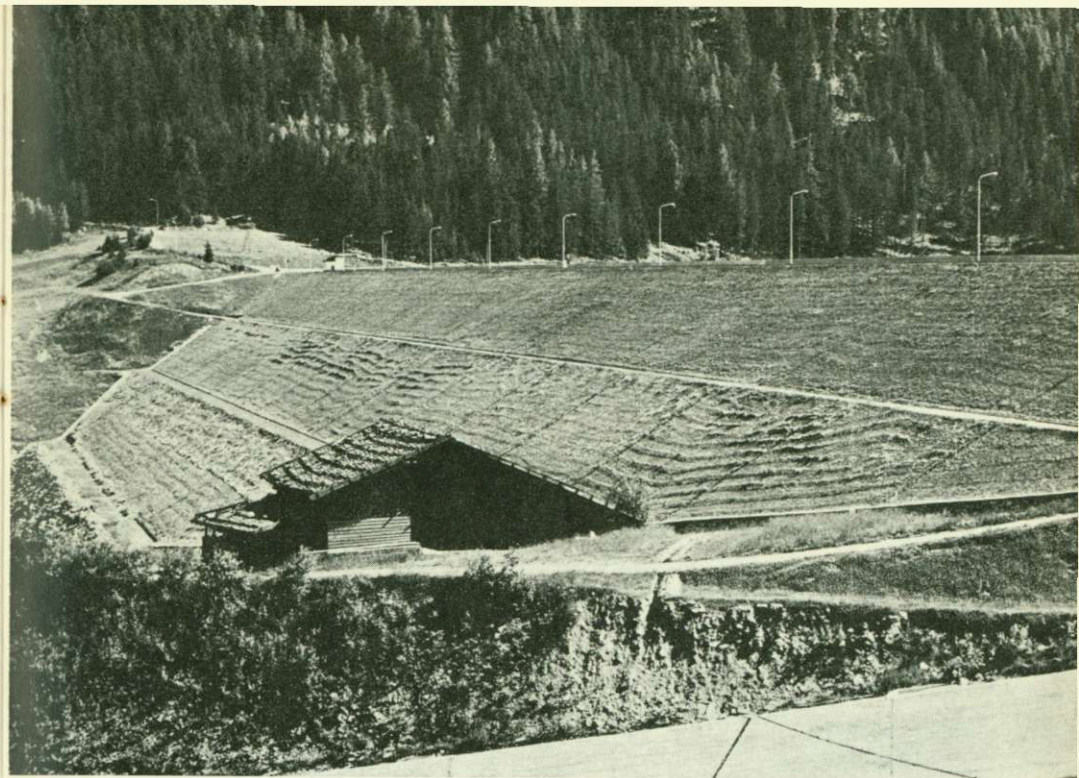
Häckrendammen

Landskapsvården har fått ett mycket fint betyg för regleringsdammen i Häckren, Jämtland. Allmänna intrycket av den bågformade regleringsdammen är synnerligen tilltalande. Utförda terrasser ger ett spänstigt linjespel. Dammen är en i sig själv förnämlig teknisk konst-

ruktion med strikta arkitektoniska värden och stor mäktighet.

Häckrendammen bör ej försees med konstlade planteringar framhåller Natur och Miljö. Om dammslätten byggs upp med material som föreslås, och jorden övergödslas, får man inom några år en

Regleringsdammen i Häckren, Mörsils kommun.

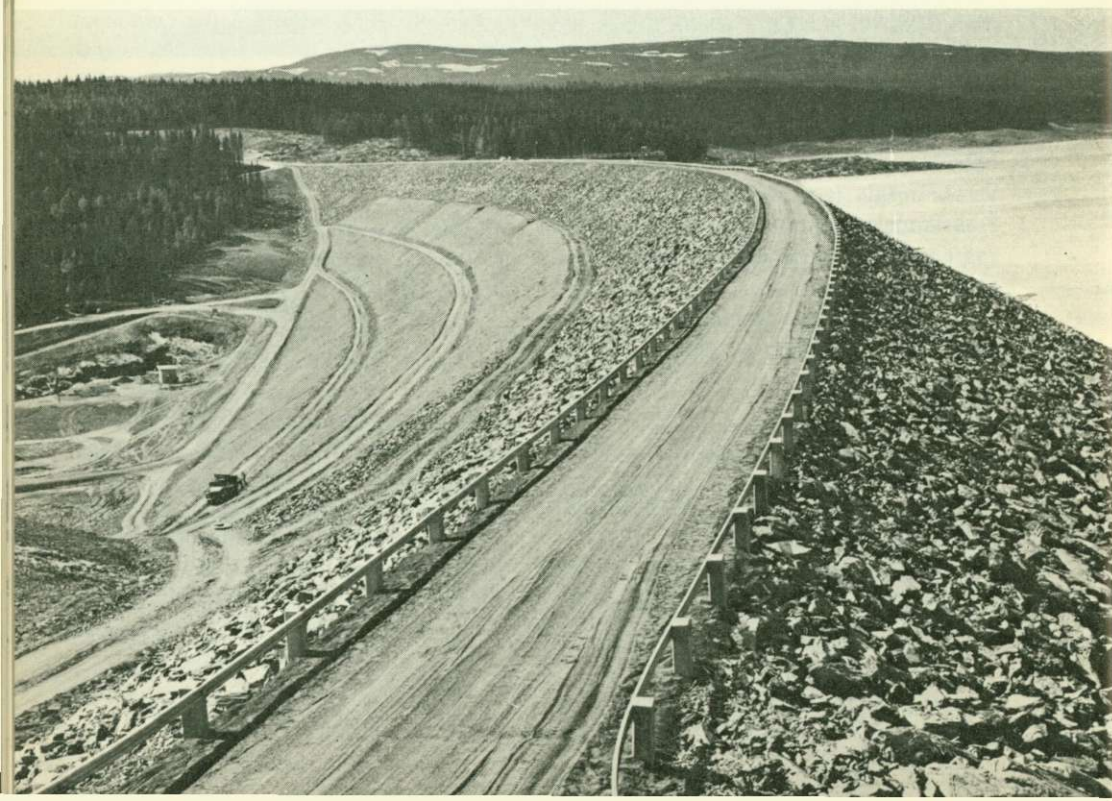

Även i alpområdets dammar har man mer och mer börjat tillämpa terrasseringsmetoden för att skapa finare anpassning till landskapet. Här ett exempel från den vackra Ultental i norra Italien (Tyrolen).

lämplig vegetationstyp sägs det i utredningen. Denna ger även anvisningar om hur arbetena på dammen skall utföras, hur anslutning av vissa vägar skall ske m. m. Man ger även anvisningar för schaktning av massorna och dess användning.

Natur och Miljö föreslår vidare lämpligt växtmaterial från sidoterrängen vid Häckrenområdet för att få miljötrogen plantering.

Vissa av de föreslagna arbetena har redan utförts och resterande kommer att utföras i år och nästa år.

Mälarens lortflöde stoppas

Hela Mälaren är på väg att förvandlas till en stinkande kloak! Samlade kraftåtgärder måste sättas in om utvecklingen skall kunna stoppas. Och den kan stoppas! Ett steg i rätt riktning var det beslut man kom fram till vid ett nyligen hållit "katastrofmöte" i Eskilstuna om Mälarens framtid, där inte mindre än fem landshövdingar deltog. Man beslöt att samtliga större tätorter inom Mälaren-Hjälmarenregionen skall förses med reningsverk som tar bort cirka 90 procent av de vattengödslande fosfaterna i avloppsvattnet. Projektet kommer att kosta 40–50 milj. kr. Generaldirektör Paulsson, naturvårdsverket, manade till rivstart. Han ville ha detaljplaner på de högeffektiva reningsverken från samtliga kommuner på sitt bord före den 1 juli!

Bakom den nya given ligger ett digert utredningsmaterial: Mälarundersökningen som pågått sedan 1964 visar att sjön blir sjukare och sjukare för varje år som går.

Normalt skulle det ha tagit tusentals år att åstadkomma den föråldring och den förstöring av Mälaren som vi nu lyckats göra på 30 år!

I dag bor 1,5 miljoner människor inom Mälarens nederbördsområde. År

2000 är siffran fördubblad. Var tredje svensk blir då beroende av Mälaren som vattenreservoar!

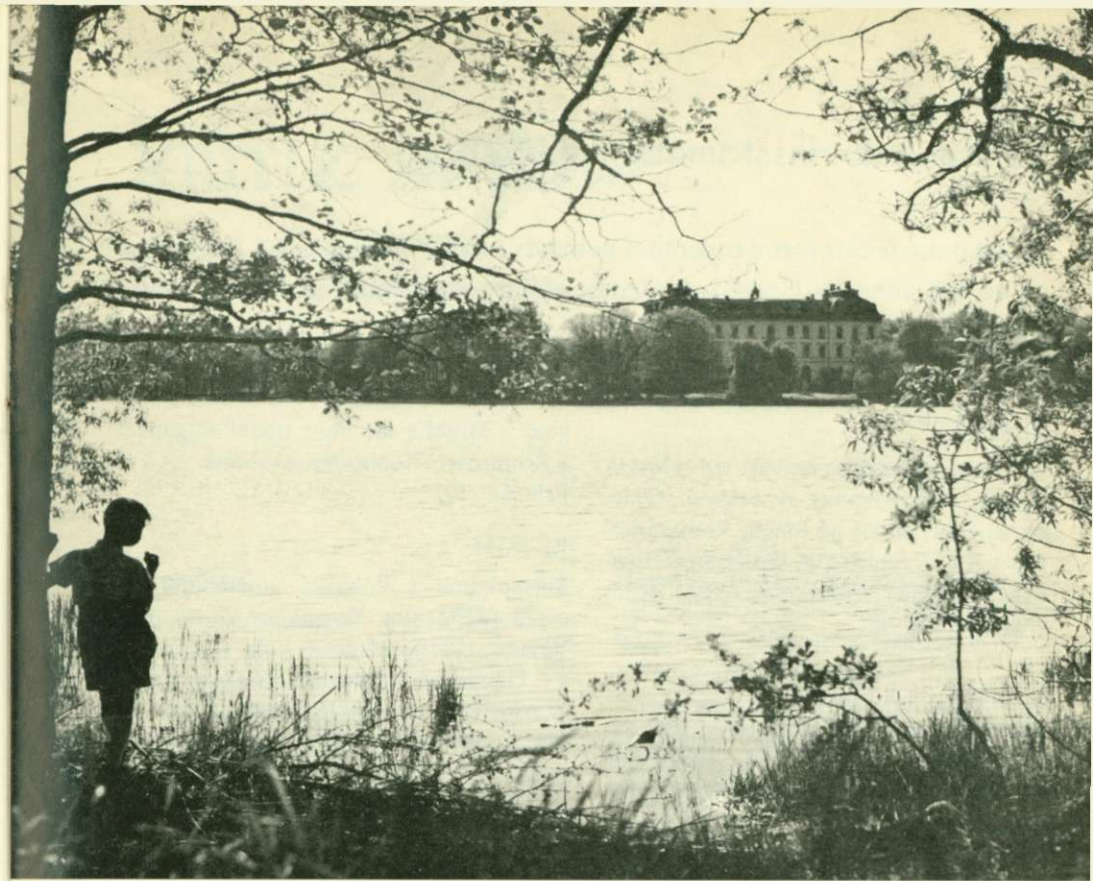
När vattentoaletterna kom i bruk prisade vi dem. Men de blev början till slutet för Mälaren som bad- och fisksjö. I Mälaren med tillflöden släpps det nu ut 1.300 kubikmeter urin och 160 ton exkrementer per dygn! Till detta kommer industriutsläppen, som ingen kan ange i siffervärden.

Vid mötet i Eskilstuna presenterade länsingenjör Sven Wetterhall kalkylerna på närsaltreduktion för de befintliga kommunala avloppsverken, han hade kommit fram till att kostnaderna för detta steg för Mälarens del skulle bli 20–25 milj. kr och för Hjälmareområdet ytterligare 10 milj. kr.

Långt driven kemisk rening innebär att man får bort inte bara en stor del av närsalterna, utan också att halterna av giftiga substanser minskar avsevärt. Även bakteriehalten minskas radikalt.

Wetterhall ansåg att närsaltreduktion var en mycket viktig åtgärd. Han utfärdade en rekommendation till kommunerna att genomföra detta steg så fort som möjligt.

Valfrid Paulsson fastslog att diagnosen om förhållandena i Mälaren var helt

Mälaren vid Drottningholm.

klar, och att vi kände botmedlet. Ingen kan komma och säga att kostnaderna är höga. De är tvärtom låga, sade han. Det finns därför, ansåg han, ingen anledning att fatta något annat beslut än att genomföra ett tredje steg i reningsprocessen, som tar bort större delen av de vattengödslande fosfaterna i avloppsvattnet.

Valfrid Paulsson lovade att kommunerna skulle få rejäla bidrag till byggnadskostnaderna, och att naturvårdsverket skulle lägga ner möda på att minska industriutsläppen inom regionen och antydde dessutom att verkets förhandlingar med tvättmedelsfabrikerna om de fosfatrika tvättmedlen nu skulle gå in i ett hårdare skede.

Samfundets riksstämma till Göteborg

Riksstämman och förtroenderådet kommer i år att förläggas till Göteborg på en inbjudan av Göteborgs Hembygdsförbund söndagen 11 maj 1969.

PROGRAM

Kl. 12.00

Samling i Börsbyggnaden vid Gustav Adolfs torg. Visning av börsen. Göteborgs stad bjuder på lunch. Kommunalrådet Alf Hermansson, Göteborgs Hembygdsförbunds ordförande, hälsar deltagarna välkomna.

Kl. 13.30

Bussrundtur under ledning av personalkonsulent Anders Bothén, Göteborgs hembygdsförbunds sekreterare. Färden går från Börsen till Slottsskogen, där Göteborgs distrikt av Svenska ungdomsringen för bygdekultur firar Ungdomsringens dag med folkdansuppvisningar m m. Besök i Grävsnäsgården och någon av landskapsstugorna. Vidare förbi Slottsskogsvallen till Masthuggskyrkan, med vacker utsikt över hamnen. Besök i Gathenhielska kulturreservatet, som visas av fil. dr Elof Lindälv. Det från Varvet Kusten flyttade Taubehuset visas av kommunalrådet Alf Hermansson. Göteborgs Hembygdsförbund bjuder på förfriskningar. Från Taubehuset över Älvsborgsbron till Hisingen och Ramberget, genom Tingstadstunneln förbi Liseberg, Götaplatsen, Kungsportsavenyen, Gustav Adolfs Torg till Kronhuset där Historiska museet har en utställning: "Det kungliga Prag — Smetanas

stad". Tillfälle att bese utställningarna i Kronhuset. Rundturen avslutas.
Pris 5:— kr.

Kl. 18.00

Riksstämma i Röhsska konstslojdmuseets auditorium, Vasagatan 37—39, vid Valand. Förhandlingar enl. stadgarna § 4. Högtidstal av jägmästare greve Hans Wachtmeister, Johannishus: "Land i fara — land att vårda". Musik.

Kl. 20.30

Middag på Lorensbergs restaurang, Park Avenue Hotel, Kungsportsavenyen 38, vid Götaplatsen. Hillevi Stenhammar sjunger göteborgsvisor. Middagen kostar inkl. vin, kaffe och servis 35:— kr.

Samfundets förtroenderåd sammanträder samma dag kl. 10.30 i stadskollegiets sessionssal i Börsbyggnaden vid Gustav Adolfs Torg. Förhandlingar enl. stadgarnas § 7.

OBS! Förtroenderådets sammanträde består av ombud för distrikt, kretsar och motsvarande organisationer.

Anmälan sker till Samfundet för Hembygdsvård, Mäster Samuelsgatan 3, 111 44 Stockholm C senast den 5 maj. Angiv om det är någon del av programmet Ni ej önskar delta i.

KRITIK och Debatt

Stenöken

Hyresgästföreningen i Stor-Stockholm skriver i ett remissvar till zonplan 68 bl.a. följande tänkvärda ord:

Vår bestämda uppfattning är att zonplanen skall dokumentera att Stockholms centrala delar blir ett levande område och inte en steril öken med monumentala kolossbyggnader. Vi är fullt medvetna om att det centrala Stockholm är beroende av den kommersiella servicen som vänder sig direkt till sina konsumenter. Men varför behöver exempelvis stora skogs- och järnmalmsindustrier ha sina huvudkontor inne i det centrala Stockholm?

Förslaget har för övrigt två fundamentala brister som gör det svårt att behandla.

Att ta ställning till ett förslag som saknar målsättningar och ekonomiska konsekvenser är meningslöst och omöjligt, heter det.

Kvicksilvrets farlighet

Kvicksilverhysterin i landet är obefogad. Så säger forskningschef Lennart

Hannerz, Statens naturvårdsverk, som nyligen talade inför miljövårdsfolk från landets samtliga länsstyrelser samlade till konferens i Jönköping.

Den giftiga japanska fisk som orsakat skador på människor innehöll en långt farligare typ av kvicksilver än den som påträffats i svensk fisk. — I dag är jag personligen inte orolig för att äta svensk fisk varifrån den än kommer, säger forskningschef Hannerz. Det är enligt min mening synd om, ja en tragik för svenska fiskare att överdrifter förekommit vid riskbedömningen.

Kursen på Capellagården

som skulle hållas den 18—20 april har måst skjutas till augusti. Tiden blir troligen 29—31 augusti, men vi kommer att meddela definitiv tid i årsboken av Bygd och Natur som utkommer 1 augusti.

Stöd Samfundets medlemskampanj

Hjälp oss att sprida Bygd och Natur, ledande organ för landskapsvård—miljövård. Just nu gäller det att *bredda basen*.

Boken om Isak G. Clason

Så har då även Isak den store fått sitt monograficum. Inte utan att en lucka fylls igen. Boken är resultatet av ett arbete som började 1947 med en kommitté. I denna deltog från början Gustaf Clason, Gustav Holmdahl och Nils Sterner. De två första avled innan verket kom ut. Emellertid har verkets utarbetande huvudsakligen skett genom Erik Lundberg tillsammans med Hans Edestrand. Den första nämnde har stått för den analytiska delen, den andre för den litografiska. Utöver dessa har ett flertal Clason-kännare medverkat med data och synpunkter.

Några meningar ur Erik Lundbergs inledning kan tjäna till upplysning:

Lång och mager var han och han hade ett frapperande sätt att vara tyst, höra på. — Som ung medhjälpare till Sigurd Curman mötte jag honom — efter spänd väntan — vid restaurerings- och utgrävningsarbetena i Vreta Kloster. För Curman var det en viktig förredragning av restaureringsproblem. För oss andra en vördnadsfull konfronterande med en stor mästare, varom mycket talats.

Att denna bok är förnämlig och efterlängtd kan ingen betvivla. Att Erik Lundberg såväl litterärt som innehållsmässigt suveränt behärskar ämnesstoffet, kan man vara förvissad om. Att Hans Edebrands biografi kommit till, är till stor glädje för kunskapssökaren, kan

man även vara säker på. Vad man där emot kan invända mot är priset 140:— häftad.

Ödeshög genom seklerna

är namnet på en antologi som redigerats av Hugo Brolin på uppdrag av Ödeshögs kulturnämnd. Det är en delvis ny form av bygdeskildring, en ganska originell och trevligt redigerad antologi över denna gamla bygd. Man har sammanställt material som tidigare på olika sätt i tidningar tidskrifter och böcker skrivits om Ödeshög under århundraden. Det är många års noteringar som ligger till grund för denna skildring som man verkligen hoppas skall få många efterföljare.

Man får veta att Ansgar troligen tog vägen till svearnas rike över denna bygd. Heidenstam och hans förhållande till Hålaveden skildras liksom när danskarerna drog här förbi. Andra intressanta skildringar gäller Per Brahes valde i Ödeshög och Carl von Linnés resa mot norr.

I det mycket skiftande och nästan alltid intresseväckande materialet märker man en rolig skildring från livet i en gästgivargård och notiser och skildringar från brytningstiderna under 1800-talet, där särskilt väckelserörelsen är av stort intresse.

Det är en antologi som redaktören och kulturnämnden har all heder av.

Samfundets verksamhetsberättelse för år 1968

Sammandrag

Samfundet har under året fullföljt och utökat sin rådgivande och upplysande verksamhet.

Kontakten med de c:a 500 anslutna föreningarna har skapat ett underlag för detta arbete, som fått allt större omslutning. I den ständigt lika aktuella miljövårdsdebatten har Samfundet sökt förena strävandena för en ren miljö med arbetet för den aktuella landskapsvården. Samfundet har i detta arbete fått ökat stöd både av centrala myndigheter, kommuner, olika företag och enskilda.

Av särskilt värde är det ökade intresset hos kommunerna. Ett hundratal kommuner är nu korporativt anslutna till Samfundet och med många av dessa har ett fruktbarande samarbete ägt rum.

Förbundsledning

Styrelse

Samfundets ledning utövas av en styrelse, som under året haft följande sammansättning valda av riksstämman: landshövding Ragnar Lassinantti, Luleå (ordförande), rektor Uno Larsson, Järna, 1:e hemslöjdskon-sulent Eva Ljungkvist, Stockholm, direktör Stig Lundgren, Johanneshov, fil. dr John Nihlén, Lund (verkst. ledamot), kontorsföreståndare Holger Persson-Lilja, Vara, studierektor Allan Sundquist, Södertälje, jägmästare Hans Wachtmeister, Johannishus och riksdagsman Henrik Åkerlund, Lidingö. Suppleanter: fru Karin Hesslefors, Kовland och fru Margareta Seth-Stenung, Huddinge.

Valda av förtroenderådet: riksdagsman Ivan Svanström, Gamleby (vice ordf.), personalkonsulent Anders Bothén, Göteborg, ingenjör Bertil Dalkrans, Stockholm, lektor Sten Forselius, Norrköping, lektor Carl-Gustav Holdar, Visby, stadsombudsman Hjalmar Lindström, Ängelholm, professor Erik Lundberg, Lidingö och arkitekt SAR Hans Westman, Lund.

Adjungerade ledamöter: avdelningsdirektör Ragnar Johanson, Trångsund och redaktör Nils Nihlén, Solna.

Verksamheten

Bygd och Natur

Tidskriften Bygd och Natur har under året utkommit med en årsbok och fyra häften. Tidskriften har utgått till samtliga medlemmar samt till ett flertal institutioner, bibliotek och enskilda personer.

En del av uppsatserna har i särtryck el-ler på annat sätt givits en vidare spridning och ingått i undervisningsverksamheten.

Under året har utkommit en ny publikation från Samfundet "Aktuellt från Samfundet för Hembygdsvård". Denna tidning, som utgått till bland annat alla hembygdsföreningar, har framförallt behandlat frågor som gäller hembygdsföreningarna och deras olika aktiviteter. Tidningen, som utkommit i fyra nummer, har mottagits med stort intresse och har på olika sätt stimulerat arbetet i de olika föreningarna.

Bildningsverksamheten

Samfundet har under året deltagit i och arrangerat en rad kurser och konferenser

i olika delar av landet. I en miljövärds-konferens i Malmö anordnad av Folksam och ABF öppnade statsrådet Eric Holmqvist konferensen. Huvudtalare var arkitekt Ingrid Jussil och för övrigt deltog bl.a. direktör Walter Vredfors, arkitekt Hans Westman och fil. dr John Nihlén.

Ett flertal andra miljövärdskonferenser har anordnats i olika delar av landet.

Samfundets utställning "Vår tid formar landskapet" har omarbetats för att motsvara aktuella krav i miljödebatten och har visats bl.a. i Nyköping. Den har demonstrerats för olika grupper av skolor, tekniker, natur- och hembygdsvårdare. I samband med den senaste utställningen skrev pressen bl.a. "Den representerar ett nytt grepp om landskapsvården". En tidning skrev "Samfundet har här visat vägen för den miljövärd som måste följa i spåren på det vaknande miljövärdssintresset". Det har också varit glädjande att länsstyrelser, kommuner och andra ådagalagt ett så starkt positivt intresse för denna form av uppvisning.

Den stora universitetscirkel som på Samfundets initiativ påbörjades under 1967 har fullföljts under våren 1968. En liknande cirkel har igångsatts hösten 1968 i samarbete med ABF under ledning av fil. dr John Nihlén. Rubriken har även denna gång varit "Natur, landskap och miljö". Som grundläggande litteratur har använts Hans Palmstiernas bok "Svält, plundring och förgiftning" och den av John Nihlén redigerade boken "Landskapsvård". Denna kurs, som rönt ett mycket stort intresse både från företag och myndigheter, har haft förmånen att ha ett flertal kunniga gästföreläsare, bland dessa kan nämnas landshövding Gösta Netzén, kanslichef Hjalmar Lindström, civilingenjör J. Thunell, naturvårdsintendent Rune Frisén, arkitekt SAR Ebbe Borg samt lektor Lorentz Bolin. Kursen kommer att fortsätta under våren 1969.

En välbesökt naturvårdsskurs har hållits på geografiska institutionen i Göteborg i mars, ledd av fil. lic. Per Wramner vid Göteborgs universitet. Samfundet medverkade genom fil. dr John Nihlén, som föreläste om landskapsvård särskilt med tanke

på de äldre kulturlandskapen och det framväxande industrilandskapet.

Samfundets fäbodkommitté har i Dalarne anordnat två kurser under mottot "Fäbod och fritid" i samarbete med Dalarnas Bildningsförbund o. Svenska Naturskyddsföreningen.

Samfundet har fortsatt och utvidgat sitt samarbete med professor Carl Malmsten på Capellagården på Öland.

Den populära rikstävlingen *Sveriges riksmästerskap* med temat "Ung i Norden" har ägt rum även detta år i samarbete mellan Samfundet och förbundet Vi Unga, Jordbrukarnas föreningsblad, LTK, Sveriges Jordbrukskassaförbund och föreningen Norden. Tävlingen har fått mycket stor uppslutning, nära 80000 ungdomar från c:a 500 skolor har varit engagerade.

Samfundet har under året deltagit i konferenser utom landet. Som representanter för Samfundet deltog kanslichef Hjalmar Lindström och fil. dr John Nihlén i Danmarks Naturfredningsförenings konferens i oktober på Christiansborg i Köpenhamn. Där hade infunnit sig omkring 300 representanter från hela Danmark där en rad för Danmark och hela Norden viktiga naturvårdsfrågor diskuterades.

Samfundet har också deltagit i den nordiska ungdomskonferensen i september på Lysebu, Voxenkollen, Oslo.

Sommarmötet

som vanligt med god anslutning, hölls i Norrbotten den 2-4 augusti. Ledare för mötet var landsantikvarie Harald Hvarfner och fru Karin Cedermalm, Luleå.

Skånebyrån

Skånebyrån har som tidigare handlagt en del frågor inom Samfundets verksamhetsområde, huvudsakligen i Skåne, men även i angränsande landskapen Halland, Småland och Blekinge. Samfundets medlemsantal i Skåne är omkring 500, vilket utgör en samlingskrets med kanslichef Hjalmar Lindström som ordförande och fil. dr John Nihlén som sekreterare.

Samarbetet med

Svenska Naturskyddsföreningen

Samarbetet med Svenska Naturskyddsföreningen har fortsatt i den föregående år tillsatta kommittén. Från Samfundet har deltagit riksdagsman Ivan Svanström och fil. dr John Nihlén och från Svenska Naturskyddsföreningen riksdagsman Tobé och sekreterare Mats Segnestam, även direktör Halvar Sehlin har deltagit i förhandlingarna. Man har genomgått olika åtgärder och yttrande från de båda föreningarna och samarbete kring vissa kursprogram.

En speciell studieplan har utarbetats främst med tanke på de många hembygdsföreningarna och deras arbete. En förskjutning har skett från det mindre arbetet till den vidgade miljön. Vägledning och studiet av landskapet genom de olika bebyggelseområdena. Vårt motto har varit: "En studiecirkel i varje hembygdsförening".

Landskapsvård

Vägar

Motorvägsleden genom Huskvarna har under året invigts. I samband härmed har Samfundet framlagt en del kompletterande synpunkter och förslag vid detaljutförningen.

Samfundet har tidigare riktat en vädjan till länsstyrelserna i de fem sydligaste länen att vidta åtgärder för bokskogens bevarande. Skogsvårdsstyrelsen i Kristianstads län har med anledning av Samfundets skrivelse tagit upp frågan om bevarandet av vissa bokskogar.

Samarbete har skett med Natur och Miljö i en rad frågor som gäller praktisk landskapsvård vid kraftverksbyggen, grus- och stentäkter, industriplanering m.m.

Samfundet har även under detta år haft en omfattande rådgivning inte bara till hembygdsföreningar och andra liknande organisationer utan även till kommuner och enskilda.

Hembygdsarbetet

I samarbete med Sigtuna hembygdsförening har planer utarbetats på ett framtida skydd och långsiktig vård av Viby gamla by.

En framställning har också gjorts till stadsfullmäktige i Sigtuna med förslag att försöka hindra stadens inlemmande i större blockbildning. Det har därvid betonats att staden skulle försvinna som självständig enhet med risk föreliggande att Sigtuna skulle mista en rad servicefunktioner och därvid ett av de viktigaste citamenten för bosättningen. Sigtuna skulle lätt kunna förvandlas till en sovsad.

Ett flertal hembygdsföreningar har haft ekonomiska svårigheter med anledning av beskattningen. Frågan har aktualiserats av författaren Hans Lidman, som för Samfundet framhållit de stora bekymren som flera av landskapets hembygdsföreningar har i denna fråga. Samfundet har undersökt möjligheterna att lindra skattetrycket för dessa ideella föreningar.

Ett hundratal föreningar har genom brev, telefon och personliga besök fått och erhållit råd beträffande olika grenar av verksamheten gällande konsulteringar inom natur- och kulturvård.

Samarbetet med de nordiska länderna har fortsatt på olika områden. Beträffande Norge har samverkan gällt både naturvården och den allmänna hembygdsvården. De danska kontakterna har varit livliga särskilt när det gäller naturförörelsen och dess vittutgrenade problem. Med Finland har samarbetet fortsatt både med den finska naturskyddsföreningen och med Delegation för Hembygdsvård, en finsk motsvarighet till Samfundet för Hembygdsvård. Samarbetsorganisationen "Nordisk samverkan för bygd och natur" har fortfarande varit en gemensam plattform för samarbete och personlig kontakt i Norden.

Den fullständiga verksamhetsberättelsen publiceras i årsboken av Bygd och Natur.

Bredda basen!

Samfundet för Hembygdsvärd har för sin verksamhet en ganska bred bas: ca 50.000 människor anslutna till hembygdsrörelsen genom ca 500 föreningar, ett stort antal kommuner, kollektivt anslutna, samt några tusen enskilda medlemmar, bildningsorganisationer och företag.

Denna bas behöver breddas. I den omfattande upplysningsverksamhet Samfundet bedriver har det känts som ett starkt behov att få ökade kontakter och kunna nå fram till allt fler kategorier med vår viktiga förkun- nelse.

Samfundets program har med åren alltmer vidgats och dess verksam- het har kommit att bli ett viktigt led i det stora natur- och kulturvårdan- de arbete som nu under namnet miljövärd blivit en angelägen samhälls- uppgift. Här har Samfundet sedan mer än 50 år hävdad metoden: att inte bara *upplysa* utan också *ingripa*.

Vårt kanske viktigaste instrument är denna tidskrift *Bygd och Natur*, där själva namnet ger en paroll. Det är nu ett av de ledande organen för den del av miljövärden som sysslar både med kulturvård och tillämpad naturvård, sedda mot bakgrunden av kampen för "en renare värld".

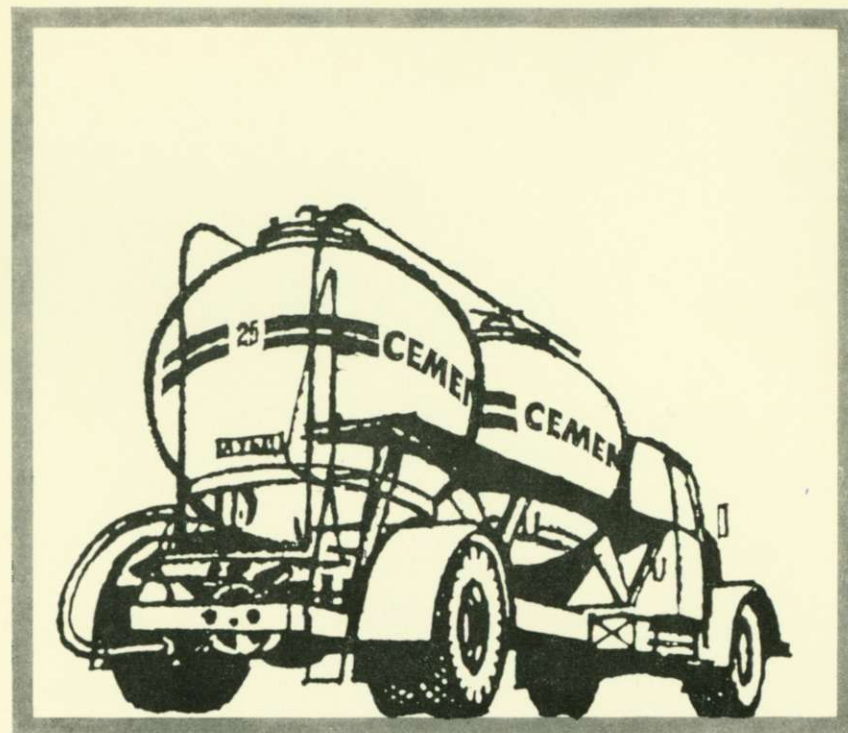
Särskilt årgången 1968 har blivit uppskattad och vi har kunnat glädja oss åt en vacker spontan uppslutning. Men upplagan och därmed skaran av sympatisörer och hjälpare måste öka kraftigt så att verkligen Bygd och Natur effektivt kan stödja vår propaganda och sprida upplysning till allt fler.

Vi har en särskild bön till våra läsare och medlemmar att hjälpa Samfundet till ökad anslutning. Och vi vädjar härmed till alla att under 1969 *bredda basen*.

Ragnar Lassinantti
Landshövding, ordf.

Ivan Svanström
Riksdagsman, v. ordf.

John Nihlén
Fil. dr, verkst. ledamot

Cementa svarar för 80 % av landets cementleveranser. Varje arbetsdag levereras i genomsnitt 14 000 ton Blå Rand Cement, som förbrukas över hela landet — från sydligaste Skåne till nordligaste Lappland.

CEMENTA

Falu Rödfärg

har i över 300 år skänkt sin speciella varma lyster åt träbyggnader av alla slag i vårt land. Den har blivit ett klassiskt inslag i det svenska landskapet. I tider då anspråken på en vårdad och harmonisk avstämning av husfärger mot den omgivande naturen snarare tycks sjunka än stiga, framstår Falu Rödfärg som ett värdefullt och bestående bidrag till försköningen av Sveriges natur.

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS AKTIEBOLAG

Bygd och Natur

Nr 3 1969

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård
Nr 3. Årg. 50 1969

Red. och ansvarig utgivare:
John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén
Prenumerationspris kr 20:— pr år
Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Bygd och Natur utges av
Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård
Mäster Samuelsgat. 3, 111 44 Stockholm
Tel. 119 424, 119 444 119 455
Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrå

Fjellievägen 17, 222 36 Lund
Tel. 046-14 18 63

Innehåll:

Ledare	
Förnyelse	65
Rune Engström	
Han kom till en solig korsviksstad	66
Naturvård utan gränser	72
Sommarmötet 1970 till Dalarna	77
Nya män i Samfundet	78
Hembygdsförening får pengar	79
Vart tog vindflöjeln vägen?	80
Ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström	
V. ordf.: Professor John Nihlén	
Studierektor och verkställande ledamot: Rektor Rune Engström	

Förnyelse

Som alla rörelser behöver också hembygdsrörelsen förnyas. Det är en sak vi ständigt påminnes om.

Redan har många nya idéer och metoder fått liv i föreningarna landet runt. Muséerna börjar göras levande och dammet blåses bort. Naturvårdens idéer gör sig allt mer gällande i kraft av den tanken att byggnad och landskap ej kan skiljas åt i kulturlandskapet, att vår miljö ständigt måste renas och förnyas. De frivilliga studier som nu i allt större utsträckning bedrivs i föreningarna — ofta just ute i landskapet — är ett annat utslag av förnyelse.

Dit hör också den upplysningsverksamhet som gäller tätorterna, våra nya hembygder. Där inte tradition och kultur finns måste de skapas. Samfundets vandringsutställning som nu visats på ett 10-tal platser från Norrbotten till Skåne och besökts av mer än 50.000 människor, har tagit upp detta tema "vår tid formar miljö och landskap". Det har också inneburit en förnyelse i kulturfrämjandets tjänst.

Men ännu återstår mycket att göra. Vandringsutställningar, lämpade som undervisningsmaterial för skolor och studiegrupper, måste skapas och spridas. Hela vårt studiematerial måste förnyas, särskilt det som anknyter till hembygdsföreningarnas vidgade arbetsuppgifter. Radio och TV måste matas på ett helt annat sätt än nu. Hugskott och sensationer bör smälta in i en allsidig vederhäftig propaganda.

Vi får heller aldrig glömma att vara på vår vakt mot ensidighet och överdrift i både natur- och hembygdsvård. Kulturarvet behöver ökat skydd liksom naturen — där är vilja och resurser ännu otillräckliga — men vi har också skyldighet att helhjärtat satsa på det aktuella kulturskapandet. Här behöver vi en samverkan på bred front med forskning och praktisk gestaltande verksamhet.

Vi har ansvar också för framtidslandskapet, "en miljö för millioner".

J N

Glöm ej

Hembygdsinsamlingen

3 x 3

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, 111 14 Stockholm

POSTGIRO 90 06 89

Han kom till en solig korsvirkesstad

Rune Engström

Han som kom var Hans Majestät Konungen och korsvirkesstaden var Ystad. Det hela inträffade den vackraste av somrar vi minns, vid den tiden då medlemmar ur Samfundet för Hembygdsvård samlats till det traditionella sommarmötet.

Mycket hände under dessa dagar i Ystad och trakten däromkring: Två landshövdingar hade infunnit sig till invigningen för att hälsa välkommen till den vackra skånebygden. Kungen delade ut välförtjänta plaketter och bevis om hedersledamotskap i Samfundet efter att dessförinnan ha hälsats till Ystad av stora skaror stadsbor som trängdes på torget.

Men låt oss återvända till invigningshögtidligheten i Knutssalen i Ystad. Där hälsade Samfundets ordförande, riksdagsman Ivan Svanström alla välkomna till att delta i sommarmötet. Han tackade konungen för dennes stora intresse för Samfundet genom åren. Han gav vidare en kort historik över landskapsvårdens utveckling i landet.

Landshövding Netzen hälsade välkommen till sitt län och talade om det intensiva intresse för naturvården som växt fram de senaste åren.

Stadsfullmäktiges ordförande Eric Andersson uttryckte sin glädje över att få se kungen och representanter för Samfundet i staden. Han uttryckte en förhoppning att man aldrig skulle bli så effektiv och praktisk att man inte kunde uppleva ett stycke natur: "En gammal stad måste behandlas med yttersta varsamhet. Vad vi förstör kan aldrig repareras."

Konungen delade så ut hedersdiplom till landshövding Bengt Petri och förtjänstplaketter till nämndeman Gustaf Pålsson, Oxie; doktorinnan Margit Bauer, Ängelholm; byggnadskonsulent Valter Danielsson, Mariehamn; lärarinnan Ida Fröderberg, Arbrå och fil lic Bertil Wahlin, Malmslätt.

Docent Ingvar Holm höll ett inspirerat och spirituellt kåseri om Österlen och dess traditioner och sägner, vilket vi hoppas kunna återge i ett kommande nummer av Bygd och Natur.

Så talade professor John Nihlén, Samfundets verkställande styrelseledamot sedan mer än 30 år: "I många avseenden är Samfundet en pionjär på landskapsvårdens område. Vi har redan från början tagit avstånd från den s.k. skansenmentaliteten och betonat att intresset bör sträcka sig över hela landet. Många av Samfundets idéer har tagits upp i den allmänna miljövården. Men det finns en tendens i dagens miljövård till för litet personligt engagemang."

Här var det slut på högtidligheterna i Knutssalen. Deltagarna i sommarmötet färdades i bussar till Ystads saltsjöbad, där staden bjöd på lunch.

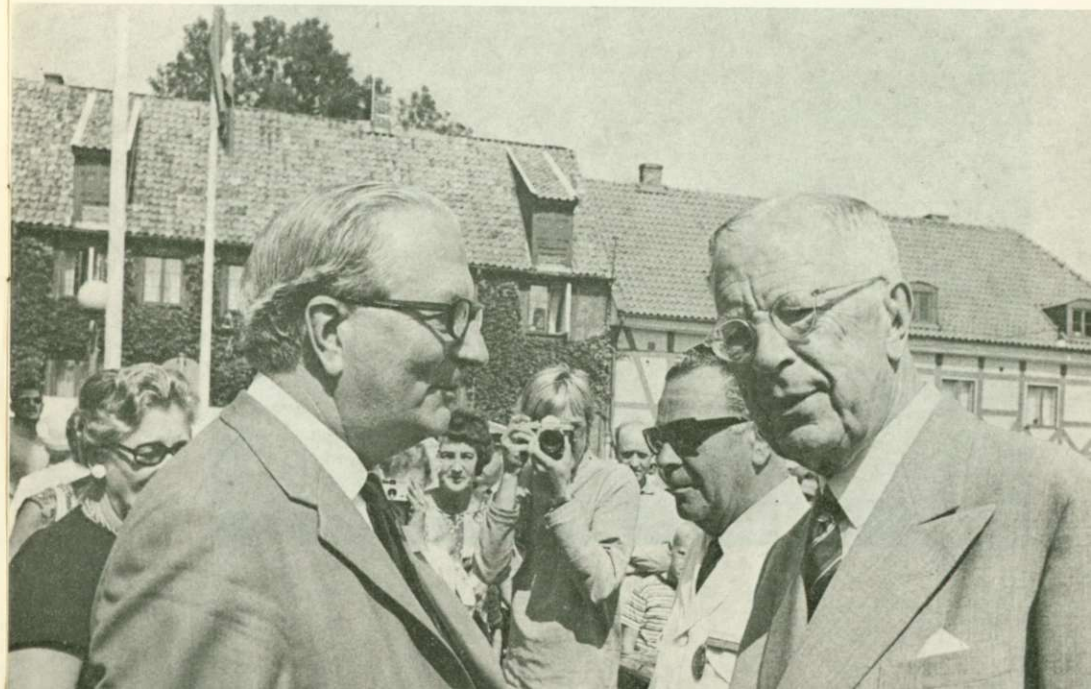
Medan vi satt där i godan ro och njöt av lunchen inträffade det, att Kungen gett sig ut på ett högst privat och icke programlagt sommarmöte med befolkningen i Ystad. Vi saxar ur Ystads Allehanda:

"Kungen är en man med smak för improvisationer. Men maken till den han ställde till med i Ystad i går skådas mer sällan, medgav till och med uppvaktningen. Monarken gav sig nämligen — helt utanför programmet — ut på stan på en dryg halvtimmes promenad! Mitt på stadens pulsåder stegade majestätet fram — lämnande flanörerna gapande av förvåning. — Du store tid, är det inte kungen, flämtade folket och tvärnidade. En del såg ut att tro att de fått värmehallucinationer. Följet, landshövdingar, statsråd och diverse prominenser, var också något bragt ur fattningen. Den ende som var helt oberörd var kungen själv."

En dag förde bussarna oss till Kåseberga fiskeläge. Där uppe på den brant stigande stranden finns en av Skandinavien största skeppssättning med 57 väldiga stenar. Här väntade fil dr Anders Österling på resenärerna och när alla samlats runt honom läste han sin vackra dikt "Ales stenar".

Bussarna fortsatte sedan österut och på mångas begäran gjordes — utom programmet — ett besök vid Dag Hammarskiölds Backåkra.

Konungen i samspråk med John Nihlén på Ystads torg.

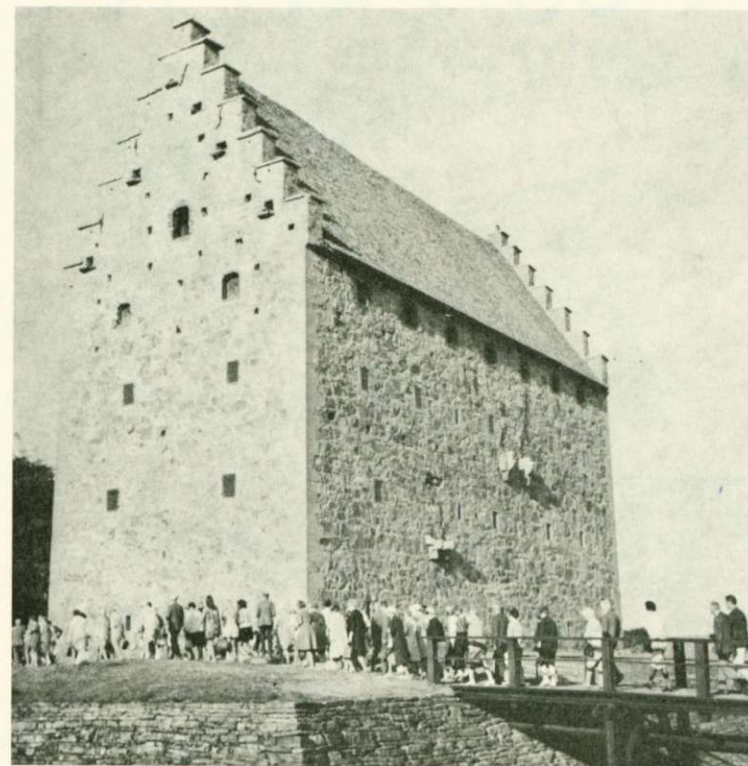
I Simrishamn togs vi emot av direktör Gösta Ehrnberg. Han bjöd på lunch och berättade under lunchen om Simrishamns stad om sitt arbete inom hembygdsrörelsen i staden. Lunchen — sade han — kunde också vara en invigningslunch för stadens nya sjöfartsplats, strax utanför hotell Sveas fönster.

Samfundets byggnadsmärke — instiftat 1924 — skruvades högtidligen upp vid entrén till Televerkets nybygge i Simrishamn. Det var ordföranden, riksdagsman Ivan Svanström, som överlämnade belöningen "för att byggnaden så väl anpassats till miljön".

Vid Brösarps backar — den östskånska heden — gjordes ett något längre uppehåll. Där berättades om det arbete som utförs för att man skall kunna bevara denna underbara plats så som man vill se den i alla tider.

Huvuddelen av deltagarna i sommarmötet hade utnyttjat möjligheten att förlänga mötet med en utfärd till Bornholm. Avslutningsmiddagen avåts emellertid på söndagskvällen. De som var tvungna att resa tog farväl av dem som hade en dag kvar för nya upplevelser.

Konungen utdelar Samfundets förtjänstplakett till Ida Fröderberg från Arbrå.

Deltagarna tågar upp mot Glimmingehus.

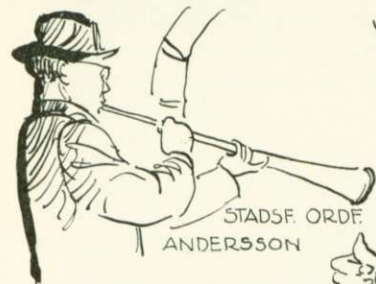
Det var den kvällen professor John Nihlén konstaterade att han efter många års arbete med bl.a. sommarmöten nu tyckte sig känna det som om han avslutat det sista i en mycket lång rad. Han skulle snart lämna den verkställande ledningen till en ny medarbetare och ägna sig åt redaktionellt arbete — fortfarande i Samfundets tjänst.

Det var en allvarets afton — till sommarmötet reser man inte enbart för att uppleva en bygd, dess natur och historia. Det är även så att man reser dit för att få träffa kära vänner. Och John Nihlén hör till de käraste runt om i vårt land.

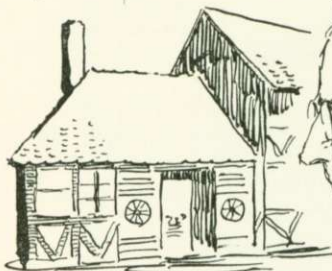
Om jag nu avslutar dessa rader med en vädjan till John Nihlén att inte svika sommarmötena i fortsättningen utan komma med som en god vän och kär gäst, utan andra förpliktelser än att tala till och med oss någon gång, så är alla trogna sommarmötesdeltagare med i denna vädjan. Det vet jag.

PÅ ÖSTERLEN

LANDSHÖVDINGARNA
PETRI OCH NETZÉN

STADSF. ORDF.
ANDERSSON

PROFESSOR NIHLÉN

DOCENT HOLM

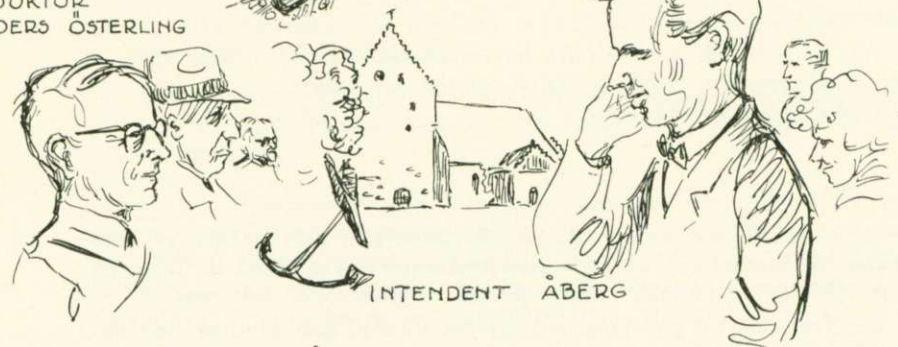
RIKSDAGSMAN SVANSTRÖM

DOKTORINNAH
BAUER

Till Ystad kom Konungen, ett statsråd och två landshövdingar, för att bl.a. lyssna till docent Ingvar Holm, som beskrev människorna "öster om vägen" som milda och munviga med askungeögon. Till dem, som välförtjänt fick motta Samfundets plakett, var doktorinnan Margit Bauer, Ängelholm "för god hand med kommunalgubbar och fin landskapsvård".

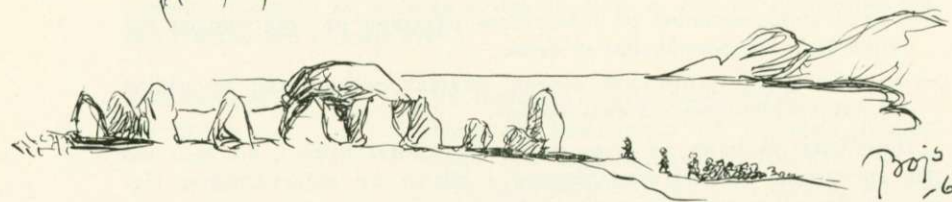
FIL. DOKTOR
ANDERS ÖSTERLING

INTENDENT ÅBERG

DIREKTÖR EHRNBERG

Från Kåses huvud har man en storslagen utsikt över Österlen. Där mötte Anders Österling och läste sin dikt Ales stenar. Intendent Gustaf Åberg och direktör Gösta Ehrnberg nästan smekte de gamla gårdarna i Simrishamn. Men avskedet från Österlen bör man nog ta i Haväng invid stendösen med Stenshuvud och Hanöbukten som bakgrund.

1901-69

Naturvård utan gränser

1970 blir det stora naturvårdsåret. Man hoppas att den konferens som hålles i början av året skall mynna ut i en europeisk naturvårdskonvention. Bland många organisationer deltar givetvis även Samfundet i det omfattande arbete som föregår året. Våra representanter är studierektor Rune Engström och kanslichef Hjalmar Lindström.

Här redogör sekreteraren i den för ändamålet bildade nationalkommittén, redaktör Helge Jonsson för naturvårdsårets syfte och arbetssätt.

Den snabba utvecklingen på miljövårdsområdet och behovet av kontakter för bearbetning av detta problemkomplex, var bland de faktorer, som i mitten av 60-talet krävde samlade insatser över gränserna.

Det fanns därför god grogrund för det förslag, som Europarådets naturvårdskommitté presenterade för ministerkommittén, om att 1970 skulle göras till ett europeiskt naturvårdsår.

Ministerkommitténs godkännande av förslaget följde i februari 1966, varigenom Europarådets arton medlemsländer hade åtagit sig att genomföra den hittills största naturvårdskampanj som någonsin genomförts i Europa, kanske till och med i världen för övrigt.

Regeringarna i respektive medlemsländer försågs med rekommendationer från Europarådet, avsedda att vägleda kampanjen i varje enskilt land.

I huvudsak kan dessa rekommendationer sägas omfatta tre huvudpunkter för kampanjens europeiska naturvårdssyften:

- ökad förståelse för omfattning och betydelse av Europas naturresurser
- riktad uppmärksamhet på människans påverkan på omgivningen och vilka åtgärder som påkallas av detta
- stimulering till gemensamt ansvar, erfarenhetsutbyte och utveckling på naturvårdens/miljövårdens område.

Det första resultatet av dessa strävanden väntas bestå i, att man vid den europeiska naturvårdskonferensen i början av naturvårdsåret lägger grunden till en europeisk naturvårdskonvention.

Dessa huvudsyften och inriktningen på en europeisk naturvårdskonvention bildar i sin tur underlag för de aktiviteter som genomförs i varje

enskilt medlemsland. Vissa länder utanför Europarådet, exempelvis Finland, genomför kampanjen i något modifierad form men med program som i stort sett följer de intentioner som antagits av Europarådet.

De nationella aktiviteterna under naturvårdsåret inriktar sig huvudsakligen på tre huvudsyften, nämligen

- att hos myndigheter, organisationer och enskilda propagera för förnuftig användning och utveckling av natur- och miljöresurser för olika ändamål
- att söka förtydliga de juridiska och ekonomiska resurser som modern natur/miljövård kräver
- samt att söka klarlägga och understryka behovet av långtidsplanering för miljövardspolitiken och den framtida användningen av naturresurserna.

För genomförandet av det Europeiska naturvårdsåret 1970 i Sverige har en särskild nationalkommitté bildats under ordförandeskap av statsministern. I denna kommitté finns närmare ett hundratal myndigheter, institutioner och organisationer representerade. Motto för det svenska deltagandet i naturvårdsåret är "naturvård utan gränser".

Till sitt förfogande har kommittén ett verkställande utskott, som i sin tur förfogar över fyra arbetsgrupper. Dessa ägnar sig åt följande fyra områden: 1) mediafrågor, 2) skola- ungdoms- och folkbildningsarbete (SUF), 3) utställningsverksamhet, 4) lokala arrangemang, exempelvis städkampanjer och publika evenemang.

För de löpande ärendena och viss informationsverksamhet har ett särskilt sekretariat inrättats på Statens Naturvårdsverk.

Naturvårdsåret i Sverige kommer att omfatta ett 20-tal programpunkter, fastställda av nationalkommittén under våren 1969. Förutom detta program genomför olika organisationer aktiviteter med naturvårdsåret som tema.

Kommentarer till programmet för naturvårdsåret 1970 i Sverige; programmet fastställt av Svenska nationalkommittén för det Europeiska Naturvårdsåret den 10 mars 1969.

*Kommunkonferenser.
jan—april.*

En konferens anordnad i varje län.

Detagare: kommunala och regionala myndigheter och organisationer. Respektive länsstyrelse har i början av juli 1969 ombetts att svara för anordnandet av konferensen i samarbete med regionala myndigheter och organisationer. Program utformas individuellt.

*Utställningar på Statens
Naturhistoriska Riks-
museum och Historiska
muséet.
6 februari.*

Båda utställningarna öppnas samtidigt.

Naturhistoriska riksmuséets utställning: tonvikt lagd på naturresursfrågor och ekologiska sammanhang. Historiska muséets utställning: tonvikt lagd på kulturlandskapet.

Utställningarna pågår (olika lång tid) under vintern och våren.

*Vandringsutställningar
hela året.*

Samproduktion mellan riksutställningar, riksantikvarieämbetet och riksmuséet. Producent landsantikvarie Björn Hallerdt, Sundsvall. Tre upplagor (en för norra, en för mellersta och en för syd-Sverige).

Innehåll: integrerade synpunkter av de två ovannämnda utställningarna.

Visas vanligen en månad på varje ställe, oftast länsmuséerna.

*Material för skolor och
ungdomsföreningar.
Vårterminen.*

Materialet skall vara klart för distribution under vårterminen -70. Tre arbetsgrupper framställer material för ungdom mellan 7 och 18 år. En grupp framställer material för skola i samarbete med SMIL-gruppen (SÖ).

*Postverket ger ut
frimärke.*

Två valörer med svenska motiv
Fyrfärgstryck.

*"Stora städarveckan"
19—26 april.*

Landets samtliga kommuner har i början av juli -69 av nationalkommittén uppmanats att arrangera städarveckan. Sveriges Industriförbund har samtidigt ombetts att uppmana sina medlemmar att ta aktiv del i veckan. Syftar till uppstädning av landet, inte minst i fråga om kommunala upplagsplatser, industri- och fabriksområden, allmänna platser etc.

*Lägerverksamhet
sommaren.*

Arrangeras av ungdomsorganisationerna. Flera tävlingsinslag ingår. Tema för lägerverksamheten: Europeiska Naturvårdsåret 1970.

*Rastplatserna intill bilvägarna förmedlar ofta en god kontakt
mellan resenären och landskapet.*

*Nordens naturvårdsdag
6 september.*

Dagen arrangeras i samarbete mellan de nordiska länderna (ej Island). Motto: "Nordens natur — Nordens framtid". Det mest publika evenemanget under året. TV- och radioprogram (Nordvision). (Natur)vårdkasar över hela Norden med kedjor genom varje land till Aakershus i Oslo. Allemanut-propagandan genomförs under dagen av de ideella naturvårdsorganisationerna. I Sverige bildas särskilda länskommittéer för de lokala arrangemangen.

Temaveckan vid skolorna. September.

Genomförs i början av höstterminen. Särskild handledning ges ut av SÖ. Temaveckan har med framgång genomförts på försök i Tyresö kommun sept. -69. Bildar upptakt till höstterminen vid alla skolor, universitet, folkbildningsorganisationer.

*Den nationella naturvårdskonferensen.
18—20 november.*

Förläggs till Stockholm. Motto: naturvård utan gränser. Arrangörer: sv. nationalkommittén och SNF. Programmet syftar till en precisering av miljövårds/naturvårdspolitiken nu och i framtiden. Granskning av och yttrande över den europeiska naturvårdskonventionen.

Övriga aktiviteter

Kontinuerlig information till press, radio, TV, främst genom naturvårdsårets kansli.

Miniutställningar framställs i två versioner. Sprids i massupplagor och kompletteras av mottagaren med eget material.

Naturresevärt av europeisk betydelse avsåts.

Folkbiblioteken deltar med bl.a. utställningar och inventerar/kompletterar bokbeståndet inom ämnesområdet. Anordnar exkursioner i biblioteket. (sept.)

Foto- och filmtävling har anordnats under sommaren 1969 för att samla material till naturvårdsåret. Arrangörer: Nationalkommittén, SNF,

Sommarmötet 1970 till Dalarna

Samfundet har beslutat förlägga 1970 års sommarmöte till Dalarna.

Årets sommarmöte — som refereras på annan plats — fick en synnerligen god anslutning: nära 200 samfundsmedlemmar deltog i det tre dagar långa mötet med föreläsningar och exkursioner på olika håll på Österlen.

Sommarmötet är en populär institution. De som följer de olika begivenheterna får en god kännedom om platsens speciella sevärdheter. Samfundets strävan är att göra sommarmötet till en levande symbol för en av Samfundets stora uppgifter, nämligen att ge upplys-

ning om det som varit, är och skall komma.

Sommarmötet uppskattas emellertid också av befolkningen på den plats som "drabbas" av de vetgiriga. De kommunala myndigheterna visar därför arrangemangen stort intresse och ordnar även själva ofta intressanta programpunkter för deltagarna.

Samfundet vill tro att sommarmötet skall ses som ett ömsesidigt tagande och givande platsfunktionärer och sommarmötesdeltagare emellan. Om detta vittnar inte minst det stora intresse som pressen visar sommarmötet och därmed riktas också strålkastarna på sommarmötesstaden.

Folkbildningsförbundet och de ideella foto- och film-organisationerna. Intresset och deltagandet stort. Fototävlingen arrangeras dessutom tillsammans med ett 20-tal större dagsidningar i landet samt av vissa fackförbundstidningar..

"*Naturen och kommunerna*", film som framställs av SNF. Produktion: Forsgren. Klar till nyåret 1970. Har inspelats under sommaren 1969.

Brevmärken framställs i massupplagor av de nordiska ideella naturvårdsorganisationerna i samarbete.

Folkbildningsorganisationerna genomför över hela landet studiecirklar, konferenser, debatter, utställningar, vissa "kring"-arrangemang till vandringsutställningarna etc.

Samfundets ordförande, riksdagsman Ivan Svanström t.v. och verkställande ledamoten, studierektor Rune Engström.

Nya män i Samfundet

Vid riksstämman i Göteborg detta år fick Samfundet ny ordförande. Då ryckte nämligen riksdagsmannen Ivan Svanström in på denna viktiga post efter landshövding Ragnar Lassinantti, som avsat sig uppdraget sedan han blivit hövding i norr.

Ivan Svanström är ingen främling varken för Samfundet eller hembygdsrörelsen. Han är sedan många år ordförande

och samtidigt den drivande kraften i N. Kalmar läns hembygdsförbund — och det är kanske ett av de mest vitala i hela landet. Vidare har han sedan länge varit ordförande i Samfundets arbetsutskott och v. ordförande i dess styrelse. Som riksdagsman, landstingsman, aktiv kulturarbetare har han visat kunighet, vitalitet och framsynthet. Det är en verklig tillgång för Samfundet att

han velat ställa sig i spetsen för vår rörelse när den behövs nu mer än någonsin.

Vi har också glädjen meddela, att vi fått en ny studierektor och verkställande ledamot från den 1 oktober i år: Rektor Rune Engström, tidigare organisationschef hos TBV i Stockholm. Engström är väl förfaren både i studiearbete och organisation. Hans hembygdsintresse är djupt rotat. Det var han som häromåret drog fram fotografen Karl Lärka i ljuset och ställde ut en del av hans mästerliga hembygdsbilder i Stockholm. Han har även arbetat i förorter, särskilt i Årsta, där han under tio år var med om att ge ut tidningen Årsta-

Bladet. I den tidningen praktiserades framåtriktad hembygdsvård. Man utbildade värdinnor som skulle demonstrera både forntid och nutid i det växande samhället och mycket annat. Det var fullt riktigt när en tidning kallade Rune Engström för Årstas Vera Siöcrona.

Han kommer att få god användning i Samfundet för sina talanger som studiemän, ungdomsledare och organisatör.

Den avgående verkställande ledamoten professor John Nihlén, som kommer att huvudsakligen syssla med Samfundets dotterorganisation Natur och Miljö, har lovat bibehålla redaktörskapet för Bygd och Natur och dessutom stå kvar som rådgivare och publicist.

Hembygdsförening får pengar

Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne fick vid sitt sammanträde på torsdagskvällen en förenäm donation. Då överlämnades nämligen ett gåvobrev i form av en stiftelseurkund från direktör Gösta Ehrnberg och hans maka på 250.000 kronor. Direktör Ehrnberg har under ett par decennier varit ordförande i Hembygdsföreningen och han är en av landets ledande kulturella personligheter inom detta område. Fortfarande är han bas i den förening, som nu fått så mycket pengar av honom och hans maka.

Stiftelsen, som kommer att benämnas "Greta och Gösta Ehrnbergs stiftelsefond" har till syfte att främja kultur- och hembygdsvården på Österlen. Fonden utgöres av ett kapital placerat i ob-

ligationer till ett dagsvärde av cirka 250.000 kronor.

I stiftelseurkunden föreskrives att av den årliga avkastningen av kapitalet skall 1/10 avsättas till fonden och återstoden användas till sådana ändamål som främjar kulturminnes- och hembygdsvården på Österlen och som kan komma den vetenskapliga kulturhistoriska forskningen till godo.

Stiftelsen står under tillsyn av Länsstyrelsen i Kristianstads län. Stiftelsens styrelse utgöres av Greta Ehrnberg, Gösta Ehrnberg och Jan Ehrnberg och som ständigt ledamot intendenten för Föreningen för Fornminnes- och Hembygds-vård i Sydöstra Skåne. Som suppleanter i styrelsen ingår makarna Ehrnbergs döttrar Karin Clifford, Ingrid Bernström och Kristina Corelius.

Vart tog vindflöjeln vägen?

"Vad gnisslar den rostiga flöjeln på tobaksladornas tak..."

Det är Strindberg som sällan försummar att, särskilt i sin lyriska produktion, ge rum för väderflöjeln. Den gnisslar spökliskt i skräcknatten i Chrysaitos, i dikten om den rofyllda sommarkvällen står "gårdens nötta vädervilla" stilla. En flöjel hörde liksom till på hans tid. Men nu kan man åka förbi hundratals hus vid en svensk landsväg utan att upptäcka en enda. Bara på en och annan kyrktornsspira vrider sig en tupp kring en stång och visar vindriktningen.

Det var ju det som ursprungligen var meningen med väderflöjeln — att visa vart vinden blåste. På forntidens fartyg var flöjeln obligatorisk och då utformades den ofta som en konstrikt utförd prydnad. Den så kallade Söderalaflöjeln är av hamrad och förgylld kopparplåt med drakslingor i mönstret och ovanpå yttersta spetsen en lejonfigur av gjuten

brons. Den hade suttit på kyrkans tak troligen sedan templet var nybyggt och det var en händelse att en konsthistoriker hade sina vägar förbi bysmedjan när flöjeln tagits ned för reparation. Han konstaterade snart att det var en drakskeppsvimpel från 1000-talet.

En annan utsökt vacker handsmidd vindflöjel sitter på en mer än hundraårig smedja i byn Nevishög nära Staffanstorp i Skåne. Kanske var det smedjans förste ägare som utförde mästerverket och då är det hans initialer som står bredvid årtalet 1836. Inom en ram över ägarmärket kråmar sig en häst, vilket givetvis antyder att här fanns en hovslagare. Staffanstorps kulturnämnd har i samarbete med ortens hembygdsförening räddat och restaurerat den gamla smedjan med alla dess inventarier. Och den vackra flöjeln har sin plats säkrad.

Numera börjar sommarstugeägare att intressera sig för vindflöjeln, kan konstsmeden Nils Öhrn i Örby berätta. Han har flöjeln som en av sina specialiteter och hjälper gärna beställaren att formge den.

I Sverige och det övriga Norden har det aldrig varit några restriktioner för användandet av vindflöjlar, de har inte betraktats som statussymboler. Men ve den bonde eller borgare i det medeltida Frankrike som tagit sig för att sätta en flöjel på sin taknock. Det var en företrädesrätt som endast tillkom adeln. Om ett slott eller hus ståtade med en kvadratisk flöjel så betydde det att ägaren tillhörde högadeln. Den stackars knapadelsmannen fick nöja sig med en vimpelformad flöjel, men den höjde ju honom i alla fall ett pinnhål över hans ofrälse granne.

UPPROP

I och med 1969 avgår professor fil dr John Nihlén ur aktiv tjänst i Samfundet för Hembygdsvård. Under mer än 30 år har han varit den ledande kraften i SFH, dels som verkställande ledamot, dels som ordförande i styrelsen.

Under denna tid har Samfundet på olika områden vidgat sin verksamhet och blivit ett centralt och inspirerande organ för hembygdsrörelsens viktiga och olikartade uppgifter.

Rådgivningen för vägprojektering och ett mångårigt arbete för vägens anpassning till landskapet har skett under medverkan av John Nihlén. Likaså har Nihléns idéer beträffande landskapsvården tagit form i ett sammanställt arbete för praktisk miljöplanering vid kraftverk, grustäkter, gruvdrift och industriplanering samt igenväxningens problematik m.m.

Kontakten och samarbetet mellan hembygdsvård och folkbildning har resulterat i ett omfattande bildningsarbete. Även byggnadskulturen har ägnats omsorg och uppmärksamhet genom åren.

John Nihléns mångåriga arbete är känt och uppskattat långt utanför hembygdsrörelsens verksamhetsområde.

Representanter för styrelsen har i samband med hans avgång som verkställande ledamot tagit initiativet till en insamling, förslagsvis resulterande i en fond som av John Nihlén kan få förfogas i det fortsatta arbetet för bygd och natur.

Bidrag kan insändas till Samfundet för Hembygdsvård, Mäster Samuelsgatan 3, 111 44 Stockholm. Postgiro 81 36.

Ragnar Lassinantti
landshövding

Hjalmar Lindström
styrelseledamot SFH
stadsombudsman

Ivan Svanström
ordförande SFH
riksdagsman

Falu Rödfärg

har i över 300 år skänkt sin speciella varma lyster åt träbyggnader av alla slag i vårt land. Den har blivit ett klassiskt inslag i det svenska landskapet. I tider då anspråken på en vårdad och harmonisk avstämning av husfärger mot den omgivande naturen snarare tycks sjunka än stiga, framstår Falu Rödfärg som ett värdefullt och bestående bidrag till försköningen av Sveriges natur.

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS AKTIEBOLAG

13 DEC. 1969

Bygd och Natur

Nr 4 1969

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård
Nr 4. Årg. 50 1969

Red. och ansvarig utgivare:
John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén
Prenumerationspris kr 20:— pr år
Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Bygd och Natur utges av
Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mäster Samuelsgat. 3, 11144 Stockholm
Tel. 119424, 119444 119455
Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrå

Fjellievägen 17, 22236 Lund
Tel. 046-141863

Innehåll:

Ledare	
Allvarlig vädjan	81
Det kom ett brev	82
John Nihlén	
Miljön — en ny infallsvinkel	84
Den glömda dalen	89
Almare-Stäkets Hembygdsförening 50 år	93
Hembygdsförbund bildat i Östergötland	93
Något som fattas	94
Hembygd och miljö i Kalmar län	95
Kontakt och cirkelledarkonferens vid Västsura Skogsbruksskola	96
Sno en lintott	97
Ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström	
V. ordf.: Professor John Nihlén	
Studierektor och verkställande ledamot: Rektor Rune Engström	

Allvarlig vädjan

Vårt arbete att bredda basen för Samfundets verksamhet fortsätter. Redan vid halvårsskiftet kunde man märka en uppåtgående tendens i medlemskurvan och nu mot slutet av året ser vi att detta inte var någon tillfällighet — ökningen fortsätter.

En av förutsättningarna för att arbetet skall bära frukt och idéerna spridas är en bred anslutning från enskilda, föreningar och förbund.

Vår program står sig — "vårda, studera, skapa" — och har t.o.m. fått ny aktualitet. Hembygdsvården innesluter en viktig del av miljövården och vi har sedan många år hjälpt till att lägga grunden till både traditionsvård och aktuell gestaltning av bygd och landskap. Skall man på allvar följa med den livliga miljövårdsdebatten kan man inte undvara vår tidskrift *Bygd och Natur* och vill man ta del aktivt i arbetet på de olika fronterna bör man gå med som medlem i Samfundet.

Vi har flera hundra föreningar och förbund anslutna till Samfundet. Nu är vår strävan att också få fler enskilda medlemmar.

Minst 1.000 nya medlemmar nästa år är vårt mål! Det bör inte vara omöjligt att nå, om alla hjälper till. För en ringa penning (20:— kr.) får Ni möjlighet att göra en insats i hembygdens miljövård — i stad och land — och får desutom utan särskild kostnad Bygd och Natur, som kommer fem gånger om året.

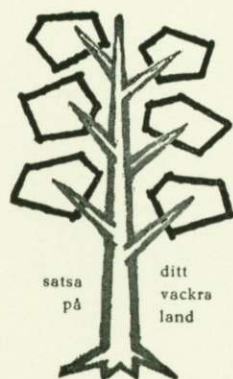
Vi väddar till *alla* våra föreningar, till enskilda medlemmar och andra intresserade, att göra en kraftinsats inför det nya året. Stöt på Era vänner, rekvirera presentkort från Samfundet för medlemsskap och giv bort till jul, sprid överallt, där Ni kan, kunskap om Samfundet.

Det är en riksorganisation som verkligen är värd allas stöd. Samfundet arbetar för att göra vår hembygd rikare och skönare.

Ock glöm inte att vi nästa år — "Det europeiska naturvårdsåret" — kommer att delta i en riksomfattande kampanj för en bättre miljö. Samfundet kommer speciellt att ägna sig åt städernas och tätorternas problem, både kulturella och praktiska.

Alltså: hjälp oss att bredda basen!

Ivan Svanström
Samfundets ordf.

Glöm ej

Hembygdsinsamlingen

3 x 3

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, 11114 Stockholm

POSTGIRO 90 06 89

Det kom ett brev....

Samfundet har en stor korrespondens med våra hembygdsföreningar. Det kan gälla rådgivning vid flyttning och restaurering av byggnader, uppläggning av en kurs eller konferens; det kan också vara fråga om rekvisition av talare eller helt enkelt en rapport. — Vi återger ett sådant brev från den livaktiga föreningen i Karlskoga, Värmlands län, Örebro län.

"Som framgår av bifogade program anordnar Karlskoga Bergslags Hembygdsförening en hembygdsafton den 22 februari 1970, då vi hoppas få medverkan av hembygdsrörelsens ledande personer.

I vanliga fall har vi våra aftnar i vår hembygdsgård i utkanten av staden. Vid det här tillfället tänkte vi inbjuda allmänheten till en större samling i en lokal i centrum av Karlskoga. Vi hoppas vi den 22 februari ska kunna ge en allsidig presentation av vårt arbete. På gästtalarens lott skulle det komma att informera om aktuella strävanden inom svensk hembygdsrörelse i sin helhet. Andra får försöka levandegöra det vi sysslar med på det lokala planet.

Vi gläds åt ett stigande intresse för vår förening. Medlemsantalet är f.n. omkring 600. Tillslutningen till våra samlingar är mycket god, och pressen ger stort utrymme åt hembygdsarbetet.

Med vänlig hälsning
Kjell Nordquist

Programmet, som brevet talar om, är verkligt imponerande. Det visar en aktivitet och mångsidighet, som bådar gott för hembygdsrörelsen.

För att sporra andra föreningar återger vi hela programmet:

September

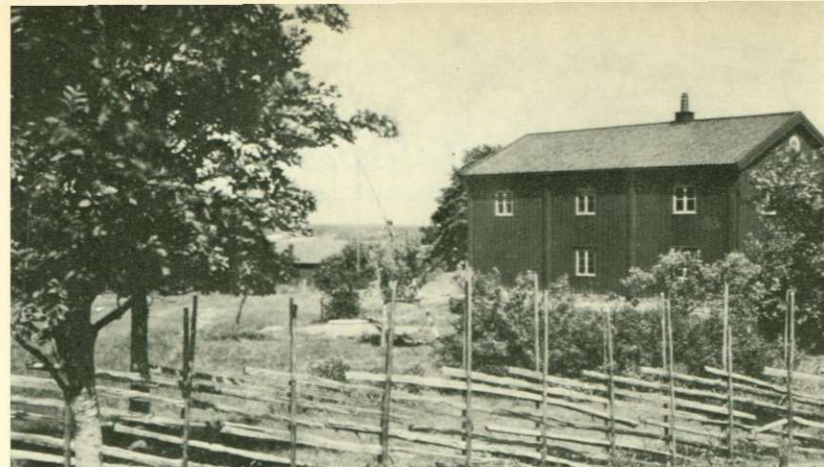
- 7 Föreningens funktionärer gör studiebesök hos Grythyttans hembygdsförening.
- 11 En afton för föreningens damer. Bildandet av damklubb förberedes.
- 25 En afton kring bild och ljud. Liten bildexpo. Reportage kring temat "Färdmedel". Aftonen bildar upptakt till arbetet inom föreningens bild och ljudsektioner.

Oktober

- 7 En afton i skolmuseet på Karlbergsskolan. Lite skolhistoria förmedlas av rektor Sigrid Jonsson. En skolklass illustrerar gamla tiders skolundervisning. Underhållning och servering i bespisningssalen.
- 15 Kulturnämnden inbjudes till Hembygdsgården.

November

- 13 Hembygdskväll i Solhem, Granbergsdal. Hyttfilmen visas. "Så har vi det i Granbergsdal" — granbergsdalsbor intervjuas.
- 20 Träff tillsammans med Turisttrafikföreningens styrelse.

Hembygdsgården i Karlskoga har blivit en samlingsplats för olika åldrar och intressen.

December

- 15 Luciafest. Luciafölje från Folkhögskolan. Dessutom medverkar elever från stadens musikskola.

Januari

- 13 Knutsfest. Värmlandsprogram av Harry Erneclou. Folkmusik.
- 24 Samkväm för synskadade.

Februari

- 22 Hembygdsafton i Bregårdsskolans aula. Gästtalare föreläser om den svenska hembygdsrörelsen. Presentation av föreningens arbetsgrenar. Sång och musik.

Mars

- 12 En afton kring sjukvården i Karlskoga förr och nu.

April

- 9 Årsmöte. Karlskogingarna berättar — röster ur ljudsektionens arkiv.
- 30 Valborgsmässofirande.

Maj

- 10 Vårutflykt i bergslagsbygd. Kontakt med grannföreningar.
 - 24 Söndagsmiddag med underhållning.
- Under maj månad inledes en större bildexpo i Konsthallen.

Juni

- 3 Exkursion nr 2 till Nolsöckna. Kaffe i Jungfruboda.
- 19 Midsommarfest.

Föreningens träffpunkt är Hembygdsgården i Aggerud. Där underhålls kulturhistoriskt värdefulla samlingar, främst representerande den gamla bergsmanskulturen. Hembygdsföreningen har ett betydande arkiv med karlskogiana, innefattande dokument, person- och lokalhistoriska anteckningar, emigrantregister, bilder och ljudband. Den som vill utnyttja arkivet kan hänvända sig till Stadsbiblioteket.

En rad sektioner svarar för de olika aktiviteter föreningen sysslar med, och i dessa inbjudes envar att medarbeta.

Miljön - en ny infallsvinkel

John Nihlén

I den stora debatten om vår och världens livsmiljö har några röster kommit oss att lystra på ett alldeles särskilt sätt: Georg Borgström, Rachel Carsen, Lorentz Bohlin, Hans Palmstierna för att ta några av de mest kända. Till denna kör har i dagarna kommit en ny röst, Hjalmar Lindström, vars skrift "Miljö för millioner" har något av väckelsens patos. Han angriper miljöproblemen på ett nytt sätt och han formulerar sina teser som om han i hela sitt lev hade satt snärtiga rubriker.

Boktiteln har redan slagit igenom och man ser den här och var som konferensmotto och debattrubrik. Bakom den ligger ett stort allvar: Vi måste bestämma vår miljö, påverka vår livssituation; gör vi inte det blir snart både naturen och människan överexploaterade och vi går mot hårda tider. Debatten måste länkas in på positiva vanor. Planeringen måste bli förebyggande inte endast bestå i lagar och polisiära åtgärder.

Miljöplaneringen för lång sikt är helt enkelt att bereda plats för nästa generation. Det gäller här att komma bort från ensidigt ekonomiskt tänkande. Vi måste, framhåller Hjalmar Lindström, pröva om begreppet lönsamhet och fastslår med patos: den ekologiska faktorn — sambandet mellan människa och andra organismer — växlar inte med konjunkturläget. Ekonomi och ekologi trivs inte alltid ihop.

En viktig synpunkt är också, att den heta debatten idag inte får stagnera i chockrapporter och skräckpropaganda. Lagar och förordningar är endast etapper mot en helsynkroniserad miljöplanering.

I den fortsatta debatten är det viktigt, att man har klara definitioner. Denna uppspaltning med teser och antiteser är en verklig nyckel:

Samhällsplanering är planering av och hushållning med mark, arbetskraft och kapital (inte bara fördelning av bostadskvoten).

Fysisk planering är markplanering — ekonomisk, ekologisk och estetisk (inte bara att placera en hop människor i ett bostadskvarter).

Lokaliseringspolitik är fördelning av arbetskraft och kapital.

Naturvård är allt: ekonomisk naturvård = naturtillgångarnas rätta utnyttjande; social naturvård = fritidsområden; vetenskaplig och kulturell naturvård = nationalparker, naturreservat o.dyl.; vattenvård och luftvård; ekologisk naturvård = balansen mellan organismerna; teknisk naturvård = bekämpning av nedsmutsning o.dyl. (Naturvård är inte bara att sätta upp staket och plocka kolapapper.)

Landskapsvård är att hålla landskapet levande, att bibehålla dess produktionskraft = ekonomisk landskapsvård; att skapa ett vackert och funktionellt landskap = konstruktiv landskapsvård. (Landskapsvård är inte bara att röja i buskage).

Miljövård är överrubrik och ännu mer: att skapa balans, ordning och skönhet där kaos och oordning råder. Ett stort träd med många grenar, varav de viktigaste är naturvård, landskapsvård samt tätorts- och trafikplanering.

Miljöplanering är mest: att ta vara på pärlorna i gårdagens värld och forma en ny miljö för morgondagen.

Vad behövs för att rätt gestalta den miljö i vilken morgondagens människor skall leva och verka?

Vi måste bl.a. föra in de omätbara värden som består i ren, giftfri mark, ren luft och rent vatten.

Vi måste offra en hel del i vår s.k. standard för att kunna behålla dem.

Vidare måste vi kräva en ny lagstiftning och nya planeringsorgan som tar hänsyn till den dynamiska utvecklingen.

Hela planeringsprocessen måste få en vidgad bas, där inte bara politiker, ekonomer, tekniker visar vägen utan där en stor allmänhet — inte minst ungdomen — får ett ord med; vi behöver nu mer än någonsin en miljödemokrati.

Det är riktigt, att ungdomen inte gärna kan acceptera, att man satsar mer på månsatelliter än på u-landshjälp.

Professor Göran Bauer skrev nyligen om den nya generationen att den inte kommer att nöja sig med att livets mening är ytterligare höjd levnadsstandard; det är en utopi som redan är förverkligad. Bauer anser att ungdomens mål är oklara, deras metoder för det mesta otrevliga; men ändå måste vi uppfatta den nya generationens samhällsprotest som en väckelserörelse av enorm betydelse.

Hjalmar Lindström är inne på samma väg när han vill analysera människans ställning i gruppssamhället, sätta in miljöfrågan i dess estetiska och moraliska sammanhang, koppla in ungdomsorganisationerna och folk med skapande fantasi i samhällsarbetet i stället för folk med färdiga åsikter.

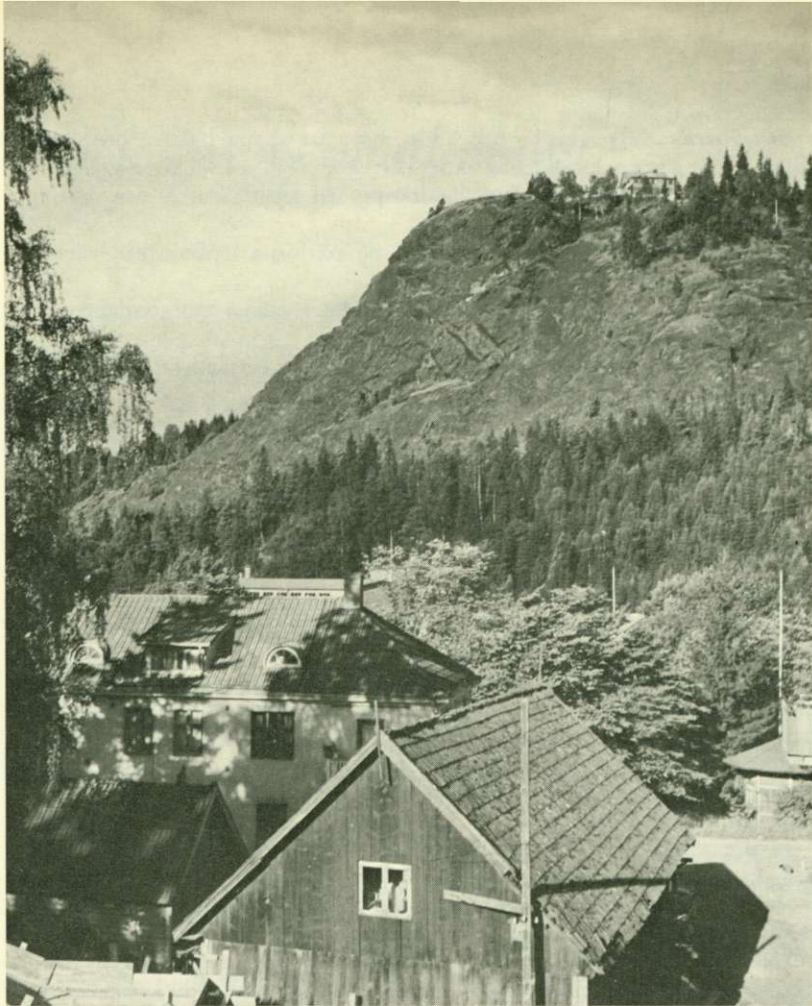
Det hela går till sist ut på att rätt planera för morgondagens befolkningsexplosion. Att täcka hela landskapet med stadsbebyggelse vore en styggelse.

Det har mer och mer gått upp för oss alla, att begreppet standard måste omprövas. Vi kan lätt hamna i ett falskt välstånd. Att säkra vår sociala trygghet det är att slå vakt om hela vår miljö; utan biologisk trygghet ingen social.

Tyvärr är vi på efterkälken när det gäller planeringen. Vi behöver nu en heltäckande landskapsplanering som talar om var man skall bygga vad. Och vi måste i tid bromsa en överdriven urbanisering.

Kanske en väg är den som le Corbusier anvisade för ett 20-tal år sedan:

1. Stadssamhällen (vetenskap, administration, handel och hantverk) med platser bestämda av den historiska utvecklingen.
2. Industristäder vid varornas transportvägar (huvudvägar, järnvägar).
3. Det återuppväckta bysamhället.

Till de hotade miljöerna hör Smålands Taberg. Ekonomiska intressen (järnmalmshytningen) och sociala — estetiska har skapat motsättningar. Taberg måste räddas! — Foto Walter Pöppel.

Det kan, menade den store franska arkitekten, föra fram till en harmonisk nybebyggelse på landsbygden. Men då måste vi ha planeringsledare "som återförenar naturen med allt som byggs, som bestämmer på vilket sätt det skall byggas, vägar i harmoni med landskapet, som fastställer en regionsplan för vart och ett av landets naturliga distrikt, som återuppbygger vad som förstörts".

Nu har vi äntligen kommit därhän att landskapsvården på allvar tas upp i debatten. Utformningen av framtidslandskapet har blivit en angelägen uppgift vid sidan om naturskydd och konservering av äldre land-

skapstyper. Modern landskapsvård föres här fram som ett integrerande moment i miljöplaneringen — ett av de viktigaste underlagen i den kommande regionplaneringen.

Landskapsvårdens uppgift är både att hushålla med naturreserverna och gestalta det nya landskapet — i ett samarbete med landskapsarkitekter och företagare.

För Samfundet för Hembygdsvård och dess dotterorganisation Natur och Miljö är det glädjande att författaren så utförligt behandlat vår verksamhet och målsättning. Vi återger här några synpunkter:

Landskapet är en organism, som måste andas och därför behöver lungor. Det börjar bli svårt för landskapet, liksom för människan, att få andrum. Landskapet har förändrats under de tusentals år som människan handskats med det. Landskapets historia speglar på ett sällsamt sätt människans historia. Stenålderns väldiga svedjebränningar satte sin stämpel på landskapet. Järnets entré gjorde revolution i landskapet. Byarna växte fram och betesmarkerna tog form. Landskapet är alltigenom en människans produkt.

I bondesamhället rådde en naturlig balans. Bonden var själv landskapsvårdare, höll markerna öppna och vårdade skogen. Kreaturgödseln blev jordens näring. I dag är förhållandet ett annat. I vår syntetiska struktur är miljöskadorna ett med tätorterna. Över 1 miljon ha åkermark läggs ner till 1980 och en halv miljon människor lämnar jordbruksnäringen. Endast en mindre del planteras med skog. Resten av landskapet lämnas åt sitt öde. Rullgardinen håller på att dras ner över vårt gamla odlingslandskap. Vi får hoppas att arbetsgruppen för samordning av naturvårds- och jordbruksfrågor löser denna fråga.

"Det är övergången från bondelandskap till industrilandskap som nödvändiggjort naturvården", skriver landskapsvårdaren professor John Nihlén i sin läsvärda bok "Landskapsvård". I äldre tider var ett sådant skydd inte nödvändigt. Förändringen av landskapet gick med en oändlig långsamhet och följde därvid utvecklingens stillsamma tempo. Varje tids förändring var inte större än att landskapet från igår hade kvar sin huvudsakliga struktur. Farfars landskap och miljö var icke mycket annorlunda än sonsonens. På nästan alla områden var utvecklingen präglad av samma sega konservatism.

Allt går snabbare i dag. Ett landskap kan byta karaktär på ett decennium. Yxans, mulens, liens och plogens landskap är för länge sedan borta. Tekniken bryter in med en väldig kraft och endast obetydligt motstånd kan resas häremot. Bebyggelsen ändrar oavbrutet landskapets utseende, landskapsbilden är en helt annan i dag än för 50 år sedan.

Men något annat och kanske för nästa generation mera väsentligt måste komma i stället — och håller på att ta form.

Men vad? Vad gömmer sig bakom rubriken "det nya landskapet", det landskap som vi ännu inte kan se, men som om några årtionden skall bli våra barns vardagsmiljö?

Hur detta nya landskap kommer att se ut vet vi ännu inte mycket om. Men ett vet vi och det är att det kommer att se annorlunda ut än i dag. Det blir ett industrilandskap, där tekniken i allt mer avancerade former kommer att sätta sin stämpel på bebyggelse, fritidsområden, kommunikationer etc. Det nya landskapet kommer att träda fram med sina egna värden, där det romantiska och pittoreska får mindre plats och det funktionella och nyttobetonade större plats. Men som en irrationell komponent måste vissa friområden av skönhet och egenhet komplettera bilden.

Det är här den kvalitativa landskapsvården, den skapande och formande, ännu alltför litet uppmärksammas, kommer att få en stor och betydelsefull uppgift vid sidan om det klassiska naturskyddet. Den som främst brutit mark på detta område är Samfundet för Hembygdsvård och dess byrå för praktisk landskapsvård, som fick sin funktion auktoriserad redan genom 1952 års naturskyddslag. En ny stiftelse, Natur och Miljö, har nyligen initierats av Samfundet med landskapsvården och miljöplaneringen på programmet. Ett utmärkt arbete på detta område utföres också av Svenska Naturskyddsföreningen. Dessa naturvårdsorganisationer är i sanning värda all uppskattning och allt stöd från samhällets sida.

Vi får inte stirra oss blinda på det landskap vi är vana vid, det idylliska och pastoralala. Våldiga maskiner håller på att skapa nya landskapsbilder som blir annorlunda men kanske inte därför fula. Man kan ju t.ex. se på Vätternleden. Paradoxalt nog understryker väl den stora motorvägen skönheten i det omkringsliggande landskapet. Infarten till Uddevalla är ett annat exempel.

Lappa och laga är endast detaljer i landskapsvården, som har en annan och vidare syftning: att forma morgondagens miljö, att forma de olika, av den moderna tekniken betingade landskapen: industrilandskapet, stadslandskapet, väglandskapet, fritidslandskapet osv. och göra detta på ett sådant sätt, att man skapar nya värden utan att ekonomisk exploatering hindras.

Landskapsvårdens största uppgift är att slå en bro mellan humanism och teknik, mellan herre och tjänare. Landskapsvård och människovård hör ihop. De kanske bara speglar olika sidor av samma sak, vårt hem på jorden, det nya landskapet, miljön för miljoner.

Detta är några reflexioner direkt inspirerade av Hjalmar Lindströms bok Miljö för millioner. Den är framsprungen ur rik erfarenhet från det kommunala arbetet och bygger på stor kringssyn och eftertanke. Det är utan tvekan ett av de stora inläggen i vår debatt om vård och planläggning av vår miljö. Dess värme och patos behövs i en tid där ensidigt teknokratiskt tänkande lätt tar överhand och människan kommer i skymundan.

Den glömda dalen

1950 ordnade Värmlands Hembygdsförbund en av de första verkliga miljövårdskonferenserna i landet. Det var då Samfundet framlade sitt program för en aktiv, gestaltande landskapsvård. Prof. Wiepking från Hannover gav oss del av tyska erfarenheter, riksantikvarie Sigurd Curman talade om den nya fornvården och professor John Nihlén berättade om Samfundets landskapsvård.

Sedan dess har en rad konferenser hållits och på 60-talet kom Värmland och Sigurd Gustavson med nya initiativ; det gällde framförallt att få kommunerna engagerade.

Övre Klarälvsdalen i Värmland. — Foto Walter Pöppel.

En av de stora händelserna var kulturdagarna i Ekshärad 1965, då den lokala hembygdsföreningen, kommunen och Samfundet samlade folk från Klarälvsdalen för att diskutera dalens aktuella problem: natur och kultur i en glesnande bygd.

Ordf. i hembygdsföreningen Gunnar Lindberg skrev denna vackra prolog:

”En gammal pilgrimsled där sägner och legender dröjer, en gammal kulturbild rik på traditioner och minnen, en underbart skiftande, storslagen natur, genombruten av en av Europas skönaste floder. Var finner vi denna plats? I ett främmande land dit vi når med turistbussarnas långa dagsetapper. Nej, dess rikedomar finns mitt ibland oss. Vi finner dem i Klarälvdalens skattkista. Dalen som sjunger och ler, som en skogens mö, gömd i eviga skogars dunkel. Upptäckt av alltför få — glömd av alltför många.

Låt dessa dagar berätta för oss om det som turistbroschyren glömde. Om dalen med dess skönhet, minnen och människor. Om stordådet, glädjen och festen mitt i slitet på magra älvtogar. Om det som en gång var, och som vi måste hålla kvar för att inte bli själlösa standardmaskiner.

Den glömda dalen... Ja, kanhända. Men vi kan ta fram dess skatter. Vi kan öppna människors ögon för dess rikedomar genom att vårda dess skönhet och minnen”.

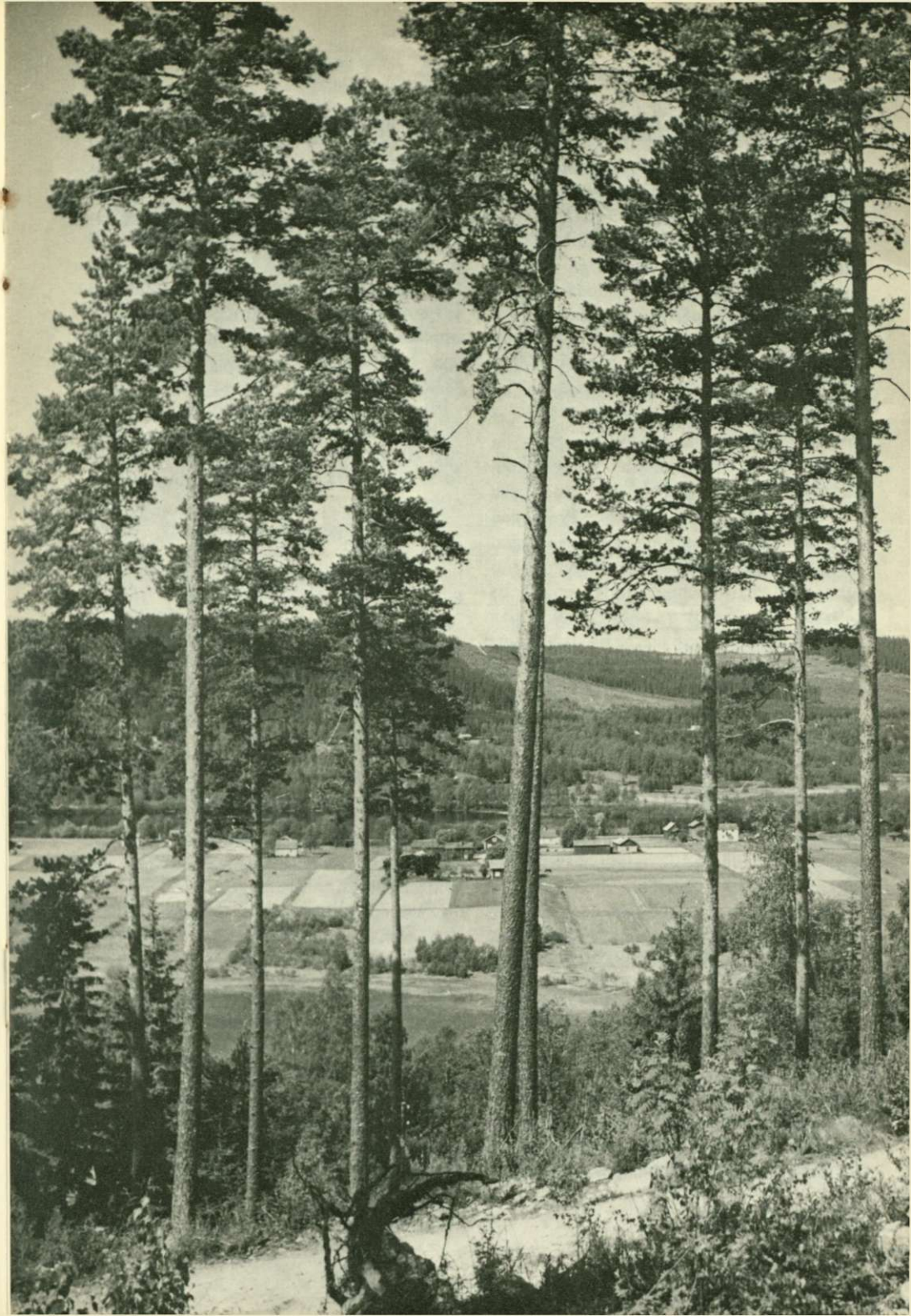
Och så talade riksdagsman Bertil Jonasson om kommunens syn på problemen, John Nihlén om landskapsproblem i dalen, Aly Goldkuhl om fåravelsns möjligheter. Och man åt en äkta värmländsk måltid och återuppväckte minnet av den store Nils Keyland.

Nu hade tiden kommit för en ny konferens, denna gång i Karlstad i samarbete med länsstyrelsen, hembygdsförbundet, naturvårdsrådet och andra. Det var hembygdsförbundets gamla initiativ som äntligen bar frukt och resultatet var imponerande.

Landshövring Rolf Edberg. (förf. till ”Skuggan av ett moln”) öppnade och gav mottot: Klarälven och dess dalgång utgör med sina särskilda skönhetsvärden en omistlig tillgång för vårt län och dess befolkning. Naturen i området utsätts för allt allvarigare ingrepp och förändringar, varigenom stora miljövärden hotas. Det är därför en angelägen uppgift för alla dem som lever och verkar i denna bygd liksom för andra som skall planera morgondagens Värmland att gemensamt vidta de åtgärder i Klarälvens dalgång som en framsynt miljövard nu kräver.

Utmärkta inlägg gjordes av generaldirektör Valfrid Paulsson, fil. dr Bengt Lundholm (ekologikommittén), Statens naturvetenskapliga forskningsråd samt av John Nihlén, Samfundet för Hembygdsvård. En rad kommuner redovisade också sina synpunkter.

Den odlade bygden i övre Klarälvsdalen. — Foto Walter Pöppel.

Almare-Stäkets Hembygdsförening 50 år

Almare-Stäkets Hembygdsförening inbjöd till födelsedagskalas fredagen den 3 oktober. Det är nu 20 år sedan man samlades i Stäkets skola för att bilda Hembygdsföreningen. Den egentliga orsaken till att föreningen bildades var att man ville skapa ett påtryckningsforum för att om möjligt rädda världshuset. Detta var inte möjligt. Eftersom det i Stäket behövdes lokaler för verksamheter av olika slag övergick föreningen till att preparera de kommunala myndigheterna så att de till slut inköpte Vårsgården där jubiléet nu kunde hållas. I ett rum i Vårsgården har hembygdsföreningen sina samlingar deponerade, och dagen till ära hade många av medlemmarna tagit med sig föremål, bilder etc. från gångna tider. Ett stort antal medlemmar hade infunnit sig för att hylla jubilarerna. Programvärd var styrelseledamoten doktor Kjell Bjerver. I sitt inledningsanförande hyllade han föreningens ordförande fru Elsa Nilsson, som under al-

la de gångna åren haft en ledande funktion i föreningen.

Docent Ingemar Carlsson från Riksarkivet kåserade om arkiv hos föreningar och enskilda. Han betonade hur viktigt det är för Hembygdsföreningarna att även tjänstgöra som sin bygds arkivuppsamlare. Det är inte bara föreningens handlingar som skall sparas, det gäller också alla övriga handlingar, gårdsdokument, företagshandlingar etc. från bygden. Tillsjopsat uttryckte han det så att ingenting får kastas som inte först har granskats av Hembygdsföreningen.

Stäkets kammarensemble och några bygdespelmän svarade för den musikaliska underhållningen. Hembygdskampen kyrkoherde Odenrick från grannföreningen överlämnade som gåva ett par ljusstakar som han själv förfärdigat av almträ från Upplandsbygden. Kyrkoherde Odenrick har för övrigt under en period varit ordförande i Almare-Stäkets Hembygdsförening.

Hembygdsförbund bildat i Östergötland

Den samlade organisationen för Östergötlands Hembygdsföreningar har tidigare varit Östergötlands hembygdsdistrikt. Distriktet grundades ursprungligen för att vara en regional organisation för Samfundet för Hembygdsförbund. Det har bestått av ett antal anslutna hembygdsföreningar samt de i Östergötland bosatta direktanslutna medlemmarna i Samfundet för Hembygdsförbund. Ordföranden i Hembygdsdistriktet, fil. lic. Bertil Wahlin, gav synpunkter på organisationsförändringen.

— Det är i regel så att hembygdsföreningarna i ett landskap är sammanslut-

na i ett hembygdsförbund. Detta är icke automatiskt en distriktsorganisation av Samfundet för Hembygdsförbund. Det är medlemsorganisationernas sak att avgöra huruvida man skall tillhöra Samfundet eller icke.

Förslagsställarna menade att man nu borde bilda ett hembygdsförbund samt att hembygdsdistriktet successivt skulle avvecklas. Man beslöt följa förslagsställarna och därmed var Östergötlands Hembygdsförbund bildat. Till ordförande i interimsstyrelsen utsågs ingenjör Ture Jangvik från Linköping.

Något som fattas

Man har anledning glädjas åt att intresset för miljövärdsfrågorna tagit sig uttryck i en omfattande studieverksamhet. Samfundet har ju i det avseendet varit föregångare med föreläsningsserier vid Stockholms Universitet, universitetscirkular, utställningar, konferenser och vanliga cirkular.

Miljövärdskurser finns nu vid en rad skolor och universitet. En vanlig uppläggning (som bl.a. tillämpats vid Tekniska Högskolan i Lund) är denna:

1. *Aktuella problemställningar i modern miljövärd.*
Miljöpåverkan, miljövärd, statliga åtgärder, lagar och förordningar, forskning, resurser etc.
2. *Biologiska aspekter på miljöförändringar.*
Dynamik och balans i naturen, tolerans mot påverkan, inverkan på växt och djurliv.
3. *Medicinska aspekter på miljöförändringar.*
Miljöhygien, toxiska effekter (bl.a. biocider), genetiska effekter, buller etc.
4. *Fysisk samhällsplanering*
Miljöbegreppet, urbaniseringen, stadslandskapets täthet och mönster, in-

Verkställande styrelseledamoten i Samfundet för Hembygdsförbund, Rune Engström, uttalade en förhoppning om att man skulle få ett gott samarbete med hembygdsförbundet och de hembygdsföreningar som kommer att bli anslutna till förbundet. Han berättade också att man ursprungligen tänkt sig att börja en riksomfattande konferensverksamhet i Östergötland. På grund av omorganisationsplanerna hade detta icke varit möjligt, varför den första konferensen

tegrering av aktiviteter, fysiska planeringars styrningsmöjligheter i miljövärdande syfte.

5. *Naturvård, markvård*
Ingreppen i naturen (avfallsproblem, täktverksamhet etc.) biotop- och landskapsvård, naturvårdsplanering.
6. *Vattenvård*
Vattnets utnyttjande, ingrepp i vattenbalansen, vattenvårdsplanering, vattenvårdande åtgärder. Giftiga industriprodukter och industrins utsläpp av avfallsprodukter. Industriella behandlingsåtgärder för minskning av föroreningsverkan.
7. *Luftvård*
Luftförorening, förorening, föroreningseffekter, luftvårdande åtgärder.

Det är i stort sett en fin uppläggning men det är någonting som saknas. Visserligen finns landskapsvård med men det är inte klart utsagt att man här måste ha med inte bara markvård och planering utan också den konstruktiva gestaltande landskapsvården. Här behövs ytterligare upplysning. Samfundet och Natur och Miljö arbetar fortfarande för en bättre förståelse, med forskning, mer fackkunskap för skapandet av framtidslandskapet.

kommer att förläggas till Västmanlands län. Han välkomnade representanter för Östgötaförbundet att delta i denna första konferens och uttalade en förhoppning att konferens nr 2 skulle komma att förläggas till någon plats i Östergötland.

Hembygdsdistriktets förtjänsttecken utdelades till: Fru Viola Köhl, Strålsnäs; f. lantbrukaren Bengt Ohlsson, Vånga; lägenhetsägaren Karl Jonsson, Vånga.

Båtsmansstugorna i Västervik är ett levande minnesmärke från en förgången tid. Det är viktigt att foga in detta i en modern stadsbild.

Hembygd och miljö i Kalmarlän

Kalmar läns norra hembygdsförbund, där Ivan Svanström är ordförande och samma läns bildningsförbund höll den 8 november en miljökonferens i Västerviks Folkets hus. Den var väl besökt och gav deltagarna god orientering i en rad aktuella frågor, som hör samman med hembygdens miljövard.

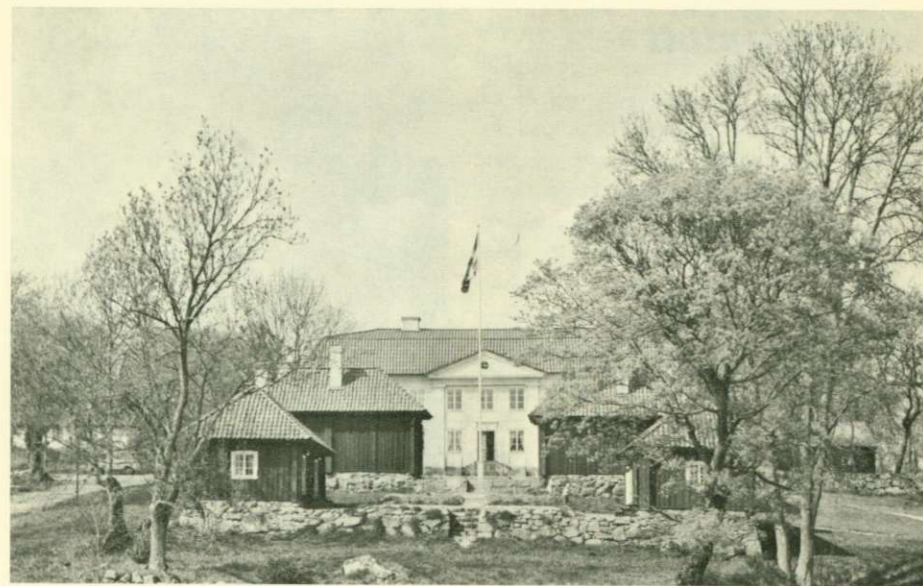
Det var många i elden och man fick ett starkt intryck av den kulturella livaktighet, som kännetecknar detta län. Smålands spelmansförbund (under ledning av dir. Gösta Klemming) angav tonen — med stor brio — och häradshövdingen P. O. Hainer, ordf. i Tjustbygdens Kulturhistoriska förening, bjöd välkommen till Västervik, den fina idyllen som förenar kulturvard med frisk nutidsorientering.

Den första föreläsningen handlade om

hembygdsförbundets verksamhet under tio år och för den svarade dess ordförande — riksdagsman Ivan Svanström, som är eldsjelen i denna organisation — föredömlig för hela landet och samtidigt den säkre organisatören.

Naturvårdsintendenten i Kalmar, Arnold Samuelsson, talade om "Den allmänna naturvården i länet" och gav en god översikt av de uppgifter som en länsstyrelse har när det gäller naturvården.

En annan föreläsning handlade om "Hembygdens vård och gestaltning". Den hölls av professor John Nihlén, som berättade om Samfundets mångåriga verksamhet för kulturvard, byggnadskultur och landskapsvard. Den som egentligen startade miljövårdsdebatten i Sverige, sade han, var Samfundet för Hembygdsvård och året var 1916.

Västsura Skogsbruksskola. Surahammar.

Kontakt och cirkelledarkonferens vid Västsura Skogsbruksskola

Den 5 och 6 december ordnar Samfundet i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan en kontakt- och cirkelledarkonferens vid Västsura Skogsbruksskola.

I första hand vänder sig konferensledningen till styrelseledamöter och andra intresserade från Hembygdsrörelsen i Västmanlands län. Det blir emellertid tillfälle även för andra hembygdsintresserade att delta.

Föreläsare blir professor John Nihlén, som talar om Vår Hembygd, Miljövard och gestaltning. Arkitekt SAR Alf Fol-

mer belyser dagsaktuella problem under rubriken Vår miljö Din sak.

I grupparbete får deltagarna tillfälle att diskutera och ge synpunkter på: Studiekommitténs arbetsuppgifter; Informationsmöjligheterna Hembygdsförening—allmänhet; Att lägga upp en studiecirkel; Att värva nya intressenter och Hembygdrrörelsen i tätorten.

Konferensledning: Gisela Sandqvist, Studieförbundet Vuxenskolan och Rune Engström, Samfundet för Hembygdsvård.

Sno en lintott

SNO EN LINTOTT — kan Ni det? Jaså, inte. Det kunde inte vi heller, men lärde denna fina konst vid ett besök i Väsby kungsgårds lilla linmuseum, inrymt i en gammal loftbod från Sala silvergruva. Där kan man följa linets gång från frösådd till glänsande linne-duk och har man inte förr haft respekt för gamla textilier av handspunnet och handvävt lin så får man då man betraktar alla dessa redskap som krävdes för linberedning. Linet, som såddes i maj och blommade himmelsblått under högsommaren, skulle ryckas upp med rötterna på höstkanten, bindas i skylar, torkas på hässja, repas, rötas, torkas igen, värmas, bråkas, klyftas, skäktas, häcklas, snos till lintott, spinnas, härvlas och spolas. Då var det äntligen klart för vävstolen. När flitiga kvinnohänder fört skytteln och slagit med bommen varenda ledig stund en vinter igenom kunde en vävräcka läggas ut på snön i marssolen för att blekas.

Hon som vet allt om lin och som iordningställt linmuseet och berikat det med gåvor heter *Sigrid Kullberg*. Det är ett äreminne hon rest över forna tiders husmödrar i Salabygden. Alla hade förr sin linåker, till och med bergsmännen inne i Sala stad hade i sina kål-

gårdar en liten "lycka" lin. Det var alltid mor i huset som skötte den och stod för linberedningen. Hon satte sin ära i att samla så mycket som möjligt av linneförråd i egna skåp och döttrarnas brudkistor och tänkte inte på att hon därmed skapade kulturhistoria. Inte tänkte hon heller på att linberedningen med den långa raden procedurer var besvärlig, tidsödande och dyrbar. Tid hade man ju gott om på den tiden, hur det nu kunde komma sig med så tungrodda lantushåll. Resultatet av den möda som linet kostade var textilier som är nära nog outslitliga och som bara vinner i skönhet för varje år och för varje tvätt. Det handspunna linet blev ju så mycket vackrare och starkare än det maskinspunna blir. Det finns både i museer och i kungliga slottets linneförråd damastdukar ända från 1500-talet av finaste handspunna linnetråd och deras lyster och skönhet kan inte mäta sig med något som i senare tider åstadkommits med aldrig så sinnrika maskiners hjälp.

Även om linet som vävnadsmaterial står fru Kullbergs hjärta närmast så har hon inte glömt att ge annat slags handarbete plats i museet. I loftgången intill vävrummet står monterat med spetsprover, hålsömsbroderier och dukar med

Fru Sigrid Kullberg (sittande) visar för fröken Edith Svensson hur man förvandlar en lintott till finaste tråd.

mikroskopiskt fina korsstyg, allt skänkt till muséet av sekreterare A. Staaf, vars farfars farfar var bergshauptman vid Sala silvergruva 1766—1817. Troligen bodde han på Väsby kungsgård som var boställe för bergshauptmännen. I ett annat rum står en knypeldyna med påbörjad spets av finaste lingarn och där demonstreras de utsöktaste handarbeten i vitbroderi utförda av fru Kullberg själv. Med vitbroderi menas här hardangersöm, venetianskt och engelskt broderi, näversöm och myrgång och annat som en fåkunnig stackare inte vet namn på. Där hänger också väggbonader och stora dukar som Salaortens kvinnor för länge sedan broderat i lamp-ljuset under långa vinterkvällar. De hade inte radio eller TV att koppla på, men far i huset kanske spelade fiol, gammelfar psalmodikon och farmor eller

mormor kunde tusen spökhistorier, så direkt tråkigt behövde man inte ha. Någon från traktens herrgårdar eller stora bergsmansgårdar har väl virkat det vackert stjärnmönstrade slädnätet, stort nog för parhästar. Sådana nät, kantade med tofsar och med kulörta band för påknytning, användes vid slädpärtier. Det fästes vid slädens framkarm och täckte hästarnas ryggar. Det var dels festligt och dekorativt, men dess huvuduppgift var att hindra snön att kastas upp i släden av hästhovarna.

Nästan ännu viktigare än linet var ullen i ett allmogehem. Och ullen får sitt i Väsbymuseet. Där står ullskrubbasätet i ett hörn, med två stora kardor påsatta. Med dem reddes den tovigga ullen så att den kunde finkardas. De små behändiga finkardorna ligger bredvid korgen med färdigkardad ull och på väggen hänger ullsaxarna som man klippte fåren med. Där finns också en vanlig spinnrock och en långrock att spinna ull på och handstickade strumpor och underbara filter med lysande bårder av växtfärgad ull.

Men nu för tiden kan väl ingen spinna varken lin eller ull, var det väl en och annan som trodde. Jo, tack och lov, landets hemslöjdsföreningar och ibland hembygdsföreningar sörjer för att denna fina konst inte blir helt förgäten. I linmuseets övre våning har en dukväv varit i gång allt sedan invigningen. Den är i rosengång och ämnad att pryda borden i Kungsgårdens gillestuga. Inslaget i den väven är hemodlat och hemspunnet lin. Spinnerskan heter Milda Köhlén och bor i Kila.

T. Ö.